

176312

TC
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

TÜRK ROMANINDA EŞKIYALIK TEMASI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Bülent KALKAN

9625010548

DANIŞMAN:

Doç. Dr. Hayati Tüfekçioğlu

İSTANBUL - 1999

TC
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

TÜRK ROMANINDA EŞKIYALIK TEMASI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Bülent KALKAN

9625010548

DANIŞMAN:

Doç. Dr. Hayati Tüfekçioğlu

İSTANBUL - 1999

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	2
ÖZET	5
SUMMARY	6
GİRİŞ	7
BİRİNCİ BÖLÜM.....	13
1. HOBBSAWM TİPOLOJİSİ	14
2. TÜRK ROMANLARINDAKİ SOYLU EŞKIYALIK	22
A. ROMANLARDAKİ SOYLU EŞKIYA TİPİ: YAŞADIĞI ÇEVRE, TOPLUMSAL KOŞULLAR	22
B. SOYLU EŞKIYANIN ORTAYA ÇIKIŞI.....	25
C. ROMANLARDAKİ SOYLU EŞKIYANIN ÖZELLİKLERİ	27
D. SOYLU EŞKIYANIN DAYANDIĞI GELENEK	28
E. SOYLU EŞKIYA METİNLERİNDE EŞKIYALIĞA ÇELİŞKİLİ BAKIŞ	31
3. AHİR ZAMAN ROBİN HOOD'U: "KOMÜNİST İMAM"	33
İKİNCİ BÖLÜM	46
GİRİŞ: RAHMET YOLLARI KESTİP'İN EŞKIYALIĞA AYKIRI BAKIŞI	47
1. RAHMET YOLLARI KESTİP'DE EŞKIYALIĞIN TOPLUMSAL KAYNAKLARI	49
2. RAHMET YOLLARI KESTİP'DEKİ YEREL GÜÇ İLİŞKİLERİ	56
A. KASIM DEDE VE DİNSEL OTORİTESİ.....	57
B. MUHTAR ARİF AĞA: "RESMİ OTORİTE"	59
C. ÇERÇİ SÜLEYMAN AĞA VE "TÜCCAR AHLAKI"	60
3. RAHMET YOLLARI KESTİP'DEKİ EŞKIYANIN ÖZELLİKLERİ	62
A. NAM VE YİĞİTLİK	62
B. TÜRKÜ	65
C. PARA	67
D. EŞKIYANIN DONANIMI.....	69
a) Silah.....	69
b) At.....	72
c) Giyim - Kuşam.....	73
E. EŞKIYANIN EYLEM SIRASINDAKİ DAVRANIŞ KALİPLERİ	75
4. SIRADAN BİR KÖYLÜ: "EŞKIYANIN REEL DURUMU".....	78
A. EŞKIYA: "FAKİR KÖYLÜ"	78
B. "KORKAK EŞKIYA!"	81
C. EŞKIYANIN AKİBETİ	83
SONUÇ	85
KAYNAKÇA	90

ÖNSÖZ

Bu çalışmamızda Türk romanındaki eşkıyaya olan yaklaşıma göz atmayı hedefliyoruz. Özellikle bir dönemde çok sık görülen eşkıya konulu romanlardaki, eşkıyaya karşı tutumu değerlendirmeye çalışacağız.

Türk edebiyatında **Yalnız Efe** ile başlayan eşkıya konulu yapıtlar, özellikle 1955-1970 yılları arasında bir hayli çoğalmıştır. 1960'lı yıllarla beraber Türk düşüncesinde görülen toplumsal sorunlarımıza çözüm arayışıyla birlikte, romanlardaki eşkıyalar da bu çözüm arayışlarına kayıtsız kalmazlar. Bu dönemde yazılmış olan romanlarda, toplumsal çözüm konusunda iddialı olmasalar da öneri sahibi olan eşkıyaları görürüz. Eşkıya romanlarında ortaya atılan; toprak reformu, sosyal yapı eleştirileri, uluslararası düzeyde çözüm önerileri görmeye alıştığımız temalardır.

Oysa halktan yana eşkıya teması sadece Türk romanına özgü bir durum değildir. Soylu eşkıyalığın teorisini kurmaya çalışan Eric J. Hobsbawm, Türk romanlarında görmeye alıştığımız tarzdeki eşkıyaları "soylu eşkıyalar" olarak adlandırır. Bu kavramlaştırma girişiminden haberi veya habersiz olarak da, aynı tipin Türk romanlarındaki eşkıya karakterlerinde kullanıldığını görüyoruz.

Hobsbawm'ın soylu eşkıyası Türk romanında başkalaşarak, toplumsal çözüm konusunda iddia sahibi bir hüviyete bürünür. Bu özelliğini ise bize göre, 1960'lı yıllarda Türkiye'deki düşünsel ve pratik serüvene borçludur. Toplumsal devrim tartışmalarının sık yaşandığı bir dönemin ürünü olan romanlardaki karakterlerin toplumsal öneriler taşıması söz konusudur.

Aynı dönemde genel akışa kendini kaptırmayan Kemal Tahir'in eşkıyalığa eleştirel yaklaşımını göreceğiz. Kemal Tahir eşkıyanın hiçbir biçimde umut olamayacağını savunup, sorunlarımızın çözümünü doğru yerde aramamız gerektiğini söyleyecektir.

Türk romanındaki eşkıyalık teması üzerineki bu çalışmanın, bütün eşkıya metinlerini kuşatma gibi bir iddiası yoktur. Yukarıda kısaca değindiğimiz problem çevresinde konuya gösterilen iki ana yaklaşımın tanımlanması amaçlanmaktadır. Eşkıyalığa, Hobsbawm örneğinde olduğu gibi, teorik bir açıklama da amacımızın dışındadır.

Çalışmamız sırasında gördüğümüz iki farklı yaklaşımı en iyi derecede yansıtan romanları araç olarak kullandık. Bunun yanında eşkıyalığa olumlu yaklaşan soylu eşkıya romanlarının altyapısını bulduğumuz, Hobsbawm'ın teorik çalışmasını da çalışmamıza yol göstermesi açısından ele aldık.

Roman üzerinde çalışmanın zorluğunu iki nedenle yaşadık.

- Birincisi; romanlar diğer kitaplar kadar, teorik bir sınıflandırma için doğrudan kullanılacak malzemeler değildir. Sorunumuz çevresinde romanların kurgusuna sadık kalmamak, malzemenin tasnifinde titiz bir çalışma zorunluluğu getirdi.

- İkincisi ise; araç olarak romanları kullandığımızdan, kimi bölümlerde dipnot kargaşasının yaşanacağı tehlikesiydi. Bu sorunu da özellikle **Rahmet Yolları Kesti'nin**

değerlendirildiği ikinci bölümde sayfa numaralarını parantez içinde göstererek aşmaya çalıştık. Böylelikle anlatımımızın bölünmemesini ve akıcılığı sağlamaya çalıştık.

Çalışmamızın her safhasını titizlikle inceleyen ve yol gösteren tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Hayati Tüfekçioğlu'na teşekkürlerimi belirtmek isterim.

ÖZET

Eğer Türk romanında eşkıya konulu romanlar diye bir kategori oluşturmaya kalkarsak bu romanlarda kurgu ve karakterler arasında bir benzerliğin olduğunu görürüz.

Anadolu köy romanları içinde değerlendirilen eşkıya romanlarında çizilen eşkıya tipleri genelde olumlu karakteri yansıtır.

Eşkıya romanlarının hepsi köyde geçer. Eşkıya köyün zulüm gören üyesidir. Söz konusu zulüm; ağa, bey veya benzeri kişiler tarafından yapılır. Bu zulüm sonucunda isyan eden eşkıya adayı dağa çıkar ve; bölgenin yerel otoritesiyle mücadeleye girer.

Bu mücadele sırasında köy halkı, romanlardaki olumlu karakter olan eşkıyanın yanındadır. Onu korur, destekler, doyurur. Eşkıya da kendi halkına zarar vermez.

İngiliz tarihçi Eric J. Hobsbawm “Bandits” isimli çalışmasında bu tip eşkıyanın tanımını yapmıştır. Ona “soylu eşkıya” adını vermiştir. Soylu eşkıyanın da tıpkı Türk romanlarındaki benzerleri gibi; baskı sonucunda eylemine başladığını, zenginden alıp fakire verdiğini, sadece intikam amacıyla şiddet uyguladığını, efsunlu olduğunu, affa uğradığında yeniden halkının arasına döndüğünü görürüz.

İki eşkıya tipinin birbirine benzerliği nedeniyle Türk romanlarındaki olumlu eşkıya tipine soylu eşkıya, bu tip romanlara da soylu eşkıya romanları dedik.

Hobsbawm’ın tanımladığı soylu eşkıya ile, Türk romanlarındaki soylu eşkıyanın hedefleri arasında bir fark vardır. Hobsbawm’ın eşkıyası reformcu bir muhafazakar iken, Türk romanlarındaki birçok eşkıyanın devrimci hedefleri olduğunu görüyoruz.

Eşkıya konulu romanlar arasında Kemal Tahir’in **Rahmet Yolları Kesti** isimli eseri diğer türdeşlerinden farklı bir özellik gösterir. Romanda soylu eşkıyanın her yönüyle eleştirildiğini görürüz.

Kemal Tahir romanında soylu eşkıyanın karşısı bir eşkıya tipi çizer. Onun eşkıyası korkak, çıkarıcı ve sefil bir hırsızdır. Karakterinin hiçbir soylu yanı yoktur.

SUMMARY

If we try to form bandit novel category in Turkish novel, we could see these novels have similarities between characters abstract thought.

Bandit types in the Anatolian Town Novels generally reflects the positive characters.

All bandit stories take place in a town. Bandit is suffered from persecution in the town. This persecution is made by the town's landowner or agha. As a result of this persecution bandit goes to a mountain and he struggle with the local authority of the region.

Villagers are together with the bandit who is the positive character of the story. Bandit never gives harm to the villagers.

English historian Eric J. Hobsbawm describes the bandit in his work "Bandits". He has given the name of "Noble Bandit" to his character in the novel. "Noble Bandits" act as in the same with Turkish Bandits. They start their actions against the oppression that they are facing. They take from rich people and give to poor people. They become more violent for revenge. They return to the village when they release from the prison. It is also believed that those bandits have their own spells.

Both of the bandits are similar to each other. We can say that noble bandit is a positive character in the Turkish novel. These novels are noble bandit novels.

There is a distinction between Hobsbawm's definition and Turkish noble bandit. Hobsbawm's bandit is a reformist and a conservative person. On the other hand Turkish bandits have some revolutionary targets in Turkish novels.

Kemal Tahir's novel "**Rahmet Yolları Kesti**" is different among the other novels. We could see banditry is criticized in every way.

Kemal Tahir draws the picture of the opposite side of noble bandit's character. Kemal Tahir's bandit is a coward, an opportunist and very miserable thief. There is no nobleness in this character.

GİRİŞ

Halktan yana eşkıya tipi kulağımıza yabancı bir kavram değildir. Çoğumuz hayatımızın bir döneminde, özellikle de çocukluk yıllarında, haksızlığa uğramış, halktan yana eşkıya tipinin anlatıldığı basit hikayeler okumuştur.

Bu basit hikayelerde konu, kahraman mitinin çevresinde döner. Hikayemizdeki kahraman, sıradan bir insanken bizden birisidir. Haksızlığa uğrayıp intikam almaya karar verdiği anda diğerlerinden farklılaşır. Bizlerin de zaman zaman uğradığı benzer haksızlıklar karşısında aldığı tutum, onu gözümüzde yüceltmeye yeter. Kahramanı, bizim yapamadığımızı yapan, hepimizin ortak derdine derman olabilecek kişi olarak görürüz.

Çocukluğumuzda okuduğumuz basit hikayelerdeki kahraman, macerası anlatılan eşkıyanın ta kendisidir. Bu hikayelerden birkaç tane okumuş olanlar, karakterler arasındaki benzerliği hemen fark edebilirler. Karakterler birbirine benzediği gibi, bu benzerliğin standart bir ölçüsü de vardır. Hikayelerde, sıradan insanın kahraman haline gelmesi birbirine benzer biçimlerde olur.

Halktan yana eşkıya hikayelerindeki kahraman, genel olarak suçsuz ve masumdur. Başına gelen durum, hiç de hak ettiği birşey değildir. Üstelik onun başına gelenler, hepimizin başına gelebilecek cinstendir. Böylelikle onu kendimize daha yakın hissederiz. Haksızlıkla mücadeleyi kendi adına yapsa da, sorunumuz ortak olduğundan o, bizim için de mücadele etmiş olur. En azından biz öyle düşünürüz. Çevresinden kabul görür ve eylemi meşrudur. Zenginden alıp fakire verir. Yenilmez, yaşlanmaz ve ölümsüzdür. Gerçek hayatta imkansız olanı başarır. Aksi takdirde en geniş hayran kitlesi olan çocukların, kahramanı haline gelemez.

Halktan yana eşkıya tipinin, yukarıda anlattığımız belli başlı özelliklerini, en açık biçimiyle Köroğlu destanlarında, Robin Hood hikayelerinde görebiliriz. Hikayesi edilen bu kişiler, onları okuyan çocukların kahramanı haline gelmişlerdir. Özellikle Robin Hood ve onun neşeli adamlarının hikayesini duymayan çocuk var mıdır?

Çalışmamızın konusu, Türk romanlarındaki eşkıya yaklaşımlarını incelemektir. Eşkialık konusu, Türk romanında ve hikayesinde tema olarak incelenebilecek kadar yaygın şekilde görülür.

Eşkialığın kendisi, Türk romanında özellikle 1950'li yıllarla beraber gündeme gelmiş ve tartışılmıştır. Ülkemizde uzun bir dönem, özellikle köy toplumunu meşgul eden eşkialık, edebiyatçılarımız tarafından sıklıkla kullanılmıştır.

Eşkialıkla ilgili roman ve hikayelerden birkaçını okumuş olan hemen herkesin görebileceği gibi, eşkıya karakterleri efsane kahramanlarına benzemekle kalmaz, kendi aralarında da benzeşirler. Yazarlar arasında eşkıyaya yaklaşım konusunda bir mutabakat vardır. Berna Moran, bize bunun şaşılacak bir şey olmadığını gösterir:

Köroğlu, Yalnız Efe, Çakıcı Efe gibi, halkın içinden çıkmış ve zalim beylere, ağalara karşı yoksul halkı koruyan eşkıya figürü yalnız Türkiye’de değil tüm dünya edebiyatında görülür.¹

İngiliz tarihçi Eric J. Hobsbawm’dan bunun sadece Türkiye’ye özgü bir durum olmadığını öğreniriz:

Alman edebiyat tarihçileri Raeuberromantik (eşkıya romantizmi) adında özel bir edebi kategori icat ettiler; bu kategori, köylülerin ya da eşkıyaların okuması için düşünülmemiş olan, geniş ve kahramanları mutlaka Alman olmayan bir Raeuberromane (eşkıya romanı) literatürü üretmiştir.²

Eşkıya konulu romanlardaki bu benzerlik, romanlardaki eşkıya yaklaşımı üzerinde çalışan, bizim gibi araştırmacılar için bir avantaj oluşturur. Bu durumda, romanlarımızdaki eşkıyaya olan genel yaklaşımın anlaşılabilmesi için, kuşatıcı bir tipoloji oluşturmak gereklidir. Çalışmamızın birinci bölümünde Hobsbawm tarafından tanımlanmış soylu eşkıya tipolojisini kullanacağız.

Eric Hobsbawm’ın “**Eşkıyalar**” isimli kitabında dokuz madde halinde tanımını yaptığı soylu eşkıyalık, Türk romancıları tarafından da kullanılmış olan bir temadır. Hobsbawm’ın kitabı, incelediğimiz romanlardan daha sonraki bir tarihte yayımlanmıştır. Fakat bizim için önemli olan, Hobsbawm’ın kitabındaki eşkıya tipinin, soylu eşkıya romanlarındaki eşkıya yaklaşımıyla ne şekilde örtüştüğüdür. Romancılarımızın Hobsbawm’dan yararlanıp yararlanmadıklarını bilemiyoruz. Kısacası, çalışmamız açısından önemli olan, bu yaklaşımın Hobsbawm’la beraber romancılarımızın da paylaşmasıdır.

Soylu eşkıyayı barındıran romanlarımızdaki eşkıyanın özellikleri genel olarak şu şekildedir:

Soylu eşkıya, ağadan gördüğü zulüm karşısında eylemine başlar. Eylemi sırasında diğer eşkıyalar gibi soygun yapmayı, halkı ezen ortak düşmana karşı savaşır. Dünyada ve Türkiye’deki sözlü edebiyat geleneği içinde kuşaktan kuşağa anlatılan, Robin Hood ve Köroğlu örnekleri gibi, zenginden alıp fakire verir. Bölgesinde adaletin tesis edilmesini sağlar. İncelediğimiz bazı romanlardaki soylu eşkıyalar, mücadelelerini sosyal reform çabalarına kadar genişletirler ki, bu özellikleri ile Hobsbawm’ın tanımını da aşarlar.

Soylu eşkıya tipini tanıdıktan sonra, Türk edebiyatındaki birçok eşkıyanın bu tanımlama içinde değerlendirilebileceğini fark edeceğiz. Soylu eşkıya derken gözümüzün önüne, çocukluğumuzda okuduğumuz basit hikayelerdeki kahramanları getirebiliriz.

Aslında halen birçok kişinin hayranlıkla izlemekte olduğu film ve dizilerdeki halktan yana, adalet için mücadele eden kahramanların da bazıları eşkıyadır. İzlediğimiz veya okuduğumuz bu yapıtlardaki eşkıyayı, kendimize o kadar yakın hissederiz ki; kimse onlara eşkıya sıfatını yakıştırmayı düşünmez. Onu sıradan bir eşkıyadan çok, bir adalet

¹ MORAN Berna, “*İnce Memed ve Eşkıya Öykülerinin Yapısı*”, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, İstanbul 1996, İletişim Yayınları, s.80

² HOBBSAWM Eric J., *Eşkıyalar*, İstanbul 1997, Avesta Yayınları, s.164

savaşçısı olarak görme eğiliminde oluruz. İleride göreceğimiz gibi, soylu eşkiya romanları da okuyucunun üzerinde benzeri bir etki yaparlar veya yapmaya çalışırlar. Kendimize yakın hissettiğimiz, zaferine sevindiğimiz, yenilgisine üzüldüğümüz (ki çoğu zaman sonunda eşkiya kaybeder veya yakalanır) bu insanları soylu eşkiya olarak değerlendireceğiz.

Soylu eşkiya temasını romanında kullanan yazarların tümü, eşkiyaya olumlu bakmışlardır. Bu romanlarda eşkiya iyiliği temsil eder. Eşkiyanın mücadeleye ettiği karakter, aynı zamanda halkın da karşısındadır. Soylu eşkiya romanlarında eşkiyanın düşmanı, tek veya ittifak halindeki somut kişiliklerdir. Soylu eşkiyanın sorunu kişilerle, kurumlarla değil. Çünkü o zalimlerin düşmanıdır. Ama zulüm söz konusu olmadığı sürece, aynı düzenin devam ettirilmesinde genelde bir sakınca görmez. Çünkü isyanı, süregelen zulüm karşısında ortaya çıkar.

Soylu eşkiya romanı yazarlarının okuyucu üzerinde, tıpkı çocukluğumuzda okuduğumuz hikayelerde olduğu gibi, kahraman eşkiyadan yana bir tutum geliştirme çabasının içinde olduklarını söyledik. Soylu eşkiya romanlarında eşkiyadan yana bir tutumun yanında, eşkiyaya yüklenen toplumsal misyonun içeriğini de göreceğiz.

Soylu eşkiya romanı yazarları, eşkiyanın eylemlerini veya çevresinde yarattığı etkiyi roman boyunca hiç tartışmazlar. Sadece, eşkiyanın eylemlerine hayranlıkla yaklaşabileceğimiz bir kurgu yaratmışlardır. Zaten soylu eşkiya romanlarında, eşkiyanın macerasından başka bir şey de anlatılmaz. Roman kahramanı olan soylu eşkiyaya dağdan inme şansı tanınmadığı için, onun değişik durumlarda nasıl davranacağı konusunda da bir fikre sahip olamayız. Soylu eşkiya, romanların sonunda hayallerimizin kahramanı olarak gözden kaybolur. Almanların tanımladığı bu edebiyat tipine, eşkiya romantizmi denmesi boşuna değildir.

Soylu eşkiya temasının işlendiği romanların karşısında, Kemal Tahir'in "**Rahmet Yolları Kesti**" isimli romanı durur. Kemal Tahir bu romanı, yarı aydınlar arasında yaygınlaşan eşkiya hayranlığının önüne geçme amacıyla yazdığını söyleyecektir.³ İşte bu özelliği ile **Rahmet Yolları Kesti**, soylu eşkiya romanlarından ayrılır. **Rahmet Yolları Kesti**'nin eşkiyaları (romanda ileride göreceğimiz gibi bir eşkiya grubu vardır) kişilik özellikleri olarak da soylu eşkiyalara karşıttır. Romanın eşkiyaları, halkın karşısında olan insanların aralarındaki mücadeleye alet olan, çıkarıcı ve karakteri zayıf kişiliklerdir. Zenginden alıp fakire vermek yerine, zenginlerin hizmetindeki paralı asker konumundadırlar.

Kemal Tahir'in, aydınlar arasındaki eşkiya hayranlığına karşı yazdığı romanı, kurgusu ve içeriği ile yazarın bu amacını bize ilk bakışta anlatır. Romandaki eşkiyalar, soylu eşkiya romanlarındakinin tersine; değil köylünün sorunlarını çözmek, kendi sorunlarını bile çözemeyecek kadar aciz, zavallı insanlardır.

³ Kemal Tahir'le konuyla ilgili yapılan röportaj için bkz. GÜNERİ Ferit, "*Eşkiyalık Üstüne*", *Türkiye Defteri*, Şubat 1974.

Rahmet Yolları Kesti'de, eşkıyalığın bir çözüm üretebilmekten öte, sürekli soygunculuğun, eşkıyanın kendisine bile bir çıkar yol sağlamadığı vurgulanır. Sıkça görülen eşkıyalık örneklerine, romanda da belirtildiği üzere, merkezi otoritenin güçsüz olduğu durumlarda rastlanır. Anadolu'daki meşhur eşkıyalık örnekleri de gerçekten bu gibi durumlarda görülmüştür. Savaş, asker kaçaklarının da çokluğu nedeniyle birinci sebeptir. *Savaş kaçaklık devridir ve de eşkıyalığın harmanı devridir.*⁴ Roman böylelikle gerçekçi bir yaklaşımla, toplumsal bir olgu olan eşkıyalığın ortaya çıkıp yaygınlaşabilmesini, bazı toplumsal şartlara bağlar. Toplumsal şartlar değiştiğinde, eski şartların yol açtığı yapılar da beraberinde yok olur. Kemal Tahir'e göre eşkıyalık, topluma bir çözüm sunmadığı gibi, kendisi de toplumsal şartlara bağlı bir değişkendir.

Kemal Tahir'in romanları, toplum sorunlarımızla ilgili ilginç saptamalar ve açıklayıcı bilgiler içerir. Kemal Tahir'in özellikle köy romanlarında, köy yaşantısına ve köydeki ilişkiler üzerine sunduğu zengin malzeme, içinde yaşadığımız toplumu tanımamız açısından son derece önemlidir. Kemal Tahir'in diğer romanlarında da eşkıyalık, yağmacılık ve soygun bağlamında değerlendirdiği olaylar geniş yer tutar. Fakat biz bu çalışmamızda, yazarın doğrudan eşkıyalık konusu üzerinde yazmış olduğu romanı, **Rahmet Yolları Kesti**'yi kullanmayı uygun gördük. Çalışmamızı da **Rahmet Yolları Kesti** ile sınırladık.

Peki Türk romanındaki eşkıya yaklaşımı gibi bir konunun önemi nedir?

Türk romanındaki eşkıyalık tartışmasının bizce iki açıdan önemi vardır.

Birincisi: Yukarıda belirttiğimiz gibi roman türünün kendisine verdiğimiz önemdir. Bu anlamda romanın içinde, yazarın herhangi bir nedenden dolayı yaptığı tartışma, özellikle de toplumsal bir soruna parmak basıyorsa, ilginizi çeker.

Çalışmamızda alan olarak romanları seçtik. Oysa eşkıyalıkla ilgili malzemeler son derece zengindir: Şiirler, hikayeler, türküler, destanlar... gibi. Romanı ölçüt almamızın nedeni, bu edebiyat türüne diğerleri arasında verdiğimiz önemdir.

Romanın, sadece iyi vakit geçirme aracı olduğunu düşünmüyoruz. Hiçbir roman can sıkıntısını gidermek amacıyla yazılacak kadar masum değildir. Romanın içinde kurgulanan dünyanın, gerçek hayattaki gözlemlere ve tecrübelerle dayanması gerektiğini savunuyoruz. Aksini savunan yazarların olabileceğini göz ardı etmeden, bu yazarların, ya gerçekliği kavramada hataları, ya da gerçekliği çarpıtmada çıkarları olduğunu düşünüyoruz.

İkincisi ise: Romancılarımızın toplumsal sorunlarımıza çözüm bulunması konusundaki mesajlarının niteliğidir.

Eşkıyalık toplumsal bir olgu olduğu gibi, eşkıyalığın üzerinden okuyucuya sunulan görüşler de bizim açımızdan önemlidir. Gerek yapıtlarında soylu eşkıyayı kullanan romancıların, gerekse eşkıyayı karşısına alan Kemal Tahir'in yaklaşımları, dünya görüşlerini doğrudan yansıtacak biçimdedir. Hemen bir örnek vermek gerekirse,

⁴ TAHİR Kemal, **Rahmet Yolları Kesti**, İstanbul 1992, Adam Yayınları, s.23

türünün uç örneği olarak değerlendirdiğimiz **Komünist İmam**'da yazarın eşkıyaya bakışı, siyasal görüşlerini okuyucuya hissettirecek kadar kışkırtıcıdır.

Çalışmamızda, ilk olması ve önemi açısından hikaye biçimindeki **Yalnız Efe**'yi eşkıya konulu romanlar arasında değerlendirdik. İnceleyeceğimiz romanların birçoğunda eşkıya baş karakterdir. **Yalnız Efe**'de, **İnce Memed**'de, **Dağlar Kralı**'nda, **Komünist İmam**'da, **Rahmet Yolları Kesti**'de eşkıya, romanın baş karakteridir. **Rahmet Yolları Kesti** hariç, yukarıda saydığımız romanların kahramanlarının hemen hepsinde, yaşamış eşkıyaların veya çok bilinen efsanevi kişiliklerin izlerini görebiliriz.

Çalışmamızda, Hasan Kıyafet'in "**Komünist İmam**"ı soylu eşkıya türünün en uç örneği olarak diğerlerinden daha geniş bir yer tutacaktır. **Komünist İmam**'ı da soylu eşkıya romanları arasında değerlendirmemize rağmen, eşkıyasının, Hobsbawm'ın tanımını aşan özellikler sergilemesi dolayısıyla türdeşlerinden ayrı bir bölümde inceleyeceğiz. Diğer romanlardaki eşkıyalar da, Hobsbawm'ın tanımlamalarına uyan ve aşan özellikleri ile ele alınacaktır.

Çalışmamızda eşkıyalıkla ilgili kaynakları ve eşkıyalığı konu edinen romanların tümünü tarama gibi bir iddiamız yoktur. Ortaya koymaya çalıştığımız, Türk romanındaki eşkıyalığa yaklaşım biçimleriyle ilgili problemin çevresinde, bazı romanları Hobsbawm'ın soylu eşkıya kavramı bağlamında değerlendirdik. Tezimizin asıl inceleme bölümünü **Rahmet Yolları Kesti** oluşturmaktadır. Bu bölümde problemimiz etrafında ayrıntılı bir incelemeye gittik.

Rahmet Yolları Kesti'yi incelerken, kitaptan çok fazla alıntı yaptık. Romanın kurgusuna çok bağlı kalmadık. Malzememizi, problemimizin doğrultusunda uygun bir şekilde kullanmaya çalıştık. **Rahmet Yolları Kesti**'den yaptığımız alıntıları çoğu zaman anlatımımızın içine yaydık.

Çalışmamızın birinci bölümde, Hobsbawm'ın soylu eşkıya tanımının neye karşılık geldiğini gördükten sonra, bu tanımdaki soylu eşkıyayı kullanan romanların değerlendirilmesine geçeceğiz. Bu bölümde, soylu eşkıya temasını kullanan romanlardaki sosyal ve coğrafi çevrenin nasıl olduğunu, baş karakterlerin ve yan karakterlerin birbiriyle olan benzerliklerini bulmayı amaçlıyoruz.

Çalışmamızın ikinci ve son kısmını da, soylu eşkıya temasını karşısına alan ve bu yaklaşımıyla edebiyatımızdaki tek örnek olan, Kemal Tahir'in "**Rahmet Yolları Kesti**" isimli romanının analizi oluşturacak.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HOBBSAWM TİPOLOJİSİ

Hikaye ve masalların yanında, bir edebiyat türü olan romanlarda da işlenen halktan yana eşkıya teması, İngiliz tarihçi Eric J. Hobsbawm tarafından incelenmiş, yukarıda bahsettiğimiz bazı standartlara göre tanımlanmıştır.

Konumuz olan, Türk romanlarındaki eşkıya yaklaşımına geçmeden önce, çoğu romanda kullanılan soylu eşkıya kavramının ne gibi bir içeriğe sahip olduğuna bakalım.

Halktan yana eşkıya teması çevresinde oluşan bütün ürünlerden yararlanan Hobsbawm, konu hakkında kapsamlı bir çalışma meydana getirmiştir. Hobsbawm'ın kitabına kaynaklık eden malzemeler çeşitlidir. Masallar, hikayeler, destanlar, türküler, romanlar Hobsbawm'ın kullandığı kaynaklar arasındadır. Hobsbawm kitabında, gerçekten yaşamış olan kişilerin hikayelerinden de yararlanmıştır. Anlattığı kişi gerçek de olsa, hikaye kahramanı da olsa, Hobsbawm için önemli değildir. Hobsbawm için önemli olan, ulaşabildiği malzemenin kendi tanımladığı tipolojiye ne kadar katkı sağladığıdır.

Hobsbawm, bütün bu sözü edilen ürünleri bir sosyal bilimci olarak süzgeçten geçirmiştir. Ama Hobsbawm'ın bizim çalışmamız açısından asıl önemi, halktan yana eşkıyalık denilen tür üzerine getirdiği kavramlaştırmada yatar.

Hobsbawm eşkıyalığı, çeşitli kültürlerdeki farklılığına rağmen; ortaya çıkışı, eylemi ve toplumsal açıdan taşıdığı anlamı, ortak bir kavramla ifade eder. Buna soylu eşkıyalık adını verir.

Peki Hobsbawm'ın soylu eşkıyalık kavramı bizim için neden önemlidir?

Çalışmamızın asıl problemi Türk edebiyatındaki eşkıyalığın ele alınış biçimidir. Türk edebiyatında, eşkıya temasına sahip olan eserlerde genel yaklaşım, eşkıyadan yana bir tutum şeklinde kendini gösterir. Tıpkı birçoğumuzun, çocukluk yıllarında okuduğumuz hikayelerde yaptığı gibi...

İşte, eşkıya temasına sahip bu eserlerde kullanılan eşkıya modeli, Hobsbawm'ın tanımladığı soylu eşkıya kalıbıyla örtüşür, onu çağırıştırır. Ele aldığımız kimi yapıtlar soylu eşkıya kalıbına tam olarak uyum gösterirken, kimileri de özellikle, eşkıyaya yüklediği toplumsal misyon nedeniyle Hobsbawm'ın tanımını aşar.

Biz bu bölümde öncelikle Hobsbawm'ın soylu eşkıya kavramını tanıtacağız. Daha sonra, Türk edebiyatında incelediğimiz soylu eşkıya örneklerinin, hangi özellikleriyle Hobsbawm'ın tanımınıyla örtüştüğünü göstermeye çalışacağız.

Dilimize “Eşkıyalar” olarak çevrilen eser, aynı zamanda konu hakkında çalışmış olan araştırmacıların da referans aldığı temel kaynak olarak göze çarpar.⁵

⁵ bkz. MORAN a.g.e. s.80

yine bkz. BAYRAK Mehmet, *Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri*, Ankara 1996, Baran Ofset, s.209-218

Hobsbawm kitabında, *kamuoyu tarafından adi suçlu olarak görülmeyen soyguncuları*⁶ ele almıştır. Hobsbawm'ın anlattığı eşkıyalar kuşkusuz, sadece çocuk hikayesi kahramanlarından oluşmaz. Kitapta, yaşamış kişilerin hayat hikayeleri de anlatılır. Bu hikayesi anlatılan insanların etrafında geliştirilen söylenceler, onların zamanla birer kahraman halini almalarını kolaylaştırmıştır.

Hobsbawm'ın çalışmasına konu edindiği soylu eşkıya, kamuoyu önünde suçlu olarak görülmez, çünkü o, *lord ve devlet tarafından suçlu sayılan ama köylü toplumu içerisinde varlığını sürdüren ve köylüler tarafından kahraman, yenilmez, intikam alan, adalet için döğüşen, belki de özgürlüğün lideri olarak görülen ve her durumda saygı duyulan, yardım edilen ve desteklenen kanun kaçağı*⁷ köylüdür.

Hobsbawm, soylu eşkıyalığın *tarihte bilinen en evrensel ve tek biçimli toplumsal olgulardan*⁸ birisi olduğunu söyler. Aynı zamanda soylu eşkıyalığın evrensel bir olgu olması, onun ortaya çıkış nedenleriyle de ilgilidir. Hobsbawm bu saptamasından sonra, genellikle hangi tür toplumsal yapıların soylu eşkıya ürettiğini belirtir.

Hobsbawm'a göre eşkıyalık, dünyanın farklı bölgelerinde, *köylü toplumlari içerisindeki benzer koşulların bir yansımasıdır*.⁹ Eşkıya, *modern kapitalist ve endüstriyel toplum arasında bulunan, ama kanbağına dayalı toplumun çözülme ve tarımsal kapitalizme geçiş*¹⁰ aşamasında ortaya çıkan ve isyan eden köylüdür. Soylu eşkıyalar, daha çok geçiş aşamasındaki toplumların köy nüfusuna ait olan bireylerdir. Bu biçimdeki toplumsal yapılar, eşkıyalık için gerekli zemini hazırlar. Bu tip toplumsal yapılarda, kırdaki artık nüfus olgusuna dikkat çekmek gerekir.

Köy ekonomisi dar çerçeveli bir yapı sergiler. Böylece, çalışabilir nüfusun tümünü istihdam edemeyen ve dar bir ekonomiye sahip olan köyün, artık nüfusu, eşkıyanın potansiyelini meydana getirir. Hobsbawm'a göre, bu potansiyel içindeki en dinamik grup olan genç erkek nüfusa ait *kaçak serfler, zarar görmüş özgür adamlar, devlete veya lorda ait olan fabrikalardan, hapisten, ilahiyat okulundan* (Komünist İmam'daki Umur gibi), *ordudan veya donanmadan kaçanlar... gibi, toplumda belirli bir yere sahip olmayan kişiler, ya eşkıya çeteleri kurar ya da var olanlara katılırlar*.¹¹

Soylu eşkıyanın toplumsal kökeni bu biçimdedir. Soylu eşkıyalar, toplumun disipline olamadığı durumları kullanırlar.

Soylu eşkıya, birey olarak köye ait olduğu gibi, eylemi sırasında da doğal olarak köylülük bilincini terk etmiş değildir. Soylu eşkıyanın varlığı köyün yapısına aittir ve

⁶ HOBBSAWM, a.g.e. s.11

⁷ a.g.e. s.12

⁸ a.g.e. s.12

⁹ a.g.e. s.12-13

¹⁰ a.g.e. s.13

¹¹ a.g.e. s.30

insanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır.¹²

Hobsbawm'a göre köylü eşkiya yukarıda savunduğumuz toplumsal belirleyicilik nedeninden ötürü, içinden çıktığı toplumun genel kabul gören değerlerine karşı değildir. Hatta köylünün ve köylülüğün tüm değer sistemlerini kabul eder diyebiliriz.

Hobsbawm, soylu eşkiyanın bireysel olarak hangi şartların ürünü olduğunu yukarıdaki gibi özetledikten sonra, bütün soylu eşkiyaların hayat hikayesinin, genelde birbirine benzer olduğunu söyler. Soylu eşkiya tiplerinden her biri, kendi kimliğinde, ortaya çıkışı, yaşayışı, eylemi ile meşhur Robin Hood gibidir. Öyle de olması gerekir. Bu eşkiya tipine Hobsbawm, soylu soyguncu¹³ der.

Hobsbawm, soylu soyguncunun toplumsal rolünü ve sıradan köylü ile olan ilişkisini tanımlarken onun, ...yiğit olan, yanlışları düzelter, toplumsal eşitliği ve adaleti getiren¹⁴ kişi olduğunu söyler. Soylu soyguncunun, bir üyesi olduğu köy nüfusu ile ilişkisi, tam bir dayanışma ve özdeşleşme üzerine kuruludur.

Aynı zamanda Hobsbawm, soylu soyguncunun kişisel eylemine nasıl başladığını, eyleminin yönü ve amacını, köylü halkı ile olan ilişkisini dokuz madde halinde okuyucuya sunar. Böylece ortaya soylu eşkiyanın tipolojisi çıkar.

Birincisi, soylu soyguncu kanun kaçaklığı yaşantısına, bir suç işleyerek değil ama bir adaletsizliğin kurbanı olarak ya da halkın göreneklerine göre bir suç oluşturmayan, ama otoritelerin suç kabul ettiği bir eylemde bulunmaktan dolayı zulüm görmeye başlar.

İkincisi, o, yanlışları düzeltir!

Üçüncüsü, o, zenginden yoksula vermek için alır.

Dördüncüsü, o yalnızca kendini savunmak veya intikam almak için adam öldürür.

Beşincisi, eğer ömrü vefa ederse halkına şerefli bir vatandaş olarak geri döner. Aslında, topluluğunu hiçbir zaman fiilen terk etmez.

Altıncısı, halkı ona hayranlık duyar, yardım eder ve onu destekler.

Yedincisi, o da herkes gibi bir gün ölür, ama topluluğun hiçbir namuslu üyesi ona karşı otoritelerle işbirliğine girmeyeceğine göre ölümü ihanet yüzündendir.

Sekizincisi, o -en azından teoride- görünmez ve efsunludur.

¹² MARX Karl, *Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı*, Ankara 1993, Sol Yayınları, s.23

¹³ Bu tanım bizim kıstasımız olan soylu eşkiyayı karşılar. Bir kavram karmaşasına yer vermeden soylu soyguncuyu tanıırken, çalışmadaki asıl amacımızın Türk romanlarında görülen eşkiya tipini tanımak olduğunu unutmamalıyız. Burada "soylu eşkiya" yerine "soylu soyguncu"yu kullanmak tamamıyla Hobsbawm'a ait bir tercihtir.

¹⁴ HOBBSAWM, a.g.e. s.43

Dokuzuncusu, adaletin kaynağı olan kralın veya imparatorun değil, ama yalnızca yerel gentry¹⁵'nin, rahiplerin ve diğer zalimlerin düşmanıdır.¹⁶

Buradaki soyguncunun soyluluğu, sınıfsal bir konumu değil, eşkıyanın kişilik yapısını tanımlar. Hobsbawm bu sıfatı, "yüceğönüllü, erdemli" anlamında kullanır.

Görüldüğü gibi soylu eşkıya eylemine, adaletsiz bir durumun kendisini mecbur bırakması sonucu başlamıştır. Eşkıyanın eylemine adaletsizliğin kurbanı olarak başlaması, *en azından bir yanlışı, eşkıyanın kendisine yapılmış olan yanlışı düzeltme isteğini körükler.¹⁷*

Soylu eşkıyanın eylemine başlamasına sebep olan adaletsizce tutum, yörenin diğer üyelerinin de, her an başlarına gelebilecek cinstendir. Bundan dolayı köylüler, bu adaletsizliğe yol açan yapının karşısında, içten içe de olsa soylu eşkıyayı desteklerler. Soylu eşkıya da arkasındaki bu destekle beraber, kendisini adaletin temsilcisi ve ahlakın koruyucusu olarak görür.¹⁸

Eğer yukarıda belirttiğimiz gibi soylu eşkıya, sadece bir hikaye kahramanı halinde ise, onu okuyan çocuk da yukarıdaki nedenden dolayı, hikayesinin kahramanına bağlanır ve onu yüceltir. Sadece hikayeyi okuyan çocuk değil, gerçek bir eşkıyanın türküsünü birkaç nesil sonra, çok değişik bir toplumsal konumda dinleyen bir insan bile, bu türkü ile duygulanabilir. Bu soylu eşkıya için ağlayan insan, eşkıyanın hayatı boyunca görmediği şehir ortamında doğup büyüyen birisi de olabilir. Şehirde yaşayıp da, eşkıyanın hikayesiyle kendi hayatı arasında benzerlik kurmaya çalışan bu insanın duygularından yararlanmak son derece kolaydır.

Kendisini hiç tanımamış, yaşadığı coğrafya ve toplumsal yapıdaki hayatı bilmeyen bir kişiden bile manevi destek gören soylu eşkıya, acaba çevresindeki insanlara yaptığı maddi destekten dolayı mı böylesine sevilip yüceltiliyor? Ya da soylu eşkıyaların çevresindeki insanlara böyle bir yardım yapabilme olanakları var mıdır?

Hobsbawm'a göre soylu eşkıya zenginden alır. Ama yoksullara verip vermediği tartışma konusudur. Gerçi soylu eşkıyanın, *...zenginden yoksula vermek üzere alıp almadığı ayrı bir konudur.* Tabii ki, *eğer otoritelere karşı yoksulun desteğini korumak istiyorsa bölgesindeki yoksullardan almaya cesaret edemez. Zaten yoksullarda alınacak fazla birşey de yoktur.¹⁹*

Bu davranışını eşkıyanın soyluluğuna değil, mantıklı davranmasına daha kolay bağlayabiliriz. Soygun yoluyla geçinmek durumunda olan bir insanın, yoksullara ganimetinden pay ayırdığını düşünmek, akla uygun görünmez. Ayrıca, eşkıyanın yoksula ganimetinden pay ayırması toplumsal adaletin yeniden tesis edilmesine de yardımcı

¹⁵ a.g.e. s.11 **Gentry:** Feodal toplum hiyerarşisinde soyluluğun hemen altındaki sınıf. İngiltere'de orta sınıf.

¹⁶ a.g.e. s.43

¹⁷ a.g.e. s.45

¹⁸ a.g.e. s.46

¹⁹ a.g.e. s.46

olmaz. Eşkıyanın yoksula pay vermesi durumunda, kendisi de açlıkla karşı karşıya kalabilir. Unutmayalım ki soygun geliri düzensizdir.

Peki, halk için zararsız olduğu söylenen, hatta kimi zaman faydası bile dokunduğu savunulan bu insanların gerçek hayatta kullandıkları şiddetin ölçüsü ne idi?

Soylu eşkıyanın kendini savunmak veya intikam almak için adam öldürdüğünü biliyoruz. Yaşadığı kuralsız ve acımasız dünya içinde, davranışlarına yön verecek herhangi bir toplumsal ve ahlaki kıstası umursamaması normaldir. *Herhangi bir gerçek eşkıyanın, konumunun ahlaki yükümlülüklerine tutarlı bir şekilde bağlı olarak yaşadığı da kuşkuludur.*²⁰

Yaşadığı dünyanın onu bağlayacak ölçüsü olmamasına rağmen, *...öldürmede ve zor kullanmada ölçülü olmak soylu eşkıya imgesinin öğelerinden biridir.*²¹ Bu davranışı daha çok, yaşadığı ve eylemde bulunduğu bölgede, halk tarafından kabul edilebilir bir konumda bulunmasına yarıyordu. Aksi davranışlar gösterdiği durumlarda istenmeyen bir kişi olması, eylem bölgesinde barınmaması için yeterli bir nedendi. Fiziksel varlığı, halk arasında yüzyıllardır bilinen, bu tip yazılı olmayan kanunlara uyması ile mümkündür.

Hobsbawm, aşırı ve nedensiz olarak şiddet kullanan eşkıyaların da olabileceğine değinir. Bu davranışın nedeni, eşkıyanın bu yolla çevresindeki insanlardan saygı görmek istemesidir. Bu durumda eşkıyaların saygınlıkları ise, *...adaletin temsilcileri olmalarından değil yoksulun ve zayıfın da korkunç olabileceğini ispatlamış olmalarından kaynaklanır.*²²

Hobsbawm böylelikle, soylu eşkıyanın varlığını sürdürebilmesi için halka ihtiyaç duyduğunu söylemiş olur. Burada her kahraman tipinde olduğu gibi, soylu eşkıyanın da ne kadar yardıma muhtaç, sıradan bir insan olduğunu görürüz. Halkın varlığı eşkıya olmadan mümkünken, eşkıyanın varlığı halk olmadan neredeyse imkansız bir haldedir. Soylu eşkıyanın veya kahramanın, halka olan ihtiyacı, halkın ona olan ihtiyacından kat be kat fazladır.

Peki, soylu eşkıyanın eylem yaptığı alan neresiydi? Hobsbawm'ın bu soruya yanıtını okurken modernizm öncesi kır hayatının şartlarını düşünmeliyiz.

Soylu eşkıyanın eylem alanı, daha önce yaşamış olduğu yerin yakınındadır. *Genellikle köyünün veya akrabalarının bulunduğu yerin çevresinde etkinlik gösterir.*²³ Ulaşımın ve haberleşmenin çağımızdan çok farklı koşullarda gerçekleştiği bir ortamda, eylem bölgesinden fazla uzaklaşmamasına rağmen, yakalanmaması son derece normal bir durumdur.

Bu bakımdan soylu eşkıya, yaşadığı topluluğu hiçbir zaman terk etmemiş gibidir. Ailesi veya yakınları ile olan ilişkisi sürebilir. Adi bir suçlu olmadığı için, kanun kaçağı

²⁰ a.g.e. s.47

²¹ a.g.e. s.63

²² a.g.e. s.63

²³ a.g.e. s.50

olmaktan kurtulduğu anda, çok uzaklaşmadığı topluluğuna katılmakta hiçbir güçlük çekmez.

Soylu eşkıya aynı zamanda bir halk kahramanı olduğundan, yukarıda da nedenlerini belirttiğimiz gibi, halkın ona hayran olması ve öykünmesi doğaldır. Çünkü herşeyiyle ait olduğu *Robin Hood imgesi, ısrarla zenginleri soymak ve fazla adam öldürmemek gibi ahlaki açıdan olumlu davranışların ötesinde, ahlaki açıdan kabul görmüş bir yurttaşın temel özelliklerini de taşımaktadır.*²⁴

Yaşamış her eşkıyanın yakalandığı gibi, soylu eşkıyanın macerasının da bir sonu vardır ve genellikle ihanet yüzündendir. Eşkıya ne kadar “toplumsal olma” dozunu arttırırsa, merkezi veya yerel otoritenin o kadar tepkisini toplar. Böyle bir durumda otorite onu, bir toplumsal devrimci olarak değerlendirip, daha çabuk yakalamaya uğraşacaktır. *Normalde onu altetmeleri iki ya da üç yıldan daha fazla sürmez; eğer çok ücra bir yerde faaliyet göstermiyorsa veya çok iyi bir politik korunmaya sahip değilse...*²⁵

Peki hikaye ve efsanelerde anlatılan, soylu eşkıyanın görünmezliği ve efsunlu olması nasıl mümkün olabilir? Kuşkusuz ona doğaüstü güçleri atfeden, yine birçok abartılan özelliğinde olduğu gibi, hayran kitesidir!

Soylu eşkıyanın efsunlu olması, onun halkın arasına karışabilmesiyle mümkün hale gelir. Halkın arasına karıştığında, eşkıya için tehlike geçmiştir. O, artık güvenli ellerde, kendi evinde gibidir.

Hobsbawm'a göre soylu eşkıya herşeyiyle halkın kültürüne aittir. Zaten eşkıyaların başka türlü seçenekleri yoktur. Aslında bunun imkanı da yoktur. Herkes gibi içinden çıktıkları toplumsal yapının onlara kazandırdığı bireysel özellikleri taşırlar. Halkın arasına karıştığında tanınmaması bunun kanıtıdır.

Yukarıda soylu eşkıyanın bilinci konusunda da belirttiğimiz gibi, burada da görüyoruz ki, soylu eşkıyalar köylülükle tam anlamıyla özdeşleşmişlerdir. Kalabalığın arasında saklanmakta güçlük çekmezler ve çok kolay uyum sağlarlar. *Yöre halkı arasında tebdil-i kıyafet ederek veya sıradan bir insanın giysileri içinde dolaşırlar. Kendilerini belli edene kadar resmi otoriteye bağlı kuvvetler onları tanıyamaz. Hiç kimse onları ele vermeyeceğine göre, sıradan insanlardan ayırt edilemezler. Halk arasında tıpkı bir görünmez adam kadar emniyettedirler.*²⁶

Soylu eşkıya halkın kendi içinden çıkardığı kahramanıdır. Halk, her kahraman örneğinde olduğu gibi, ona ihtiyacı olduğunu zanneder.

Bu ve buna benzer inanışlar yüzünden, halk kahramanlarının yenilmez ve ölmez olduğu savunulur. Soylu eşkıya bu özelliğe veya çevresinde bu özelliğine inanan insanlara sahip olduğu anda, soyluluk unvanını almış olur. Hobsbawm'a göre,

²⁴ a.g.e. s.53

²⁵ a.g.e. s.60

²⁶ a.g.e. s.54 ve 58

*soyguncunun ölümüne inanmayı reddetmek soyguncunun soyluluğunun kesin bir ölçütüdür...*²⁷

Yine Hobsbawm'a göre soylu eşkıyanın yenilmesi, halk için umudun yenilmesi anlamına gelir. *İnsanlar adaletten yoksun olarak yaşayabilirler, genellikle de öyle yaşamak zorundadırlar, ama asla umutsuz yaşayamazlar.*²⁸ Onun için neredeyse her dönemde ve toplumda soylu eşkıyalığa benzer olgulara rastlanır.

Hobsbawm, soylu eşkıyanın sadece, daha önce var olan adaletin yeniden tesis edilmesini isteyen köylü olduğunu söyler. Soylu eşkıya toplumun düzenini değiştirmeye karşı hiçbir girişimde bulunmaz. O, *...şeylerin geleneksel düzeninin olması gerektiği şekliyle restore edilmesinden veya savunulmasından*²⁹ yanadır. Soylu eşkıyalar, *ağalığın son bulmasını talep etmedikleri gibi lordların, serflerin kadınlarını alıkoymasına ses çıkarmazlar.*³⁰

Soylu eşkıya böylesine adaletsizce bir geleneğe karşı çıkmaz. *Bu anlamda, toplumsal eşkıyalar devrimci değil reformcudurlar.*³¹

Soylu eşkıya liderleri hiçbir aşamada peşindeki insanlara toprak işgal etmelerini söylemezler ve *hatta bugün tarım reformu dediğimiz şeyi algılamaktan bile yoksun kalmışlardır.*³²

Bütün bunlardan sonra, soylu eşkıyanın toplumsal dönüşümlere yol açtığını söyleyebilir miyiz? Bu soruyu Hobsbawm uzun uzun yanıtlar:

*"Birey olarak eşkıya devrimci olmak bir yana öyle politik veya toplumsal isyancı bile değildir. Daha çok, boyun eğmeyi reddeden ve bunu yapmakla köydeşlerinden ayrı kalan köylüdür. Veya daha basit olarak, kendi sınıfından olanların alışlagelmiş yaşantısından dışlanan ve böylece kanun dışına ve suça itilen bir insan durumundadır."*³³

Bu durumdaki bir insanın doğal olarak toplumsal kurtuluş programına sahip olması düşünülemez. Ortaya çıkışı ve mücadelesi bireyseldir. Arkasında köylüsünün çoğu zaman gizli desteğinin bulunması, onun herhangi birisine umut verebilecek güçte olduğu anlamına gelmez. Hele de içinden çıktığı köylü topluluğuna!

*"Öyleyse eşkıyalığın kendisi köylü toplumu için bir kurtuluş programı değil, belirli koşullarda toplumdan kaçışı sağlayan, bireysel bir kendini kurtarma biçimidir."*³⁴

27 a.g.e. s.58

28 a.g.e. s.58

29 a.g.e. s.20-21

30 a.g.e. s.21

31 a.g.e. s.21

32 a.g.e. s.20

33 a.g.e. s.19-20

34 a.g.e. s.20

Zaten soylu eşkıya, üyesi olduğu topluluğun bilincini taşıdığından, böyle bir atılım imkansız hale gelir. *Bireysel boyun eğmeyi reddetme yeteneği ve arzusu dışında eşkıyalar bir parçasını oluşturdukları köylülükten (veya köylülüğün bir kesiminden) daha farklı düşüncelere sahip değillerdir.*³⁵

Bu durumda da soylu eşkıyalar: *...kendilerinden toplumsal ve politik örgütlenme planı veya dahiyane görüşler beklenen ideolog veya peygamber değil, sadece eylemcidirler. Güçlü kişiliği ve askeri yeteneği olan kendinden emin ve inatçı insanların yapabileceği kadar liderlik yapabilirler.*³⁶

³⁵ a.g.e. s.20

³⁶ a.g.e. s.20

2. TÜRK ROMANLARINDAKİ SOYLU EŞKIYALIK

Hobsbawm'ın “Eşkiyalar” isimli kitabında tanımladığı “soylu eşkiya” modeli, eşkiya romanlarında sıklıkla kullanılmıştır. Bu romanlar; kurgu, olay dizimi, eşkiyanın ortak özellikleri ve romanda gönderme yapılan kaynaklar açısından birbirlerine benzerler.

Soylu eşkiya temasına sahip romanlar, kahramanları olan eşkiyayı, tasvir ediş ve okuyucuya tanıtma yönüyle dikkat çekicidir. Bu tip romanlar eşkiyayı, kelimenin tam anlamıyla bir kahraman gibi kurgularlar. Romanların kimisinde bu etkinin daha fazla, kimisinde daha az olduğunu söylesek de bu eserler, genel olarak eşkiyadan yana tavır alışlarıyla dikkat çekerler.

Aslında edebiyatımızdaki eşkiyaya bu tarz yaklaşım yeni değildir. Bu tutumun kökü, Ömer Seyfettin'in ilk olarak 1918 yılında yayınlanan “Yalnız Efe” isimli hikayesine kadar dayanır. Hikaye ismini aynı adlı eşkiyasından alır.

Yalnız Efe için, “Türk edebiyatındaki soylu eşkiya metinleri içindeki en tipik örnek” tanımlamasını yapabiliriz. Bu hikayede, Hobsbawm'ın soylu eşkiya tanımının neredeyse tüm maddelerini görebiliriz. **Yalnız Efe**'deki eşkiya da, Hobsbawm'ın soylu eşkiyası gibi, herhangi bir nedenden dolayı bozulmuş olan toplumsal adaletin, yeniden eskisi gibi düzenlenmesinden yanadır. Düzenin değişmesinden çok, yanlış uygulamaların ortadan kalkması ile ilgilenir. Sorunu kurumlarla değil, kişilerle dir. **Yalnız Efe**'nin şikayetçi olduğu toplumsal adaletsizlik, savaş ile birlikte ortaya çıkar. Savaş durumu da toplumun ve devletin uğrayabileceği büyük yıkımlardan birisidir.

Yalnız Efe'de Ömer Seyfettin'in okuyucuya sunduğu kurguda, eşkiyanın uğradığı adaletsizce durum çok nettir. Hikayede, eşkiya adayının bireysel çaresizliği özellikle vurgulanmıştır. Ömer Seyfettin objektif okuyucuyu yanına çekip, onda, eşkiyadan yana bir tutum yaratma amacındadır. Bu vurgu o kadar barizdir ki, kahramanını bize küçük bir kız çocuğu olarak sunar.

Yalnız Efe'nin üzerinde durulması gerekir; çünkü o soylu eşkiya metinlerinin kalıbını taşır. Berna Moran'ın belirttiği gibi eşkiya romanları, **Yalnız Efe**'yi içlerinde bir iç metin olarak taşımışlardır. Bundan ötürü de, kahramanları arasındaki ortak özelliklerden başka, eşkiya romanlarında, kurgu ve olay dizimi açısından ortak bir yapının olduğunu da söyleyebiliriz.³⁷

A. Romanlardaki Soylu Eşkiya Tipi: Yaşadığı Çevre, Toplumsal Koşullar

Soylu eşkiya romanları herşeyden önce, Hobsbawm'ın tanımladığı soylu eşkiya tipine uyum gösterir. Romanlardaki eşkiyalar tıpkı Hobsbawm'ın söylediği gibi, bir haksızlığa uğrayarak eylemlerine başlarlar. Düşmanları yerel otoritedir. Halktan yanadırlar ve halkın kahramanıdırlar. Zenginden alıp fakire verirler. Sadece intikam için

³⁷ MORAN, a.g.e. s.81

öldürürler. Efsunludurlar veya onları tehlikelere karşı koruyan, olağanüstü bir özelliklerinin olduğuna inanılır.

Şimdi, yukarıda belirttiğimiz özelliklerin romanlarımıza nasıl yansıdığına bakalım. Bu bölümde romanları tek tek ele almayıp, belli temalar çerçevesinde toplayacağız.

Romanlardaki soylu eşkıyaların, daha önce yaşadıkları ve eşkıya olduktan sonra eylemde buldukları bölge, Hobsbawm'ın da belirttiği gibi, aynı bölgedir. Hepsi de kırsal alanda etkinlik gösterirler. Bu şekilde yapılan kurguların eşkıya açısından bazı yararları vardır.

İnce Memed, Çukurova yakınlarında bir köyün üyesidir. Yalnız Efe'nin de eylemine başlamadan önce, Ege'de bir köyde babasıyla birlikte yaşadığını görüyoruz. **Çıkrıklar Durunca** isimli roman yine, Gerede yakınlarında bir köyde geçer. **Dağlar Kralı**'nda ise, yüzyılımızın başındaki İstanbul'un tepelerinde *payitahtın 20-40 km. uzağında Devlet'e başkaldıran bir avuç sergerdenin yaşamı*³⁸ anlatılır. Romanın geçtiği tarihlerde, İstanbul'un yakınındaki yerleşim birimleri henüz köy özelliğini kaybetmemiştir.

Romanlarda konunun kırdaki geçmesinin yanında, olayın geçtiği dönem de, yaklaşık olarak savaş yıllarına denk gelir. Tasviri yapılan zaman, toplumsal anlamda bir çöküşün, çalkantının ve karışıklığın yaşandığı dönemdir. Hobsbawm'ın belirttiği gibi; *İdari yetersizlik ve karışıklık eşkıyaların işine yarar.*³⁹

Yalnız Efe'nin babası, savaşlar ve yenilgilerle dolu bir dönem yaşamıştır:

*Sivastopol Muharebesinden sonra Silistre bozgununu görmüştü. O andan itibaren Anadolu'da bozulmuştu. Eşkıyalık, zulüm, hakaret, hırsızlık, açlık, yağmacılık alevsiz bir yangın gibi bu bin senelik ana yurdunu yakıp tutuşturuyordu.*⁴⁰ Yalnız Efe'de de, Hobsbawm'ın yukarıda dediği gibi, toplumsal karmaşa ve idari boşluk söz konusudur. Bu durum yine en çok eşkıyaların işine yarar:

*Her yirmi yaşına giren genç asker olunca, Yemen'e gidiyor; bir daha hiç gelmiyordu. Nüfus azalmıştı. Köyde ekseriyeti ihtiyarlarla kadınlar teşkil ediyordu.*⁴¹

Yemen savaşı seferberliği nedeniyle, köyler savunmasız, soyguna açık bir hale gelmişti. Bundan en çok faydalananlar, kötü niyetli eşkıyalar ile birlikte, ileride göreceğimiz Eseoğlu gibi yerel otorite sahipleridir.

Konusu Yemen savaşı yıllarına denk gelen bir başka soylu eşkıya romanı da, **Çıkrıklar Durunca**'dır. Romanda, savaşla beraber aynı zamanda Anadolu'da yaşanan, kökü dışarıya bağlı makinalaşmayla da mücadele eden köylünün, çözüm arayışları

³⁸ ULUNAY Refi Cevad, **Dağlar Kralı**, İstanbul 1995, Arba Yayınları, kitap arkası

³⁹ HOBSBAWM, a.g.e. s.15

⁴⁰ SEYFETTİN Ömer, **Yalnız Efe**, Ankara 1996, Bilgi Yayınevi, s.135

⁴¹ a.g.e. s.143

anlatılır. Eşkîyalığın yanında romanın bir diğere teması, köylünün, çikrıkları karşısında gelişen ilkel dokuma sanayiine olan muhalefetidir.

Çikrıklar Durunca, Gerede yakınlarındaki bir Alevi köyünde geçer. Bu köyde iki kadınının önderliğinde bir isyan başlatılır. Kadınlar, kendilerine peygamberlik sıfatını yakıştırap, köylüyü etraflarında toplarlar. Asker kaçakları, köylüler ve yörenin eşkıyalarından oluşan Zülfikar Ordusu isminde bir ordu meydana getirilir. Bu ordu, yöredeki mevcut otorite boşluğundan yararlanmaya çalışarak vergileri ve askerliği kaldırma gibi vaatlerde bulunur.

Çikrıklar Durunca'da tasviri yapılan toplumsal durum, eşkıyanın yayılım alanı bulmasına iki yönden katkıda bulunacak biçimdedir:

Birincisi; savaş dönemleri, yarattığı asker kaçakları ve askerden dönen işsizleriyle, o bölgedeki eşkıya sayısındaki artışta birinci derecede etkili olmuştur.

İkincisi ise; romanda anlatılan dönemde, Anadolu'da yaşanan eski düzenden, tarımsal kapitalizm ve ilkel makineli üretime geçişle birlikte, eşkıyaların artmasına yardımcı olan toplumsal dönüşümdür.

Her iki nedenle de yine, Hobsbawm'ın dediğı gibi, artık ve istihdam fazlası bir nüfus ortaya çıkar. Bu etkenlerle eşkıya sayısında belirgin bir artış olur.

Çikrıklar Durunca'da asker adayları askerden kaçmayı başararak, yörede eşkıya potansiyeli haline gelirler:

Haber geldi, çocuklar dağda zaptiyenin elinden kurtulmuşlar...⁴²

Bu, asker adayı köylü gençler, köye yakın bir bölgede kaçaklık hayatı yaşamaya başlarlar. Askere gitmek istemedikleri gibi, Osmanlı Devleti'nin askere alma yöntemini de eleştirirler:

- Vergiyi hep biz veriyoruz.

- Kur'a kimsesizlere çıkıyor.⁴³

Çikrıklar Durunca'da köylünün devlete olan itaatsizliğinin bir boyutu da, askere alma yöntemindeki adaletsizliktir. Asıl boyutu ise çikrıkların devre dışı kalmasına neden olacak olan ekonomik uygulamalardır. Soylu eşkıya romanlarında görüldüğü gibi, eşkıya adaylarının resmi veya sivil otoriteye herhangi bir sebepten itaatsizliği söz konusudur.

Bu itaatsizlik, **Dağlar Kralı**'nda savaşa gitmeye itiraz şeklinde değil, mahkum olmaya itiraz şeklindedir.

Dağlar Kralı'nda Pehlivan Mehmet bir cinayet sanığıdır. Yargılama esnasında firar ettikten sonra, Balçıklı Ethem isimindeki ünlü eşkıyanın yanında eşkıyalığa başlar.

⁴² ETEM Sadri, **Çikrıklar Durunca**, İstanbul 1930, Resimli Ay Matbaası, s.7

⁴³ a.g.e. s.16

Bu eylemi ile kendisi artık *amansız bir mücadeleye girişeceği toplumun dışına*⁴⁴ çıkmış olur.

Hobsbawm'ın soylu eşkıya tanımında da belirttiği gibi eşkıya, topluluğun itaatsizlik eden üyesidir. Romanlarımızda da eşkıyalar, bir muhalafet sonucunda eylemlerine başlarlar. Muhalafet ettikleri durum, yukarıda belirttiğimiz gibi herkesin başına gelebilecek türden olduğu için, halkın da sempatisini toplayıp kahraman haline gelirler ve soylu eşkıya sıfatını kazanırlar.

Soylu eşkıya, eylemine başladıktan sonra, eylem bölgesine ulaşmada hiçbir güçlükle karşılaşmaz. Romanlarımızda kurgulanan çevresel şartlar, tam da eşkıyanın isteyeceği gibidir. Hobsbawm kırsal alanların soygun için ideal yerler olduğunu söyler. *Böyle yerlerde katedilecek birkaç millik bir mesafe, soyguncunun yerel otoritenin etki ve bilgi alanının dışına*⁴⁵ çıkması için yeterlidir. Üstelik eşkıya, doğduğundan beri bulunduğu bölgenin coğrafyasını çok iyi bilmektedir. Otoritenin askeri güçleriyle gireceği çatışmalarda bu durum onun için büyük bir avantaj halini alır; çünkü rakipleri genelde bölgeye yabancı olan savaşçılardır.

B. Soylu Eşkıyanın Ortaya Çıkışı

Hobsbawm, ilk bölümde bahsettiğimiz dokuz maddelik soylu eşkıya tanımının birinci maddesinde: Soylu eşkıyanın eylemlerine suç işleyerek değil, bir adaletsizliğin kurbanı olarak başladığını söyler. Adaletsiz durum ve köylünün de uzun süredir uğradığı zulmün yaratıcısı, ağa veya buna benzer bir yerel otoritedir.

Soylu eşkıya romanlarında, eşkıyanın eylemine başlayabilmesi, yani ortaya çıkabilmesinin birinci şartı: Zulüm görmesidir. Zulüm gördükçe de bilinç seviyesi yükselecek ve zulmün kaynağına doğru bir mücadele başlatacaktır. Bu tespit, kendini açık olarak *Yalnız Efe*'de ve *İnce Memed*'de gösterir. **Yalnız Efe**'de eşkıya adayının babası, Eseoğlu'nun adamları tarafından öldürülür. **İnce Memed**'de ise, Hatçe ile Memed'in aşkına engel olan ağanın kötülükleri ve zulmü söz konusudur. Zulüm teması tabii ki en net halini, soylu eşkıyanın romanlarımızdaki diğer birçok özelliğinde olduğu gibi, **Komünist İmam**'da alır.

Soylu eşkıya adayının uğradığı adaletsizce tutum ve zulüm, romanlarımızın yapısında kendisini açıkça gösterir. *İnce Memed* daha küçük yaştan itibaren, köyün ağası Abdi Ağa'nın şiddetine maruz kalmıştır.

*Beni, ...döve döve öldürtürdü. Hem çift sürdürürdü çakırdikenlikte yalın ayak. O da ayazda. Hem öldürürdü. Birinde beni bir dövdü, bir dövdü... Bir ay yataktan kalkamadım. Herkesi döver ya, beni çok döver.*⁴⁶

⁴⁴ ULUNAY, a.g.e. s.20

⁴⁵ HOBSBAWM, a.g.e. s.16

⁴⁶ KEMAL Yaşar, *İnce Memed 1*, İstanbul 1997, Adam Yayınları, s.21

Abdi Ağa, İnce Memed'den başka, diğer insanların üzerinde de benzeri bir baskı kurmuştur. Yöredeki, insanların üstünde sınırsız bir gücün sahibidir: *Bu beş köyün beşinin de insanları topraksızdır. Cümle toprak Abdi Ağanındır.*⁴⁷

Soylu eşkıyanın halkın kahramanı halini alması, romanlarda bu yolla sağlanmaya çalışılmıştır. Bu şekilde, var olan bireysel sorun kitleleştirilmiş, eşkıyaya da eyleminde, kitlenin adına hareket etme yetkisi verilmiştir.

İnce Memed'in uğradığı baskı ve şiddetin bir benzerini de Yalnız Efe yaşar. **Yalnız Efe**'de Abdi Ağa'nın yerini, zalim Eseoğlu alır. Eseoğlu ile Abdi Ağa'nın benzerlikleri, soylu eşkıya adaylarına yaptıkları eziyetle sınırlı kalmaz. Her ikisi de yerel otorite sahibi olmalarının yanında, devletle iyi ilişki içindedirler. Aynı zamanda bu avantajlarını halkın üzerinde bir baskı aracı olarak kullanırlar. *Zaptiye mülazımı, Eseoğlu'nun en baş adamı*⁴⁸ olduğu gibi, kasabadaki hükümet de Eseoğlu'nun elindedir ve onun sözünden çıkmaz.

Yerel otoritenin, resmi otoriteyle olan iyi ilişkisi, onun yöresel hakimiyetinin merkezi devlet tarafından da kabulünü getirir; ve aynı tema bir başka soylu eşkıya romanı olan **Çıkrıklar Durunca**'da da görülür.

Çıkrıklar Durunca'da yörenin zengini olan Sıddıkzade'nin yükselişi, ileride göreceğimiz gibi, **Rahmet Yolları Kesti**'deki Çerçi Süleyman'ı anımsatır. *Savaş zamanı ordunun konturatçılığını alır, askere erzak verir.*⁴⁹ Böylece Sıddıkzade, Sadri Etem'in tabiriyle *...samur kürklü eşraftan bir zat olur.*⁵⁰

Sıddıkzade'nin devlet makamlarıyla olan ilişkisi bununla da sınırlı kalmaz. Geniş bir ilişkiler ağına sahiptir:

*Sıddıkzade kazanın en zengini ve hükümet memurları üzerinde en nüfuzlu adamı idi. Vilayet meclisinde âza belediye heyetinde âza. Ticaret odasında âza, müftünün ahbabı, kaymakamın dostu, kadıyla içtiği su ayrı gitmezdi, nüfus memuru, tapu memuru, sanki onun kapısında birer tanrı misafiri, zaptiye ağası onun yaveri idi.*⁵¹

İşte soylu eşkıya romanlarında çizilen bu yerel otorite tipleri, romanların kahramanları olan eşkıyaların can düşmanlarıdır. Özellikle Eseoğlu ve Abdi Ağa tiplerini tam anlamıyla bu düşmanlığı vurgular. Köy yerinde, sıradan bir jandarma ile kurulacak bağlantının bile köylü için neler ifade ettiğini düşünürsek, böyle geniş ilişkilere ve imkanlara sahip insanların, romanlarda niçin sıradan köylü ile uğraşp başlarını derde soktuklarının mantıklı bir açıklamasını bulamayız. Üstelik bu davranışları da soylu eşkıyanın ortaya çıkmasındaki en önemli sebeptir.

47 a.g.e. s.9

48 SEYFETTİN, a.g.e. s.166

49 ETEM, a.g.e. s.72

50 a.g.e. s.72

51 a.g.e. s.68

C. Romanlardaki Soylu Eşkayanın Özellikleri

Soylu eşkıya, genellikle bir adaletsizliğin ve zulmün kurbanı olarak ortaya çıkmasından sonra eylemlerine başlar demiştik. Roman ve hikayelerimizde anlatılan soylu eşkıyaların bunu tekrarladığını görüyoruz. Açık bir adaletsizliğe uğradıkları için olsa gerek, soylu eşkıya metinlerindeki kahramanlar, maceralarına hızlı bir giriş yaparlar. Soylu eşkıyalığın en önemli gereklerinden olan, halkın ortak düşmanına karşı acele bir şekilde topyekûn savaşma görevini yerine getirirler.

Soylu eşkıyalardan Yalnız Efe, eşkıyalığa çok hızlı bir giriş yapar. Yalnız Efe'nin babası Yörük Hoca, bir alacak meselesi yüzünden Eseoğlu'nun çiftliğinde çalışan adamlar tarafından öldürülür. Babasının öldürülmesinden sonra katilin yakalanması için girişimlerde bulunan Yörük Hoca'nın kızının, çabaları sonuçsuz kalır. Kız da çaresiz kalınca, intikamını almaya karar verir. Eşkya olur.

Yörüğün ölümüne sebep olan mülazım, *Eseoğlu'nun verdiği bir ziyafete giderken kafasına bir kurşun yer, hemen oracıkta can verir.*⁵² Yalnız Efe'nin eylemleri bununla sınırlı kalmaz. Artarak devam eder. Çünkü daha önce yaptığı yasal girişimlerin hepsi sonuçsuz kalmıştır.

Hikayede devletin, insanların sorunlarına çare olamadığı durumda çözümün, sıkışan insanın kendisi tarafından bulunabileceği vurgulanır. Üstelik, çaresiz kız çocuğunun eylemiyle yarattığı durum, yerel otoritenin üzerine kurulan bir sindirme politikasını da beraberinde getirir. Kuşkusuz yasal yollarla getirilecek olan hiçbir çözüm, zalimlerin üstünde bu biçimde bir baskı oluşturmayacaktır. Soylu eşkıyanın bu ilahi adaleti, yoksulların ve mağdur durumda kalmış olan insanların, rüyalarını süsleyen bir intikam biçimi olarak karşımıza çıkacaktır. İleride de göreceğimiz gibi ilahilik de onun özellikleri arasındadır.

*Bir hafta geçmeden, Yörüğü öldüren korucu da vurulur, biraz sonra, hükümete Yörüğün davasını hasıraltı ettiren çiftlik sahibi Eseoğlu'nun boğazlanmış ölüsünü bağdaki yatağında bulurlar. Kasabalı ağaların çiftliklerine, korucu, hergeleci, çoban gibi gelip silahsız ahali içinde tüfekle gezen ne kadar yabancı varsa yavaş yavaş hepsi vurulmaya başlar. İş o dereceye varır ki, yabancılar yalnız kıra çıkamaz olur. Nihayet takım takım buralarını bırakırlar, kendi yurtlarına dönerler. Zalim zaptiyeleri, köylüyi soyan memurları, rençperleri dolandıran madrabazları hiç görünmeden öldüren bu efenin kim olduğu bir zaman anlaşılmaz.*⁵³

Yalnız Efe eylemlerine başlar başlamaz kendi intikamını almakla kalmaz, köylünün de uzun süredir şikayetçi olduğu sorunlara, intikam yoluyla bir çare bulmaya çalışır. Köylünün yerel otoriteye karşı beslediği ve yüzyıllara yayılan kini, kendisini Yalnız Efe'nin eyleminde gösterir. İntikam eylemlerinin bu kadar kolay başarıya ulaşmasıyla, insanın aklına hemen şöyle bir soru geliyor:

⁵² SEYFETTİN, a.g.e. s.122

⁵³ a.g.e. s.122-123

Yoksulların ve ezilmişlerin intikamını almayı bir kız çocuğu başarıyorsa, ezilenlerin kendisi kim bilir neler yapabilir?

Hikayenin bu özelliği bize, yine Hobsbawm'ın bir tespitini hatırlatır: Soylu eşkıyalar, kullandıkları şiddetle bize, yoksulun ve zayıfın da korkunç olabileceğini kanıtlamaya çalışırlar.

Şiddet konusunda İnce Memed'in de bir standardı vardır. İnce Memed, şiddet konusunda soylu eşkıyanın tatlı-sert üslubu tercih etmesi gerektiğini savunur. İnce Memed'in kendisine koyduğu kıstas, hayranı olduğu eski eşkıya Koca Ahmet'in bu konudaki tutumudur:

*Koca Ahmet bir dehşet olduğu kadar bir sevgiydi de. Koca Ahmet bu iki duyguyu yıllar yılı bu dağlarda yan yana götürebilmişti. Bunun ikisini bir arada götüremezse bir eşkıya, dağlarda bir yıldan fazla yaşayamaz. Eşkıyayı korkuyla sevgi yaşatır. Yalnız sevgi tek başına zayıftır. Yalnız korkuyrsa kindir.*⁵⁴

Bunun yanında İnce Memed'in kendisine uygun gördüğü sıfat "halk intikamcısı"dır:

*"Ben de İnce Memedim," dedi. "Anamın, nişanlımın intikamını almak için geldim," dedi. Köylülerimin intikamını almak için. Fakir fukaranın intikamını almak için...*⁵⁵

Eşkıyanın soyluluğunun kesin kanıtlarından birisi olan, halkın intikamını almak teması, **Çıkrıklar Durunca**'da da soylu eşkıyanın bir özelliği olarak karşımıza çıkar. Halkı dolandırmaya çalışan kişiler, asker *...kaçaklarından teşekkül eden yeni zabıta kuvveti tarafından tevkif ve idam edilmiştir.*⁵⁶ Ağaçta sallananlar: *...mütegallibeden yüz kuruşa senede üçyüz kuruş faiz alan Veli efendi idi.*⁵⁷

Böylelikle görüyoruz ki, yerel otorite sahipleri için kabus olan soylu eşkıyanın, halka karşı son derece sempatik gelmesi, halkın düşmanının düşmanı olması dolayısıyladır.

D. Soylu Eşkıyanın Dayandığı Gelenek

Türk romanlarındaki soylu eşkıyalar özellik olarak, içinden çıktığı köy toplumunun kültürüne ait iki geleneğe dayanır. Birincisi; köylünün eşkıyaya verdiği efsunluluk özelliği; ikincisi ise, yüzyıllardır halk arasında anlatılan ve eşkıyanın uyması gereken kuralların belirlendiği soylu eşkıya efsaneleri veya menkıbeleridir. Tabii bunun yanında ve bununla bağlantılı olarak halkın namusunun korunması ve yan gözle bakılmaması da söz konusudur.

⁵⁴ KEMAL, a.g.e. s.67

⁵⁵ a.g.e. s.264

⁵⁶ ETEM, a.g.e. s.56

⁵⁷ a.g.e. s.56

Türk romanlarındaki soylu eşkıyalar da Hobsbawm'ın söylediği gibi, köylülük bilincine sahiptirler ve dolayısıyla, köylü için kutsal olan şeyler onlar için de kutsaldır. Soylu eşkıyalar, köylülerin kendilerine atfettikleri kutsallığı kullanırlar. Çevrelerinde eşkıyanın görünmezliği, eşkıyaya kurşun geçmezliği ile ilgili söylentiler yaygındır. Bu söylentiler eşkıyanın işine gelir. Daha doğrusu işini kolaylaştırır. Soylu eşkıya romanlarındaki eşkıyanın efsunlu olması durumu, onun arkasındaki halk desteğini kanıtlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır.

Yalnız Efe'nin arkasındaki halk desteği o kadar büyüktür ki, halk onu dinsel bir kişilik gibi görür. Saygı duyar. Yalnız Efe'nin sırıldığı yerde tütün içilmez. Yalnız Efe kız olduğu için erkeklere gözükmez. Kutsallığı halk tarafından kabul edildiği gibi, kendisi de dindar bir kişidir:

*Benim teyzem bir gün odundan gelirken onu görmüş. Anlatırdı. Başında yeşil bir namaz bezi sarılıymış. Arkasında erkek esvabı varmış, yamaçta namaz kılıyormuş, peri gibi güzelmiş...*⁵⁸

Aynı kutsallık vurgusu **Çıkrıklar Durunca**'daki eşkıya lideri için de yapılır:

*Zülfikar ordusunun önünde sağa sola selam vere vere ilerleyen Pazvant oğlu zülfikar ordusunun adeta inandığı, kudretine iman getirdiği bir insandı, o adeta Ali'nin istihalesi idi. Onu şahsen de Ali'ye benzetenler pek çoktu.*⁵⁹

Çıkrıklar Durunca'da hikayenin geçtiği bölge, Alevi yerleşim bölgesidir. Halk devlete isyan eden eşkıya ordusuna, Alevi topluluğu için simgesel önemi olan "Zülfikâr" sıfatını yakıştırmıştır. Her iki örnekte de görüldüğü gibi, eşkıyanın eylemine dinsel bir içerik katılmaya çalışılmıştır. Bu içerik, **Çıkrıklar Durunca**'da diğerlerine nazaran daha ironik bir hava ile verilmiştir.

Soylu eşkıya romanlarında eşkıya, dini bütün, kutsal bir kişilik olarak karşımıza çıkıyor. Bir çeşit evliya mertebesine ulaşması ise efsunluluğu sayesinde olur. Eşkıya herkese görünmediği gibi; çatışmalarda da kendisine kurşun geçmez.

İnce Memed'in takibine çıkan Kara İbrahim, "Ben böylesini görmedim" der. "Bu adamda bir sır, bir hikmet var."⁶⁰ Halkın umudu İnce Memed'e kurşun geçmez:

*Çiçeklidesinde tutuştüğümüzda, kafasıdır dedim, belki yüz kurşun sıktım. Bir şey olmadı ona. Ona kurşun geçmiyor. Yoksa onu bir kurşunda haklardım.*⁶¹

Soylu eşkıya halkın umudu olduğu için, onun yenilmesi umudun yenilmesi anlamına gelir. Hobsbawm, eşkıyanın çevresinde oluşturulan bu inanışın, onun soyluluğunun kesin kanıtı olduğu savunur. Romanların bu özelliği de Hobsbawm'ın yukarıdaki tespitine uyar.

⁵⁸ SEYFETTİN, a.g.e. s.123

⁵⁹ ETEM, a.g.e. s.271

⁶⁰ KEMAL, a.g.e. s.386

⁶¹ a.g.e. s.386

Soylu eşkıya romanlarında, eşkıyaların uyması gereken gelenek Koroğlu geleneği olarak karşımıza çıkar. Eşkıya genelde eylemleriyle Koroğlu'na benzetilir. Doğrudan benzetilmese de, romanlarda, Koroğlu ile ilgili bir kıssa mutlaka anlatılır. **İnce Memed**'de anlatılan kıssa şu şekildedir:

Sokakta bir küçük köpek görmüş Koroğlu. Köpek küçük, el kadar. Dört beş kocaman kocaman köpek, araya almışlar küçük köpeği . Saldırırlar. Küçük köpek kaçmaz, kendini savunur. Savunduğu gibi onları yener de... Her birini bir yana dağıtır, yoluna gider. İşte Koroğlu bunu götür. Bu dövüşü seyreder.

Demek, der Koroğlu, bir küçük köpek!... Yürekli olunca... Ondan sonradır ki Koroğlu, Koroğlu olur. Korkmaz. Babasının başına da o iş gelince çıkar dağa.⁶²

Romanlardaki her soylu eşkıya kahramanı, Koroğlu'nun hikayesinde kendi mücadelesinin bir örneğini bulur. Bu tip hikayelerden güç alır. Tıpkı Hobsbawm'ın verdiği Robin Hood örneğindeki gibi. Romanlardaki kahramanımız soylu eşkıya, Bolu beyi benzeri bir ağadan zulüm görmüş ve haklı mücadelesine başlamıştır. İnce Memed'in, anlatılan kıssada olduğu gibi, güçsüz bir durumda olsa da, gerekli yürekliliği gösterdiği takdirde başarıya ulaşması mümkündür. Ulaşmasa da, mazlumun mücadelesinin bir örneği olan bu geleneğe layık olması, o yürekliliği göstermesi ile ilgilidir. Kıssa biçiminde olmasa da Koroğlu'na ait göndermeler, diğer soylu eşkıya metinlerinde de görülür.

Yıllar sonra Yalnız Efe'nin mekanına uğrayan hikayenin anlatıcısı da, *Ger Ali'nin, Koroğlu'nun, Develi'nin, Cellav'ın menkıbeleri içinde btyüdüm. Bilmem onun için mi, eşkıya hikayelerini dinlemeyi pek severim.⁶³* der.

Çıkrıklar Durunca'da köye gelen Hasan, uzun yıllar gurbette geçinebilmek için: *İlahi, destan, koroğlu, aşık garip, kerem kitabı, gülyacağı...*⁶⁴ vb. sattığını söyler. Aslında Koroğlu hikayeleri de, halk arasında diğer bilinen destanlar gibi yaygındır. Koroğlu hikayesinin geçtiği veya benzetmesinin yapıldığı birçok köy romanına rastlayabiliriz.

Soylu eşkıyanın romanlardaki macerasının, halkın yüzyıllardır anlatageldiği standart hikayelere uyması ve dinsel kimliğinin olması, onun özelliklerinden birisi olarak karşımıza çıkıyor. Soylu eşkıyanın halkına yabancılaşmamış olması, halk tarafından benimsenmesini sağlar.

Bu sıralanan özelliklere bakınca, soylu eşkıya romanlarında, halk kültürü deyince dinsel inancı merkez alan bir anlayışın öne çıkarıldığını görüyoruz. Bu tutum da, halk kültürünün sadece dinsel ritüellerden meydana geldiği gibi eksik ve sınırlı bir tespiti beraberinde getirmez mi?

Aslında romanlardaki soylu eşkıya geleneğinin dinsel özelliklerle temellendirilmesi uğraşı, eşkıyanın arkasına alacağı halk desteğinin en kolay biçimde

⁶² a.g.e. s.364

⁶³ SEYFETTİN, a.g.e. s.120-121

⁶⁴ ETEM, a.g.e. s.26

sağlanmasıdır. Bir tür kolayca kaçmadır. Bilindiği gibi dinsel duygular, sömürüye en açık alan olarak karşımıza çıkar.

E. Soylu Eşkîya Metinlerinde, Eşkîyalığa Çelişkili Bakış

Soylu eşkîya temasına sahip hikaye ve romanlarımızda görülen, eşkîyaya ve eşkîyalığa olumlu yaklaşıma ters düşecek bir çelişkiden söz edebiliriz. Eşkîyalığın yukarıda özelliklerini sıraladığımız halktan yana biçimiyle, halka karşı olanı bir arada bulunur. Her ikisi de eşkîyalık tanımlamasıyla anılır.

Başta **Yalnız Efe**'de olmak üzere, diğer bütün soylu eşkîya metinlerinde, eşkîyalığın doğasına ilişkin birbiriyle çatışan iki görüş vardır. **Yalnız Efe**'de, yukarıdaki bölümlerde bahsettiğimiz savaş yıllarına ait alıntılarda görüldüğü gibi, eşkîyalık; zulüm, hırsızlık ve yağmacılıkla beraber anılan bir olgudur. Eşkîyalığa bu tip bir yaklaşım, **Yalnız Efe**'nin soylu tutumuyla zıt bir nitelik sergiler. İyi eşkîyanın yanında kötüsünün de olabileceği savunulabilir. Yanlılık, iki tür için de aynı sıfatın kullanılmasından kaynaklanır. Bu durumda eşkîyalığın doğası eşkîyanın keyfi tutumuyla belirlenir. Soyluyu, soyguncudan ayırmak zorlaşır.

Aynı şekilde **İnce Memed**'de de, birçok kötü huylu zalim eşkîya olduğu gibi, başta **İnce Memed**'in kendisi olmak üzere, halktan yana örnek eşkîyalar da mevcuttur. Romandaki en önemli örnek eşkîya tipi, **İnce Memed**'in idolü durumundaki **Koca Ahmet**'tir:

Dağda bir eşkîya ünlendi miydi, "Koca Ahmet gibi," diyorlardı. Bir eşkîya kadına bakmadı, yol kesmedi miydi, "Koca Ahmet gibi..." diyorlardı. Adam öldürmüyor, halka zulmetmiyorsa, "Koca Ahmet..." Cümle iyiliklerde, "Koca Ahmet gibi..."⁶⁵

Koca Ahmet eşkîyalığı neredeyse halk için yapar:

"Babam der ki, Koca Ahmet gibi yiğit eşkîya, namuslu, fıkara babası eşkîya gelmedi bu memlekete."⁶⁶

Yukarıdaki alıntıda, **İnce Memed**'in yaşadığı bölgede daha önceleri eşkîyalık yapmış olan **Koca Ahmet**'in, eşkîyalık sırasındaki prensiplerinin bazılarından söz edilmektedir. Bu prensiplerin tamamıyla, **Hobsbawm**'in anlattığı soylu eşkîyanın karakteristik uygulamalarıyla örtüştüğüne dikkat etmemiz gerekir. **Koca Ahmet** gibi örneklerin yanında, ağaların kullandığı halka düşman eşkîyalardan da bahsedilir:

Bu sıralar dağlarda eşkîyalar vardır. Asker kaçakları, soyguncular, kanlılar, başkaldıranlar... Ali Safa Bey bunlardan çıkar sağlamaya bakar bu seferde.⁶⁷

İnce Memed'deki bununla bağlantılı bir çelişki de, halk karşıtı eşkîyaların, sıra vatan kurtarmaya gelince, saf değiştirdikleridir:

⁶⁵ KEMAL, a.g.e. s.68

⁶⁶ a.g.e. s.68

⁶⁷ a.g.e. s.283

Bin dokuz yüz on yedi, on sekiz, on dokuz, yirmi... Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı'nın yenilgisi. Bu sıralar Çukurova asker kaçakları, eşkıyalarla dolu. Toroslarda eşkıyadan geçilmiyor.

Fransız işgal kırvetleri Çukurovaya gelmiştir. Eşkya, asker kaçağı, yollusu yolsuzu, hırlısı hırsızı, kötü süt emmişi, iyisi kötüsü, genci kocası, cümle Çukurova halkı birleşip düşmanı Çukurovadan atma savaşına katılıyorlar. Düşman kovuluyor. Bütün yurttan da düşman kovuluyor. Yeni bir yönetim geliyor, yeni bir çağ açılıyor.⁶⁸

Böylece romanlarımızda eşkıyaya yaklaşımın, eşkıyanın tercihiyle yakından ilgili olduğunu görüyoruz: Eşkialık bir silahtır, onu halka doğru veya halktan yana kullanabiliriz. Eşkya, kötü karakterli olsa da, yeri geldi mi vatan kurtarabilir. Fakat bu durumda şöyle bir soru ortaya çıkmaktadır: Kötü eşkıyalar saf değiştirebiliyorsa, soylu eşkıyanın şartlar değiştiğinde, silahını halka doğru çevirmeyeceğinin garantisi nedir?

Soylu eşkıya romanlarında eşkıyayı ortaya çıkaran şartlar değişmediği için bu sorunun yanıtını veremiyoruz. Soylu eşkıyayı, kendisini oluşturan şartların dışında, başka bir ilişki ağı içinde göremediğimizi yukarıda belirtmiştik. Soylu eşkıya şartlar değiştiğinde de aynı özelliklerini koruyabilecek mi? Oysa soylu eşkıya romanlarının sonunda, eşkıya intikamını alıp, belirli bir süre bölgesinde adaleti tesis ettikten sonra ortadan kaybolur. Sorumuz da yanıtız kalır.

3. AHİR ZAMAN ROBİN HOOD’U: “KOMÜNİST İMAM”

Türk edebiyatında, “eşkiyaya olumlu yaklaşan” romanlar arasındaki en uç örnek Hasan Kıyafet’in **Komünist İmam** isimli romanıdır. **Rahmet Yolları Kesti** haricindeki diğer bütün romanlarda yazarlar, konunun akışı içinde eşkiyadan yana bir tavır sergilese de, bu yanlı tutum **Komünist İmam**’da en üst sınırına ulaşır. Bu romanda eşkiya, geniş düzeyde bir toplumsal çözüm projesi sahibi ve uygulayıcısı olarak karşımıza çıkar.

Komünist İmam soylu eşkiya romanları içindeki en uç örnek olduğu gibi, romanın soylu eşkiyasının özellikleri, Hobsbawm’ın tanımındaki eşkiyanın sınırlarını da aşar. **Komünist İmam**’da eşkiyanın siyasi karakteri açıkça vurgulanır. Hobsbawm’ın tanımındaki soylu eşkiyanın siyasal bir talebi yoktur. **Komünist İmam**’da ise eşkiya, sadece köyün sorunlarını çözmekle yetinmez, düzeni değiştirmeyi amaçlar. Bununla da kalmaz, yeryüzündeki hakim Amerikan emperyalizmi ile mücadeleye girişir. Böylece köyün üyesi olan eşkiya, sorunları evrensel düzeyde çözecek bir öneri sahibi olarak karşımıza çıkar.

Yapısal açıdan **Komünist İmam**, diğer eşkiya öykülerinin yapısına uyar. Berna Moran bu yapıyı dört ana maddede tanımlamıştır:

1) *Kahramanın çocukluk yıllarını kapsayan ve başkaldırısına neden olan olaydan önceki durumun anlatıldığı ilk ana bölümde acımasız ağaların ya da beylerin yönetimi altında zulüm gören köylünün durumu sergilenir.*

2) *İkinci bölümde, kahramanın kendisine ya da anası, babası, karısı gibi sevdiği bir yakınına karşı ağanın (beyin) yaptığı büyük bir kötülük yer alır ve bunun sonucu kahraman dağa çıkar, eşkiya olur.*

3) *Eşkiyalık dönemine ayrılan üçüncü bölümde kahramanın soylu eşkiya olarak yoksul köylüye yaptığı iyilikler, zalimlere verdiği cezalar ve kendi öcünü alması anlatılır.*

4) *Dördüncü bölümde kahramanın sonunu okuruz. Eşkiya kahraman ya halkına döner ve onlar da kahramana sahip çıkarlar, ya da ortadan kaybolur.⁶⁹*

Bu sınıflandırma, eşkiyadan yana bir tutum sergileyen, eşkiya öykülerinin tümünde görülür. Bu dört madde aynı zamanda, Hobsbawm’ın soylu eşkiyasının da macerasıdır. Hobsbawm’ın ortaya koyduğu soylu eşkiya anlayışının, romanların kurgusu içine, yukarıdaki şemaya uygun olarak yerleştirilmiş olduğunu görüyoruz.

Komünist İmam’ın baş karakteri olan Umur’un, eylemine başlama serüveni de yukarıdaki şemaya uyar.

Yetim Osman, küçük oğlu Umur’u okula vermek ister. Bunun için öncelikle köyün gaddar ve zalim ağası Hasan Ağa’dan izin alması gerekmektedir. Ağa’nın izin vermemesine rağmen Osman, ilçeye gidip Umur’u İmam Hatip’e kaydettirir.

⁶⁹ MORAN, a.g.e. s.81-82

Döndüğünde ise korkunç manzara ile karşılaşır: Hasan Ağa, kendisine karşı geldiği için Yetim Osman'ın evini yakmıştır. Yetim Osman, ailesini bu yangında kaybetmiştir. Çareyi köyden kaçmakta bulur ve eşkıya Goca Omar'ın yanında eşkıyalığa başlar.

Romanda, Yetim Osman'ın eşkıyalığa başlamasının sebebi olarak, uğradığı saldırı gösterilir. Yetim Osman, eşkıyalık sırasında ağanın adamları tarafından öldürülür. Babasının öldürülmesinden sonra Umur da dağa çıkar. Umur'un eşkıyalığa başlamasındaki sebep, ağa tarafından yok edilen ailesinin intikamını almak istemesidir.

Burada baba-oğul, her iki eşkıyanın da eylemlerine başlamaları, Hobsbawm'ın soylu eşkıyasının ortaya çıkış biçimi ile aynıdır. Yukarıda da andığımız gibi, Hobsbawm'ın soylu eşkıyası, eylemlerine bir adaletsizliğin veya zulmün kurbanı olarak başlar.

Umur, eylemine başlamadan önce okuldaki ilgisini toplumsal adaletsizlik üzerine yoğunlaştırır. Bir yandan içten içe ağaya karşı intikam ateşiyle yanarken, diğer yandan da kitap okuma hevesi ile doludur.

Umur'un toplumsal adaletsizlik konusunda ilk olarak bilinçlenmeye başlaması, okuldaki Fransızca öğretmeni Baba Veysel aracılığı ile olur. Baba Veysel sürekli, var olan eşitsizlikten bahsederek öğrencilerin ilgilerini bu konulara çekmeye çalışır:

*"Hımm, söyleyin bakalım çocuklar! Yurdumuzda her bin çocuktan kaç tane daha bir yaşına değmeden ölüyor ve neden? Köpeklerin bile baytarda doğum yaptığı bir dünyada, sizin ananız neden ölüm döşeğinde aspirin bulamıyor?"*⁷⁰

Bu gibi konuşma ve tartışmaların sayesinde Umur, okuma uğraşına hız verir.

*İslamiyet ve sosyalizm üstüne yazılmış kitapları aç bir iştahla okuyordu. Arkadaşlarıyla yaptığı tartışmalarda ona karşı koyacak güçte kimse kalmamıştı. Yoksulları, güçsüzleri, emeği, emekçiyi savunduğu için zaten karşı çıkan yok gibiydi. Giderek, Kuran'la sosyalizmi bağdaştırmaya daldı.*⁷¹

Umur'un entelektüel birikimi artmaya başlar. Onun bu girişimlerini, derdine kitaplarda çare bulmak olarak değerlendirebiliriz. Ama Umur bir sentez peşindedir.

*Şimdi arkadaşları Umur'a bir ad bulmuşlardı. Kimi "Hz. Ömer'in gölgesi" kimi de "Kafir İmam" diyordu. Karl Marx'dan Adam Smith'e dek okumaya başlayınca, adı Kafir İmam olarak pekişti. Komünist İmam demeye ise kimse cesaret edemedi.*⁷²

Umur'un sentezi gerçekten ilginçtir. Bir diğer ilginç yan da, romanın bu sentezleme çabalarıyla dolu olması. Tıpkı romanın isminde olduğu gibi.

Romanda, birbirine karşıtmış gibi görünen değerlerin, aslında aynı amaca hizmet için uyumlu bir hale getirilebileceği, sürekli olarak gösterilmeye çalışılır. Bu sentez girişimlerinin eşkıya açısından bir sakıncası yoktur. O, adaletsizliğin karşısında

⁷⁰ KIYAFET Hasan, *Komünist İmam*, Ankara (tarihsiz), Doruk Yayınları, s.25

⁷¹ a.g.e. s.27

⁷² a.g.e. s.27

olduğundan, kimin adaleti yanlışları düzeltmeye yararsa onu kullanır. Hobsbawm'ın dediği gibi "O, yanlışları düzeltir." Düzeltecektir de...

Umur, babasının ağanın adamlarınca öldürüldüğü haberinden sonra eşkıya olmaya karar verir. Kişisel çözümüne kitaplarla değil, eşkıyalıkla ulaşacağını düşünür. Gireceği son sınavın tarih kitabını Çoruh ırmağına atar ve "söz bitti sıra eylemin der."⁷³

Komünist İmam'da eşkıyanın, adaletsizliğin ve zulmün kurbanı olarak ortaya çıktığını görmüştük. Eylemleri toplumsal adaletsizliği ortadan kaldırmaya yöneliktir.

Eşkıyanın bu mücadelesi sırasındaki dayanakları, romanın birçok yerinde belirtildiği üzere, doğa ve halktır.

Halk, eşkıyanın zamanında bir üyesi olduğu ve içinden çıktığı kitledir. Yani eşkıya onlardan birisidir. Eşkıyanın sorunu ile bu kitlenin karşı karşıya kaldığı sorunlar birbirinin aynısıdır. Eşkıya sorununu bireysel isyan vasıtasıyla çözmeye çalışırken, aslında toplumsal çözüm arayışı içindedir. Romanda böyle bir misyon sahibi olarak sunulur. Romandaki kurguya göre bunu hisseden halk, doğrudan olmasa da eşkıya destekçisi durumundadır. Bu destek çoğu zaman sempaticanlık düzeyindedir.

Halk eşkıyaya, ağa baskısı yüzünden açıktan destek veremez.

Halk, ağalardan çekinmesine çekiniyordu, ama yazı yabanda yarım ekmeklerini Umur'un adamlarıyla bölüşmekten geri durmuyorlardı.*⁷⁴

Bu davranışlarının tek bir sebebi vardı: *Köylüler kendinden yana olanı tez tanımuşlardı. Bütün olumsuz propagandalara karşın bildiklerini okuyorlardı. Ağızlarından bir Komünist İmam çıktı mı, bir daha çıkıyordu. Öyle ki, çocuklar Komünist İmam oyunu icat etmiş, oyunu onun üstüne kuruyorlardı. Yaşlılar namazlarının sonunda:*

*"Tanrım bize bir sahip, bize bir arka verdiğin için sana şükürler olsun. O'nu köylünün, sabı sübyanın, yoksulun başından eksik etme" diye, ek bir dua koymuşlardı.*⁷⁵

Romandaki soylu eşkıya da, arkasında halk desteği olmadan eyleminde başarıya ulaşamayacağını çok iyi bilmektedir. Öncelikle halkın desteğini kazanmaya uğraşır.

"Kararlaştırdığımız gibi işe köyden başlayacağız. Onların gerçek dostlarının bizler olduğunu somut örneklerle kanıtlamalıyız.

*Çünkü köylü, bizim herşeyimiz olacaktır. Gözümüz, kulağımız darda kalınca başımızı altına sokacağımız tek barınağımız. Elimizin değneği, sırtımızın köyneği olacak..."*⁷⁶

⁷³ a.g.e. s.39

* Bu aynı zamanda eşkıyanın halka vermek bir yana, halkın ekmeğine göz dikmesi veya muhtaç olması anlamına da gelir.

⁷⁴ a.g.e. s.73

⁷⁵ a.g.e. s.73

⁷⁶ a.g.e. s.58

Komünist İmam'ın soylu eşkıyası Umur, halkın desteğini kazandıklarında işlerinin kolaylaşacağını planlamıştır. Planlarında da yanılmaz. Tıpkı Hobsbawm'ın soylu eşkıya tanımında olduğu gibi, sıkıştığında rahatlıkla halkın arasına, onlardan biriymişcesine karışabilir: O, halkına geri dönebilir, halkı da onu eyleminde destekler!

Amerikan askerlerinin peşlerine düştüğünü öğrenen Umur, ne yapacaklarını çeteye anlatır:

*"Sivilleşip halk denizine dalacağız. Kimimiz tarlada, kimimiz bağda, kimimiz fabrikada çalışacağız. Demem şu ki herkes işinin başına dönecek. Hiç çekinmeyin, bizi muhurlıyecekleri, bizden önce halkımız cezalandıracaktır. Anlaştığımız işaretle, kararlaştırdığımız yerde toplanacağımız güne kadar şimdilik eyvallah. Allaha emanet olun benim can dostlarım."*⁷⁷

Soylu eşkıya korkmadan halkın arasına karışır. Eyleminin yönünün ve niteliğinin toplumsal olduğunu kanıtlamasından sonra, artık o, halkı ile bir bütündür. İhanet veya ele verme gibi bir durum söz konusu değildir. Böyle bir durumda ilk cezayı halkın kendisi verecektir. Hobsbawm'ın söylediği gibi soylu eşkıyanın ölümü yine de ihanet yüzündendir. Ama ihanet romanda gerçekleşmeyecektir. En azından eşkıya bundan emindir.

Aslında romanda eşkıyanın arkasındaki destek sadece köylünün desteğinden ibaret değildir. İleride görüleceği gibi, eşkıyanın toplumsal hedeflerinin gerçekleşebilmesi halinde, arkasındaki desteğin sınırları, ulusal ve sınıfsal bir karaktere ulaşabilecek niteliktedir. Romanın sınırları biraz daha zorlansa desteğin çapı tüm yurda yayılacak gibidir.

Umur'un destekçileri, kendisini kovalayan askerler arasında da mevcuttur. Belli ki asker de yazar tarafından "halk çocuğu" olarak düşünüldüğünden, bu destek tartışmasının içine sokulmuştur.

Askerlerden Adanalı Ahmet'in Umur hakkındaki düşünceleri tezimizi doğrular niteliktedir:

*"Allahuma kitabıma Komünist İmam'ın kılına dokunmam. Ula niye, ne düşmanlığım var herife? Dinime baba adammış. Zenginden alıp yoksula veriyormuş. Oh ediyormuş anasını satayım. Keşke bizim oralara da gelse biraz. Bizde ne ağalar var ne ağalar. Adana'nın ağaları yanında, bunların sözü bile edilmez. Buranın ağaları da ağa mı ki yahu?"*⁷⁸

Eşkıyanın arkasındaki halk desteğinden, başta Umur'un düşmanı ağalar şikayetçidir. Umur'dan kurtulabilmenin çaresi, arkasındaki halk desteğini kesmektir. Bunu da akıl eden, köye gelen Amerikan Barış Gönüllüleri'dir. *Komünist İmam'ın beslendiği kaynak köylü, halk kaynağı. Hiç olmazsa onları korkutarak, sindirerek, komünistten uzak kalmasını sağlayacaksınız.*⁷⁹ Bu yöntem Amerikalılar tarafından birçok

⁷⁷ a.g.e. s.123

⁷⁸ a.g.e. s.140

⁷⁹ a.g.e. s.142

kere sinanmıştır. *Biz bu yöntemle Vietnam'da iyi neticeler aldık. Buna sindirme ya da pasifikasyon diyoruz.*⁸⁰

Eşkiyanın halk sempatisini ve desteğini kazandığı bariz ortadadır. Yazar desteğin boyutlarını, romanın çoğu yerinde yöreselden ulusala, kimi zaman da sınıfsal boyuta taşır. Aslında eşkiyaya olan desteğin sınıfsal boyutunun mu, yoksa ulusal boyutunun mu ağır bastığı belli değildir. Umur için, Amerikan Barış Gönüllülerinin, ağalar ile ittifak halinde olması, bu iki yönlü mücadeleyi gerektirmiştir. Umur'un kafası karışmıştır. Düşmanın niteliğinin değişmesi ve gelişmesi ile birlikte, Umur'un söylemi iki boyutlu bir hal alacaktır. Destek, eşkiyanın “adalet havarisini” rolünün ağır bastığı bölümlerde sınıfsal, yani ezilen kitlenin bir tutumu olarak sunulur. Tıpkı, Umur'u kovalayan Osman Çavuş'un belirttiği gibi:

“...yalnız bizde değil, tüm evrende iki cins insan ve tek sorun vardır. Sorun ekmek sorunu, sömürü sorunu, insanlarsa ezen ve ezilenlerdir. Şimdi şu sözüm kulağınıza küpe olsun, unutmayın:

*Evet iyi dinleyin. Tam iki cins, iki sınıf insan vardır. Bir çalışan, iki çalıştıran. Evet o kadar. Yani yiyenler var, üretenler var. Daha açığı varlıklar var, yoksullar var. Bunun dışında hiçbir şey yoktur. Gerisi fasariyadır. (Emrindeki askerlere) Gerisini sizin gibi enayileri, böyle birbirine düşürmek için ağalar, krallar, papazlar kısacası boynu kalınlar uydurmuşlardır. Sizi birbirinize düşürüp, kendileri keyif çatmak için uydurmuşlardır.”*⁸¹

Bu düşünceleriyle Osman Çavuş, askerlerine Umur'un mücadelesinin içeriğini anlatır. Görüldüğü gibi çavuşun düşüncesine kullandığı dayanak, “sınıfsal yaklaşımdır”.

Romanda, Umur'un arkasındaki destek bununla da sınırlı değildir. Halkın desteğinin yanında doğa da Umur'un mücadelesinde onun yanındadır. Diğerine göre simgesel ve inanç yönü ağır basan bu dayanakta sürekli olarak dağın, haksızlığa uğramış insana mücadelesinde destek olduğu ve onu barındırdığı vurgulanır.

Umur'un, babasının öldürülmesiyle dağa çıktığını yukarıda söylemiştik. Bu kararıyla beraber doğruca kendini Koplara kucasına atar. Yazar bu sahneyi ilginç bir şekilde canlandırır:

*Dağlar Umur'u hiç yadırgamadı. Kırk yıllık dost gibi karşıladı onu. Ak çamlar, kara taşlar, yeşil otlar gülümsediler. “Sen ki bizi deyip gelmişsin, başımız üstünde yerin var. Esen yeller, yaban eller gayrı dokunamaz kalına. Biz bizden olanı tanır ve koruruz” dediler.*⁸²

Bu ve buna benzer birkaç yerde dağ imgesi önemli bir yer tutar. Dağ, haklıyı haksızdan ayırabilme özelliğine sahiptir. Kendisine sığınan mağdur durumdaki insanı

⁸⁰ a.g.e. s.142

⁸¹ a.g.e. s.141

⁸² a.g.e. s.39-40

tanıyıp onu korur. Davasında destekçisi olur. Böylelikle halk desteğinden sonra doğanın da desteğini arkasına alan soylu eşkiyanın sırtı yere gelmez.

Yıllardır dağlarda yaşayan eski ve usta eşkiya Goca Omar, Umur'u yanına kabul eder. Onun davasına destek olur. Zaten Umur'un babası da dağa çıktığında, doğruca onun yanına varmıştı. Roman boyunca Umur'la eylem birliği yaparlar. Eşkiyalığın gereklerini Umur'a anlatırken dağın önemine ağırlık verir:

"Şu gördüğün dağlar her çileyi, her derdi çeker. Yalnız tek bir şeyi çekmez. Haktan, halktan doğruluktan uzaklaşmayı! Kötü yola düşmeyi, ırza namusa dokunmayı. Halk zulme yöneldiğini sezdi mi, bitiktir işin. Yaşatmaz seni. Bu dağların gözle görülmeyen, elle tutulmayan bir adaleti, yasası vardır. Sessiz ve derinden işler. En ıssız da, en bilinmedik tek kişiliğe yaptığın kötülüğü, tüm insanlara yapılmış sayar. Kendine özgü kuralları çalıştırmaya başlar. Kötüyü umulmadık yerde, umulmadık biçimde tek bacağından başsağı sallandırırverir.

Bu söylediklerime kulak verirsen, şu gördüğün ulu doruklar, bir ana içtenliğiyle bağrına basar seni. Bir baba olup kanatlarını gerer üstüne. Alıcı kuşlara kaptırmaz yavrusunu. Yakın örneği olarak al beni. Ben onları ana ata, onlar da beni öz oğul edindiler. Yıllardır koyun koyuna geçinip gidiyoruz işte.⁸³

Dağ, burada yargıç titizliğindeki insanı temsil eder. Kötülüğü önce dağın kendisi cezalandırır. Bu kontrol mekanizması ile aynı zamanda, eşkiyanın misyonuna uygun davranışlarda bulunup bulunmadığını da denetler. Dağın adalet kantarı hassastır. Eşkiyayı misyonundan sapmadığı takdirde mutlaka başarıya ulaştırır:

Bu dağların sessiz ve derinden işleyen o adalet kantarı hala çalışıyorsa, haklıyı haksızı ayırt etmesi gerekir. Bizi başarılı kılması zorunludur.⁸⁴

Şimdiye kadar çizilen tabloda, **Komünist İmam**'ın soylu eşkiyası Umur'da, Hobsbawm'ın soylu veya toplumsal dediği eşkiya tipini görüyoruz. Kısaca tekrarlayacak olursak:

- Hasan Ağa'nın eziyetleri ve zulmü dolayısıyla, bir haksızlığa uğrayarak eylemine başlaması,

- Uğradığı haksızlığa karşı dağa çıkarak toplumsal yanlışları düzeltme isteği,

- Dolayısıyla da zenginliği elinde bulunduran ağalara karşı yoksul halkı tutması.

Bir anlamda zenginden alıp fakire verme isteği,

- Nedensiz değil, planlı olarak, sadece intikam almak istediği kişileri öldürmesi,

- Zor durumda kaldığında halkının arasına dönebilmesi,

- Halkın onu, çoğu zaman içten içe de olsa desteklemesi ve mücadelesini benimsemesi,

⁸³ a.g.e. s.49

⁸⁴ a.g.e. s.151

- Halkın onun efsunlu olduğunu düşünmesi,⁸⁵ gibi özellikleri ile Umur tam bir soylu eşkıya örneğidir.

Hobsbawm'ın tanımladığı soylu eşkıyalar, modern dönemlere özgü kişiler değildir. Bundan dolayı da onlar, çağımızın ideolojik tutumlarından örnekler sergileyemezler. İşte bu noktada, yani ideolojik tutum konusunda, bizim ele aldığımız soylu eşkıya Umur, Hobsbawm'ın tanımını aşar. Çünkü modern döneme özgü ideolojik tutumları açık bir şekilde sergiler.

Türk romanındaki soylu eşkıya geleneği içindeki en uç örneğin **Komünist İmam** olduğunu söylemiştik. Romanın eşkıyası Umur'un sosyalist fikirlerini, uygulamada görme isteği ve çabası, eşkıyanın, en azından bulunduğu çevrede, toplumsal düzeni değiştirme amacıyla olduğunu gösterir.

Hobsbawm'ın dokuz maddede tanımını yaptığı soylu eşkıyaların toplumsal devrimciler olmadığını görmüştük. Hasan Kıyafet'in bu romanında ise, soylu eşkıyanın bir devrimci, hatta sosyalist olduğunu anlıyoruz. Bu devrimci tutumun ilkel örneğini İnce Memed'de de görmemize rağmen, İnce Memed toprak reformunu başaramayacaktır. İnce Memed'in naif köylü psikolojisi buna uygun olmadığı gibi, Umur, Memed'in karşısında okumuş bilinçli-aydın eşkıyayı temsil eder.

Umur, herşeyden önce okumuş aydın eşkıyayı temsil eder dedik. Okumalarında, toplumsal adaletsizliği yeren, islam ile sosyalizmin adalet anlayışını birleştiren kitaplara ağırlık vermiştir. Dağa çıkıp Goca Omar'ın yanına sığındığında da okumalarına devam eder. Bir kayanın üzerinde oturup sürekli kitap okur. Bu ve buna benzer tutumları eşkıyaların alışık olmadığı şeylerdir. Onları hayrete düşürür.

Bu arada sürekli olarak, eylemlerine bir anlam kazandırma arayışı içindedir. Bir gün dayanamaz ve Goca Omar'a ne için dövüştüklerini sorar. Bir öneri ortaya atar: *"Senin deneylerini benim kitaplardan öğrendiklerimle birleştirelim. Bir planımız, bir programımız, iyi saptanmış bir amacımız olsun."*⁸⁶ Böyle bir öneriyle daha önce karşılaşmamış olan eşkıyalar şaşırırlar. Umur daha açıklayıcı konuşmaya başlar:

*"Senin hasmın Tosun Ağa, benimkisi Hasan Ağa, emmi. Bu adların başlarındaki benzemezlik bizi yanıltmamalıdır. "AĞA" yani düşmanımız tek. Yalnız tek tek sinek avlamak mı, bataklığı kurutmak mı? Ağalığı, ağaları yok edecek ortam nedir? Bütün bunların okuduğum kitaplarda yeri var. Öğretmenim Baba Veysel ne güzel söylerdi: Çocuklar, çocuklar, parmağa değil, parmağın gösterdiği yere bakın; diye."*⁸⁷

Umur, eşkıya için hatta toplumun tümü için, evrensel bir çözüm üretebilme amacındadır. Romanın bu noktasından itibaren Umur, eşkıyaları örgütleme işine başlar. Planını eşkıyalara bölümler halinde uygular. Umur'un bilinci, sıradan bir soylu eşkıya bilincinin çok üzerindedir. Zamanla çete içinde teorik ağırlığı ile reis konumuna yükselecektir.

⁸⁵ bkz. a.g.e. s. 132

⁸⁶ a.g.e. s.53

⁸⁷ a.g.e. s.54

İşe hızlı bir başlangıç yapar. Amaca ulaşabilmek için en az zararla, en kısa yolun seçilmesi gerektiğini söyler. Hemen bir plan önerir:

- a. Karar komitesi, yani meclis.
- b. Güvenlik işimizin bir sorumlusu
- c. Ekmek, cephane gibi donatım işlerinin bir sorumlusu.
- d. Köy ve köylülerle ilgili haber alma için bir sorumlu.
- e. Çok olandan alıp, hiç olmayana düzenli bir biçimde verme işleminin sorumlusu.
- f. Halk düşmanlarını yıldırım, kötülükten caydırmak için bir sorumlu.
- g. Bu sorumlular arasında işbirliğini, (bağ kurmayı) yürütecek başka bir sorumlu.
- h. Tüm sorumluların başı, bir baş sorumlu, lider.⁸⁸

Umur'un ortaya koyduğu örgütlenme planı, içeriği bakımından eşkıyalıktan, devrimci örgütlenme biçimine geçişi temsil eder. Bu biçimiyle de toplumsal hedeflerin peşinde olduklarını belgeler. Bunu Umur'un kendisi de açıkça söyler:

*"Biz bundan sonra eşkıya değil Halk Çetesiyiz. Köylülerin, yetimlerin, yoksulların dağdaki güctüyüz. Onların gözü kulağı değilsek de, kolu bacağıyız. Dağlara neden çıktığımızı bilen çoktur, fakat ne yapacağımızı bilen henüz yoktur. Bizler yapacağımızı anlatmayacağız, yapıp göstereceğiz."*⁸⁹

Umur artık basit bir eşkıya değildir. Onun dayandığı bir söylemi ve ideolojisi vardır. Bölgesinde uygulamalı sosyalizme geçme amacındadır. Ağalar açısından Umur'un tehdidi artık ideolojik içeriklidir. Umur, "Halk Çetesi" adı altında, ağaya mesajlar ve istekler göndermeye başlar. Ağanın köylü gözündeki otoritesinin sarsılmaya başlaması ve gün geçtikçe Umur'un "beklenen kurtarıcı" rolünü üstlenmesi, bazı önlem arayışlarını da beraberinde getirir.

Umur'un eylemleri ağaların köylerindeki saltanatlarını tehdit edecek duruma gelmiştir. Bunlardan bazıları:

- Tosun Ağanın çalınan beş öküzünün, aynı köyden öküzü ölüp çifti yasılanlara, bedava dağıtması.
- Bu öküzleri geriye alan da veren de yarına varmadan ölür" diye haber yollaması.
- Keko Ağa'nın Şaklak'taki su değirmenine el koyup "bu değirmende şimden keri unlar, bedava öğütülecektir. Köyün ortaklık malı olacaktır. Değirmene gelen ağa adamları vurulacaktır" diye haber yollamasıdır.⁹⁰

⁸⁸ a.g.e. s.56

⁸⁹ a.g.e. s.62

⁹⁰ a.g.e. s.65

Buna benzer eylemlerin ağaların gözünde sonunun nereye varacağı bellidir:

*Düşüntün bir kere, bu ne demektir? Düşüntün ağalar, beyler düşüntün... Bunun sonu neye varır? Ben söyleyeyim. Komünistlik. Evet tamamı tamamına Komünistliğe varır.*⁹¹

Umur daha da ileri gitmiştir:

*Bizim çobandan dinledim. Köylerde şimdi de şu haber davul düdükmüş: Öküzü ölüp çifti yasılan, çoluk çocuğu sağansız kalan, hemen bizim Halk Çetesine başvursun. Kendileri gelemeyenler ise bir selam yollasınlar yeter. Tanrının izni ile onların eksikliğini gereğini tamamlarız diyorlarmış...*⁹²

Umur'un yaptığı eylemlerin amacı tam anlamıyla yoksulun, işçinin, köylünün bayrağını kale burcuna dikmektir.⁹³

Umur, ağaları tedirgin etmeyi başarmıştır. Çete içinde teorisyen vasfı ile reisliği ele geçirdiğini yukarıda belirtmiştik. Kendisine, halkın ve tedirgin etmeyi başardığı zalim ağaların gözünde, birbirine zıt bir görüntü yaratmıştır. Artık o, yoksulların ve ezilenlerin savunucusu, zalimlerin korkulu rüyası Robin Hood'dur. Bir farkla: Robin Hood'un aksine Umur, toplumsal devrimci kimliğinden ödün vermez. Bunun yanında hedeflerine bir bir ulaşırken, eşkıyanın devrimci bilincini artırma yönündeki çabalarına da hız kazandırır.

Çete arkadaşlarına dağda gece dersleri vermeye başlar. Onlara önemli gördüğü konularla ilgili kitaplar okur. Yukarıda değindiğimiz sentez doğrultusunda, sosyal adaleti ve solu temelden alan kitaplara öncelik verir. Hatta Kur'anı sosyalizmle çeliştirmeden anlatmaya girişir:

"Bir İslam köyünde bir kişi acından ölürse bütün köy katildir. İnsan insana kul olamaz. Kötüye baş kaldır, gücün yetmiyorsa küs, onunla konuşma. Lüks haramdır, fazla mal lüksü doğurur. Komşunun aç olduğunu bilerek tok yatıyorsan, islam değilsin. Yerlerin ve göklerin sahibi Tanrıdır, kişi mülkiyetine giremez. Yoksullar cennete varlıklılardan önce girecek. Tanrı'nın en yüce yaratığı insandır. İnsana kötülük, Tanrı'ya kötülüktür. Fazla mal haramsız, fazla söz yalansız olamaz..." diyordu.⁹⁴

Fakat bütün bunlara rağmen Umur'un, düzen karşıtlığındaki samimiyeti yeterince açık değildir. Toplumun eski bilinen ve özlenen özelliklerinin bireylere hatırlatılması, Hobsbawm'ın toplumsal eşkıyasının muhafazakar düşüncesini temsil eder. Oysa gördüğümüz gibi Umur, bir sosyalisttir. Hobsbawm'a göre sosyal eşkıya, düzen karşıtı devrimci değil, eski adil toplum düzenine dönmeyi hayal eden bir reformcudur.

Aslında romanın kurgusu içinde Umur'un devrimci mi, yoksa reformcu mu olduğu, bazı yerlerde birbirinin içine geçen karşıt görüntüler halindedir. Eğer tutarlı bir

⁹¹ a.g.e. s.65-66

⁹² a.g.e. s.66

⁹³ a.g.e. s.66

⁹⁴ a.g.e. s.113

devrimci ise, eski toplum yapısının söylemi içinde yer alan ve ucu Peygamberin hadislerinden, Kur'an ayetlerine kadar uzanan bir söylemi niçin kullanır? Daha da önemlisi toplumun ideolojisinin üretildiği merkez olan okulun, eğitime açılmasında niçin bu kadar ısrar eder? Ayrıca yukarıda da belirttiğimiz gibi romanda Umur'un babası, oğlunun okula yazdırılması uğruna ağa ile çatışır.

Roman boyunca Umur'un devrimci bilincinin ve bunun uygulamalarının birbirini takip eden aşamalar şeklinde yükseldiğini ve arttığını görürüz. Bu aşamaların en üst noktasını bizzat sosyalizmin kendisini pratikte inşa etme çabası oluşturur.

*Umur, Koplara çıktığından beri beyninde çimlendirdiği düşünceyi uygulamaya uygun bir alan arıyordu. Bu, kitaplardan öğrenip, hayran olduğu sosyalizmin hayata geçmesini canlı bir örnekte görmektir. Görmek ve göstermektir. Öğrendiği kadarıyla sosyalizm dev bir ortaklıktır. Kocaman bir kooperatif. Herkes gücünce çalışacak, ihtiyacınca harcayacaktır.*⁹⁵

Umur, yanındaki eşkıyaları da bilinçlendirdikten sonra, sınırlı da olsa sosyalizmin bir örneğini uygulamaya koyar.

*"İşte kooperatifçiliğin canlı örneğini vermenin tam zamanıydı. Halka alın size sosyalizm. Duyduğunuza değil gördüğünüze inanın, demek istiyordu. Bu küçük köyü bütünü bir ülke yapabilirsiniz. Kolhoz, solhoz değil, Köy Enstitüleri gibi kendi malınız demek istiyordu. Acelesi bunun üstüne, dünyası bu görüş üstüneydi. Çeteye her seferinde açmak isteyip de açamadığı, gerçekleştirilmeden yakayı ele verirsek, bu dağlar bizi bağışlamaz dediği buydu."*⁹⁶

Umur, sosyalist üretim biçiminin uygulandığı bir kooperatif kurar. Ve roman boyunca yapmak istediğinin nihayet ne olduğunu açıklar: *"Bu dağları beklediğimizin anlamı, özetidir Kooperatif olayı."*⁹⁷

Kooperatifin de kurulmasından sonra Umur, köylünün herhangi bir güçlükte, görüşlerine danıştığı kişi konumuna gelmiştir. Yaşadığı çevreyi amacına uygun olarak düzenledikten sonra, dünya düzeni ve emperyalizmle ilgili düşüncelerini de halktan esirgemez. Tabii ki yine, roman boyunca düşüncelerine hakim olan sentezciliğin etkisindedir. Umur, dinle sosyalizmi sentezledikten sonra, "Milli Mücadele"den de örnekler verir.

"Eğer halkımız, emperyaliste, sömürüciye, silahlanıp karşı duramıyorsa, nedenlerinden biri, ortada kötülük simgesinin gözükmesidir. Düşman gözüküyor, aracı kullanarak perdeli geliyor. Halk, bunu tez seçemez. Kurtuluş Savaşı'nda, Mustafa Kemal'in peşinden gelen halk, düşmanı gözüyle görüyordu. Kötülüğün canlı kanıtı ortadaydı. Bu durum yalnız yurdumuzda değil, bütün evrende böyle olmuştur. Halklar yabancıyı, yadırgayı, kolay görmüştür. Fakat gavurla işbirliği yapan, ağayı, tefeciyi, aracıyı görememiştir. O, kendi yurdundan, kendi içinden olduğu için yadırgamamıştır."

⁹⁵ a.g.e. s.154-155

⁹⁶ a.g.e. s.155

⁹⁷ a.g.e. s.175

*Hele emperyalistlerin, ağa, komprador aracılığıyla sürdürdüğü sömürüyü hiç fark edememiştir. Çünkü bunlar görünmez düşmandırlar. Hasan Ağa artık Koplarda halkın gördüğü düşman durumuna gelmiştir. Bir süre daha yaşamalıdır, O.*⁹⁸

Umur'un söylemindeki bir çelişki de müslüman olmayan insanlar için kullandığı "gavur" tanımlamasıdır. Konuşmalarında kullandığı terimlerde geleneksel veya alışılmış yaklaşımın büyük yer tuttuğunu görüyoruz. Umur, burada yine ulusalcı kimliğine bürünmüştür. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu ulusalcı yaklaşımla, sınıfsal yaklaşım birbirini takip eder.

Görüldüğü gibi, **Komünist İmam**'ın eşkıyası Umur, toplumsal eşkıyalık geleneğini aşan bir özellik sergiler. Umur sosyalizme inanan bir eşkıyadır. Bir süre sonra kendisini ve kurduğu Halk Çetesini eşkıya olarak da tanımlamaz.

Komünist İmam'ın eylemlerinde, toplumsal eşkıyalık teorisinde ideolojik bir yön olduğunu yukarıda belirtmiştik. İşte bu ideolojik tutuma bir örnek de eşkıyanın, romanda açıkça görülen "Amerikan karşıtlığı"dır.

Umur'un eşkıyalığa başlama sebebi Hasan Ağa'nın zulmüdür. Umur, öncelikle Hasan Ağa'nın düşmanıdır.

Dağdaki eşkıyalık pratiği sırasında, Umur'un gelişen bilinci ile birlikte hedefleri de gelişir. Bireysel, intikam amaçlı eylemlerine zamanla toplumsal bir içerik kazandırmaya başlar. Artık sadece Hasan Ağa'nın değil, toptan ağalık sisteminin düşmanıdır.

Umur'un sistemi tehdit eden bir unsur halini almasıyla da, bundan tedirgin olan kesim genişleyecektir. Artık, ağalar için Umur sorunu, köyün çapını aşan bir olaydır.

Ağalar Ankara'nın ileri gelenlerini çağırıp sorunlarına bir çözüm bulmak isteyeceklerdir. *Bu işe onların akıllarının kesmiyeceğini anlayan Ankara'dan gelen büyükler de, Amerika'dan uzman isterler.*⁹⁹

*Derken sapsarı ve sipsivri iki kişi¹⁰⁰ çıkagelir. Bunlar Amerikan Barış Gönüllüleri'dir. Umur tehdidi için ağalar tarafından getirilmişlerdir. Umur ile olan mücadeleyi şekillendireceklerdir. Barış Gönüllüleri öhd deseler Amerika ayağa kalkar. Ankara'da en büyük adamlar bir dediklerini iki etmezler.*¹⁰¹

Romanın ilk basıldığı tarih 1950'li yıllardaki ve ABD - Sovyetler Birliği çekişmesinin yaşandığı bir döneme denk gelir.¹⁰² O dönemdeki dünya düzeni de, bu iki süper gücün mücadelesine ve mücadele ettikleri cepheye göre şekillenmiştir.

⁹⁸ a.g.e. s.182

⁹⁹ a.g.e. s.110

¹⁰⁰ a.g.e. s.110

¹⁰¹ a.g.e. s.110

¹⁰² Romanın ilk basıldığı tarih için bkz. MORAN, a.g.e. s.81

Romanda, köye gelen Barış Gönüllüleri, bölgedeki ABD politikasının uygulayıcıları gibi gösterilir. Umur eylemi ile, bölgedeki ABD çıkarlarını bile tehdit eder duruma gelmiştir. Onun için ortadan kaldırılması gereklidir. Ağalara bunun yolunu, Barış Gönüllüleri gösterecektir.

Artık Umur'un ortadan kaldırılması ağalar ve Amerikalılar için ortak hedeftir. Ağalar için öncelikli hedef Umur'ken, Amerikalılar için öncelik Umur'dan çok, halkı Sovyet tehdidine karşı bilinçlendirmektir. Onun için köylülerle yaptıkları her toplantıda iki lafın arasında Umur ile Sovyetler Birliği bağlantısını kurmaya çalışırlar. Aynı zamanda Türkiye ile ABD arasındaki müttefiklik bağlantısını da vurgulamayı ihmal etmezler.

Barış Gönüllüsü David ilginç Türkçesi ile şöyle der:

*"Ben olmak var size kardeş. Az değil lazım, lazımdır, çuk çuk(fight) dövüşmek. Komünist İmam çok fena. Emerikin likes sizi. Turkey end ve Emerika lazımdır iki kardeş. Dövüşmek lazımdır iki kardeş. Dövüşmek lazımdır birlikte against Raşa (Rusya) Komyunist İmam var sevmek Rusya. Rusya sevmek yok Müslümanlık."*¹⁰³

Amerikalılar için Umur'un tehlikeli olması, onun taşıdığı ideoloji ile alakalı birşeydir. Amerikalıların çözüm için önerdiği yöntem, toplumsal karışıklıklara yol açıcı niteliktedir.

*"Bizimle dövüşen düşmanın taktiğini kavramak zorundayız. Anladığımca Komünist İmam, gerilla tekniğiyle savaşıyor. Ona kendi silahıyla karşı koyacağız. Üniversitede devrimci öğrenciye karşı devrimci öğrenciyle, ilerici işçiye patroncu işçiyle yarın ağaların toprağına göz diken köylülere, yine size bağlı köylülerle karşı çıkacaksınız. Bu İran'da böyledir, Pakistan'da böyledir, ilginçtir bizde bile böyledir. Nasıl demek Türkçe'de iti ite kırdırmak. İşte tam böyle yapmak var."*¹⁰⁴

Böylelikle yazar Amerikan Barış Gönüllülerinin nasıl toplum düşmanı olduklarını da sergiler. Soylu eşkiyayı mücadelesinde tam olarak haklı bir konuma oturtur. Bu şekilde kurgulanmış bir cepheleşmede de okuyucu, kesin olarak eşkiyadan yana bir tavır alacak, eşkiyanın yaptıklarıyla heyecanlanacak, ondan soruna bir çözüm bulmasını isteyecektir.

İşte bizim eşkiyaya olumlu yaklaşan romanlar dediğimiz tarzın, en belirgin özelliği budur. Okuyucuyu, eşkiyayı desteklemeye mecbur kılan bir kurgudan yola çıkarlar ki, bu türün en uç örneği ise **Komünist İmam'** dır.

Diğer, eşkiyaya olumlu yaklaşan romanlarda, destansı bir anlatımın göze çarptığını görüyoruz. Destanı yazan ise eşkiyanın kendisidir. Robin Hood özentisi davranışları hemen hemen hepsinde görmemize rağmen, topluma ve dünyaya nizam verme uğraşı içinde olan ilk eşkiyanın da Umur olduğunu unutmamalıyız.

¹⁰³ a.g.e. s.175

¹⁰⁴ a.g.e. s.110-111

Eşkiya, sosyalist bölüşümden yana olduğu gibi, *Türkiye'nin kurtuluşunun Amerikalı'ya karşı bir savaşla olacağına*¹⁰⁵ gönülden inanır.

Yaptığı eylemlerin niteliği, amacını net bir biçimde ortaya koyması ile ideallerini, diğer eşkiyayı yücelten romancılarımızın belki de göze almayı cesaret edemedikleri bir seviyeye taşınmasıyla, **Komünist İmam**, kendi türünde çok farklı bir yerdedir.

Umur'un eşkiya olmadığını, bu romanın da bir eşkiyanın maceralarını değil, bir idealist eylemcinin eylemini anlattığını düşünebiliriz. Fakat Umur'un karmaşık bilinci ve elindeki imkanlar, hedeflediği toplumu kurmaya yetebilir mi? Ayrıca bir eşkiyaya, toplumsal yeniden yapılanmada rol vermenin amacı nedir?

Biz bu bölümde, yukarıdaki sorulara cevap olabilecek bilgileri aktarmaya çalıştık. Sorularımıza cevap olabilecek yaklaşım ise, **Rahmet Yolları Kesti**'de karşımıza çıkacak.

İKİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ: RAHMET YOLLARI KESTİ'NİN EŞKIYALIĞA AYKIRI BAKIŞI

Türk edebiyatında eşkıya temasına sahip örnekler içinde, eşkıyaya yaklaşımıyla diğerlerinden farklı bir konuma oturan eser, Kemal Tahir'in "**Rahmet Yolları Kesti**" isimli romanıdır. Romanın birinci baskısı 1957 yılında yapılmıştır.

Romanın konusu, Çorum'un Sungurlu kasabasının Sarıca köyünde geçer. Köy, Alevi köyüdür. Zaman, 1930'lu yılların ortalarıdır. Genç Cumhuriyet'le birlikte, toplumun her alanında devlet denetimi sıkı bir şekilde hissedilmektedir.

Romanda, savaş sırasındaki gelişmelerden yararlanarak zenginleşen ve zamanla yerel otorite halini almaya çalışan kişilerin, birbirleriyle olan mücadelesi ve bu mücadelede eşkıyayı kullanmaları anlatılır. Köyün çerçisi Süleyman, Alevi dedesi Kasım, muhtar Arif Ağa bu mücadelenin taraflarıdır.

Dede Kasım'ın, yeni rejimle beraber dinsel otoritesi azalmaktadır. Kendisi zengin bir insandır. Zenginliğini sermaye haline getirerek, ticaret yapmak ister. Bu duruma içten içe en çok, köyün çerçisi Süleyman muhalefet gösterir. Muhtarla bir olup Dede'yi saf dışı bırakmak amacıyla bir plan hazırlarlar. Bu planla Dede'nin evinin soyulması düşünülür.

Soygun planında köyde yaşayan eski eşkıyalar kullanılacaktır. Köyün eşkıyaları, savaş yıllarında Çorum ve çevresinde soygunculuk yapmış olan çetenin üyeleridir. Şimdi köyde sıradan insanlar gibi bir hayat sürmektedirler.

Bu eski eşkıya çetesinin başı, Uzun İskender adındaki kişidir. Eşkıyalık yıllarından sonra köyüne yerleşmiştir. Kemal Tahir, Uzun İskender'in kişiliğinde, soylu eşkıya tipolojisinin her anlamda tam tersi bir kurgulamaya gitmiştir. Romanda sistemli bir şekilde eşkıyalık olgusu eleştirilmektedir.

Kemal Tahir'in, Uzun İskender ve onun eski çete arkadaşları olan: Katır Adil, Kuru Zeynel üzerinden çizdiği eşkıya tipi, her özelliği ile Hobsbawm'ın soylu eşkiasının tam karşısındadır. Eşkıyaya gösterilen bu eleştirel tutumun roman boyunca sürdüğünü göreceğiz.

Kemal Tahir'in romanda çizdiği eşkıyanın özelliklerini Hobsbawm'ın dokuz maddelik tanımıyla karşılaştıracak olursak;

- Öncelikle, **Rahmet Yolları Kesti**'nin eşkıyaları bir zorunluluk sonucunda eylemlerine başlamazlar. Onların yaptığı bariz bir soygundur. Ne ağadan, ne de başka bir yerel otoriteden baskı gördükleri için bu yola girmişlerdir. Eşkıyalığa başlamaları için Hobsbawm'ın tanımladığı türden bir bahaneleri yoktur. Otorite boşluğundan yararlanmak isteyen basit birer fırsatçı ve soyguncudurlar.

- Eşkıyalar soylu bir nedenle eylemlerine başlamadığı gibi, basit bir hırsızlığı kendi sefaletlerine çare olabilmesi için kabul ederler.

- Her dönem, köydeki yerel otorite arasındaki çekişmeye alet olup, kendilerini onlara kullandırırılar.

- Zenginden alıp fakire verme gibi bir amaçları yoktur. Zaten kendileri, kelimenin tam anlamıyla sefalet içinde yaşamaktadırlar.

- Romanda sadece 1930'lu yıllardaki Dede-Çerçi-Muhtar çekişmesi ve bu çekişmede eşkıyanın kullanımı değil; sık sık gönderme yapılarak, Cumhuriyet öncesi dönemdeki eşkıyalık örnekleri de anlatılır. Romanda anılan eşkıyalık ritüelleri Cumhuriyet öncesi döneme aittir. Böylece yazar, eşkıyalığı doğuran koşullar olarak Osmanlı Devleti'nin çöktüğü yılları vurguladığı gibi, 1930'lu yıllarla beraber devlet otoritesinin güçlenmesiyle eşkıyalık yapmanın mümkün olmadığını kanıtlamak ister. Nitekim romanın sonunda eşkıyalar, amacına ulaşmadan köylüler ve jandarmanın ortaklığıyla yakalanır. Bu özelliğinden dolayı roman, çalışmamız açısından son derece önemlidir.

- Kemal Tahir'in romanında çizdiği eşkıya karakterleri her anlamda zavallı insanlardır. Fiziksel özellikleri ve ruhsal durumları hiç de soylu eşkıya hikayelerindeki efsanevi kahramanlar gibi değildir. **Rahmet Yolları Kesti**'de eşkıya bir yönüyle; insanların yüzüne karşı övdüğü, arkasından güldüğü, çevresinde dönen dolapları fark edemeyecek kadar saf bir insandır. Bir yönüyle de zalim, kıyıcı, savurgan ve korkaktır.

Yukarıda kısaca genel hatlarını çizdiğimiz gibi **Rahmet Yolları Kesti**, tam anlamıyla bir anti-soylu eşkıya romanıdır. **Rahmet Yolları Kesti** adeta, Türk romanındaki eşkıyalıkla ilgili yaygın yaklaşımla hesaplaşmakta, eşkıyalık olgusunu ağır biçimde eleştirmektedir. Romanda her türlü eşkıyalık tam anlamıyla mahkum edilir. Roman sadece eşkıyaların macerasından ibaret değildir. Eşkıyaların yaptığı soygundan sonra, tanınmayacak biçimde değişen ruh halleri, soylu eşkıya romanlarında bulamayacağımız bir bilinç zenginliği oluşturacaktır. Soylu eşkıya romanlarının aksine, eşkıyaların yakalanıp teşhir edilmesiyle bitecek olan romanda, yine bir karşıtlık olarak eşkıyayı yakalayan halkın kendisi olacaktır.

Bu bölümde soylu eşkıyalık geleneğinin karşısında duran **Rahmet Yolları Kesti**, eşkıyalık olgusunun eleştirilmesi açısından bize sunduğu tüm zengin malzemeyle birlikte değerlendirilecektir.

1. RAHMET YOLLARI KESTİ'DE EŞKIYALIĞIN TOPLUMSAL KAYNAKLARI

Eşkialık, tarih boyunca değişik zamanlarda ve değişik toplumlarda görülen bir olgudur. Her olgu gibi toplumsal şartların sonucunda ortaya çıkar. Eşkialığın da bağlı olduğu bazı toplumsal şartlar vardır. Öncelikle konumuz olan, Türk romanındaki eşkialık temasını, incelediğimiz romanlarda çizilen sosyal çevreye göre ele aldığımızı hatırlatalım. **Rahmet Yolları Kesti'**deki eşkialığın kökenini anlamamız için, eşkialığın, romanda çizilen toplumsal kaynaklarına bakmamız gerekir.

Romanda efsanevi bir şekilde anlatılan eski eşkialık çağları denilen dönem Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı yıllarına denk gelmektedir. Romanda bir çok yerde eşkialığın en önemli toplumsal kaynağının, savaş dönemleri olduğu savunulur. *Eşkiaları he mi? Eskiden bir vakit eşkıya çağıydı biz yetiştik.*¹⁰⁶

Romanda eşkialığa zemin hazırlayan toplumsal olaylar arasında ilk öncelik savaş koşullarına verilir. ...*Eşkialık devri için, savaş gerek ... Köylerde kasabalarda erkek kalmayacak. Bunların teknilini sınır boylarına sürecekler. Jandarmaları da bizim gibi çaptan düşmüş yaşlılardan, bir de beyzadelerle ağa oğullarından ayıracaklar. Yaşlılar cephe yerinde bir boka yaramaz, ötekiler de "bir kazaya uğramasınlar" diye gönderilmez. O zaman asker kaçaklarından bazıları dağa sızrar, olur sana eşkıya...*¹⁰⁷ Savaş koşullarından faydalanan bazı asker kaçakları, fukaralık içinde kavru lan köyler için tehdit haline gelirler.

Eşkialığın sıkça görülmeye başlandığı dönemlerde, genellikle o yöredeki güvenliği sağlayan oluşumun, herhangi bir sebepten dolayı zaaf içinde olduğunu görürüz. Bu oluşum Hobsbawm'ın anlattığı, soylu eşkiaların çoğaldığı dönem olan Ortaçağ Avrupası'ndaki feodal denetim; veya **Rahmet Yolları Kesti'**de olduğu gibi, doğrudan merkezi devletin kendisi olabilir. **Rahmet Yolları Kesti'**de de seferberlik nedeniyle merkezi denetimin zayıflaması ve devletin sağladığı güvenlik işlerinin yerine getirilemediğini görürüz.

*Eşkya devri hükümetin hasta olduğu sıradır. Aslında hükümet kısmı bir vakit ölmez, arada bir hastalanır. İnsan gibi canım! Hükümeti sıtma tuttuğu zaman eşkıya başkaldırır. Sulfato yutup yahut bir zorlu dedeye sıtmasını bağlatıp dirildi mi hükümet, bu kez marazlanmak eşkıya sürüsüne düşer.*¹⁰⁸

Savaş yıllarında aynı zamanda büyük bir sefalet de söz konusudur. Köylü ürettiği ile kendi karnını doyuramaz. Seferberlik ile birlikte köyler tamamıyla erkeksiz kalmıştır. Devlet düzeyinde de durum farksızdır. Güvenlik sağlanamaz. Güvenliği sağlayan askerler de sakatlar ve yaşlılardan oluşur. Eşkialık da, potansiyel olarak askerden kaçan

¹⁰⁶ TAHİR, a.g.e. s.18

¹⁰⁷ a.g.e. s.24-25

¹⁰⁸ a.g.e. s.24

erkek nüfusundan beslenir. *Benim Çerçi Ağam der ki: "Savaş kaçaklık devridir ve de eşkıyalığın harmanı devridir."*¹⁰⁹

Savaş yıllarındaki ekonomik şartlar oldukça ağırdır. Şartların köylü nüfusu için daha da ağır olmasının bir sebebi vardır: Savaş yıllarında, köyde çalışıp üretim yapacak insan kaynağı cephededir. *"Balkandan, seferberlikten Kuvayı Milliyeden sonraki fukara köyler... Erkekler askere alınmış, yarı yoldan kaçanlar kurtulmuş. Reçperlik karı milletiyle şuncacık bebelerin omuzunda."*¹¹⁰

Savaş şartları altında, köylü yiyeceğini bile zor temin etmektedir. *"Buğday, arpa, mısır, çavdar şurda kalsın, ot, saman yok. Yiyecek bulunmadığı gibi, insanlar hayvanlara bile ne yedireceğini şaşırmış durumdadırlar: Biz Kavlak'la gezerken, kış zamanı çok köylerde ot yatakları, ot minderleri yemliklere döktük."*¹¹¹

Rahmet Yolları Kesti'nin geçtiği bölge, savaş yıllarındaki asker alımlarından etkilenen bölgeler arasındadır. Türkiye'de savaş yıllarında, *...askere alınma nedeniyle kaybolan iş gücünün çoğunluğu, Anadolu'da büyük ölçüde geçimlik tarım yapılan Orta ve Doğu bölgelerindedir.*¹¹² Roman da Orta Anadolu'da geçer.

Romanda birçok yerde "eski zaman-yeni zaman" gibi kavramlar kullanılır. Bu iki kavram romanda, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası ifade etmektedir. Bu iki dönem arasında "romandaki eşkıyalığın" çehresinin değişmesi açısından önemli farklar vardır.

Dönemin en büyük toplumsal değişimi şüphesiz rejim değişikliğidir. Romanda sürekli olarak eski ve yeni zamandan bahsedilirken, rejim değişimi baz alınır. Eski zaman derken, eşkıyalığın sıkça görüldüğü, seferberlik yıllarından söz edilir. Eski zaman aynı zamanda romanımızın eşkıyası Uzun İskender'in de *"umum dağlar üzerine müfettiş" olduğu kepaze devir*¹¹³ dir.

Romanda eski zamanlara yetişemeyen, fakat eski zaman eşkıyalarının abartılı hikayelerine hayran olan Maraz Ali, dönemin şahidi olan Bektaş Emmi'ye ısrarlı sorular sorar:

- *Musa Çavuş varmış, sen gördün mü?*

- *Görmedim, namını duydum.*

...- *Namını duydun da neden yanına varmadın Emmi?*

- *Kimin?*

- *Musa Çavuş'un?*

- *Varıp da ne olacaktı?*

¹⁰⁹ a.g.e. s.23

¹¹⁰ a.g.e. s.84

¹¹¹ a.g.e. s.85

¹¹² KEYDER Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul 1995, İletişim Yayınları, s.128

¹¹³ TAHİR, a.g.e. s.78

- *Beraber eşkıyalık ederdiniz. Adam Musa Çavuş'un yanına varmaz mı?*

- *Varamadık.*

- *Kötü etmişsin. Kör Dede'yi gördün mü?*

- *Görmedim, namını duydum. Töbe vurulduktan sonra kellesini Çorum'a götürmüşler. Biz de ekin satmaya gitmiştik. Bilmezden uğradık. Uzaktan gördüm.*

- *Ben vurulduktan sonrasını demedim. Vurulmadan önce görülecekti. Adam, Kör Dede'nin çetesine asker yazılmaz mı?*

- *Yazılamadık. Yazılsak iyi idi ya...*

- *Aynacı'nın uşakları Zile'yi basmış vaktin birinde...*

- *Bastılar evet.*

- *Sen o sıra neredeydin?*

- *Kaçaktım. Seferberlikten geldik. Yunan harbi patladı. Uğraştık biraz, baktık papuç pahalı, kaçtık.*

- *Pek iyi imiş. Kaçakken adam, aynacılara karışmaz mı?*

- *Biz buralardan ayrılamadık. Bizimkisi, kulak verme, köy kaçaklığı...*

- *Peki Kanlı İlyas'ı da görmedin mi?*

- *Yok!*

- *Sen de görülecek yiğitleri hiç görmemişsin hay Emmi!*

- *Göremedim Kanlı İlyas'ı merak etseydim götürdüm. Af verdiler. Köye geldi. Bir zaman sonra pusuya düşürdüler.¹¹⁴*

Maraz Ali, Bektaş Emmi'ye, sürekli olarak eski devrin eşkıyalarını sorar. Onların hikayelerini ve eylemlerini bir bir ezberlemiştir. Bektaş Emmi'yi ise, zamanın meşhur eşkıya çetelerine katılmamakla nasıl büyük bir fırsatı kaçırmış olduğundan dolayı suçlamaktadır.

Bütün bu hikayeleri edilen kişiler eski zamanın, yani Cumhuriyet öncesinin namlı eşkıyalarıdır. Eski zaman eşkıyalarının yeni zamanda olmayışının, Maraz Ali'nin inanmak istediği bazı nedenleri vardır: "...Çerçi Ağam der ki: 'Eski yiğitler kalmadı da eşkıyalık ondan tükendi' der."¹¹⁵ Maraz Ali'ye göre yeni zamanlarda eksik olan, "eski yiğitler"dir.

Eski eşkıya Uzun İskender de onunla aynı fikirdedir: "Eski zamanlar olmalı, eski zamanlar... Ağaç altlarınının yiğit barındırdığı eşkıyalık çağları... Hey yavrurum!"¹¹⁶

¹¹⁴ a.g.e. s.19-20

¹¹⁵ a.g.e. s.24

¹¹⁶ a.g.e. s.76

Oysa Cumhuriyet rejimi ile birlikte, ne eski zamanların toplumsal şartlarından, ne de eski namlı eşkıyalardan bir eser kalacaktır.

Kemal Tahir eşkıyalığın gelişip yaygınlaşabilmesinin, savaş ve buna benzer toplumsal çöküş yıllarına denk gelmesiyle mümkün olduğunu söyler. Şimdi savaş, toplumsal çözülüş ve arkasından gelen sıkı devlet denetimi bağlamında hangi toplumsal şartların oluştuğuna bakalım. Ardı ardına gelen bu dönemlerde, sırasıyla yayılım alanı bulan ve ortadan kalkan eşkıyalığın değişen çehresini görmeye çalışalım.

Romanda anlatılanlar, Kemal Tahir'in notlarında belirttiği gibi, 1935 veya 1936 yıllarında geçer¹¹⁷. Kesin bir tarih olmasa da, roman, belli bir dönemden bahseder. *Sen bu zamanı eski zaman mı belledin? Bu zaman Gazi Paşa zamanı!*¹¹⁸

Kurtuluş Savaşı'nın üzerinden yaklaşık 13-14 sene geçmiştir. Cumhuriyet ilan edilmiş, ülkede savaş yıllarına nazaran, devlet otoritesi güçlenmiştir. Atatürk'ün Cumhurbaşkanı olduğu yıllar. Ülkede tek parti rejimi hüküm sürmektedir.

Genç Cumhuriyet, savaşın ağır ekonomik faturasını ödemektedir. **Rahmet Yolları Kesti**'deki köylünün ekonomik durumu, savaş yıllarından pek farklı değildir. Savaşın ağır faturasını köylü de öder. *Savaş bittiğinde Türkiye ekonomisi, özellikle iş gücü açısından harap bir haldedir. Tarımda çalışan iş gücünde yüzde 20'yi aşan bir azalma meydana gelmiştir.*¹¹⁹

Romanın geçtiği Çorum'un Sungurlu kasabası ve çevresindeki köylerde de sefalet hüküm sürer: *Köylü bir halde ki hey İskender, köylü tek mil perişan... Şu bizim koca Kızıl Oba'da ekini, zahiresi kendine yeten beş ev var-yok... Gerisi, yani altmış üç hanesi kaştan bu yana şart olsun ot otlamakta... Sırf ot ki yağsız yoğurt ayrıntı bile aramayacaksın. Bizim kuru ot haşlaması yemekten karnımız bozuldu kardaş...*¹²⁰

Köy ekonomisinin şartları düşünüldüğünde, köylünün kendi karnını doyuracak kadar tahılı elde etmesinin kolay olduğunu söyleyebiliriz. Sonuçta o yıllarda Anadolu köylüsü geçimlik tarım yapmaktadır.

Tıpkı savaş yıllarında olduğu gibi, savaş sonrası dönemde de çalışacak nüfus sıkıntısı vardır. Büyük ölçüde tarım üretimine dayalı kırsal alanda, üretim çok zor şartlar altında gerçekleştirilmekteydi. Savaş sonrası Türkiye'sinin *asıl sorunu toprak yetersizliği değil, sürekli savaşların ve nüfus kaybının ağırlaştırdığı iş gücü yetersizliği idi.*¹²¹

Sosyal şartlar savaş dönemini andırır. Ekonomik şartlar köylü için pek değişmiş değildir. Kemal Tahir **Rahmet Yolları Kesti**'de, eşkıyalığın sosyal şartlardan çok, merkezi otoritenin denetim gücü ile ilgili bir olgu olduğunu söyler. Sosyal şartların savaş

¹¹⁷ TAHİR Kemal, *Notlar 7*, İstanbul 1990, Bağlam Yayınları, s.214 ve s.237

¹¹⁸ TAHİR Kemal, *Rahmet Yolları Kesti*, s.116

¹¹⁹ KEYDER, a.g.e. s.127

¹²⁰ TAHİR, a.g.e. s.177

¹²¹ AHMAD Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul 1995, Sarmal Yayınevi, s.110

yıllarıyla benzer olmasına karşılık, Cumhuriyet sonrası değişen bir şey vardır: Devletin güçlenmesi. Devlet otoritesinin güçlenmesi ise eşkıyalığın artık eskisi kadar kolay yapılmasına izin vermez.

Yeni rejim devleti güçlendirmiştir. Uğruna büyük mücadeleler verilerek kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti, ilk yıllarında yaşadığı isyan ve muhalif hareketleri bastırarak, gücünü tüm yurttan hissettirir. Halkın zor bir dönemden geçtiği yıllar, devlet denetiminin en üst seviyeye çıktığı yıllardır. İzlenen sıkı devletçi politikalar, romandaki eşkıyalığın niçin eskisi gibi kolay yapılamadığının da kanıtıdır. Dönemin siyasal gelişmeleri de bu denetimi belgeler niteliktedir.

Rahmet Yolları Kesti'nin geçtiği dönem, Türkiye'de sıkı devletçi politikaların izlendiği yıllardır. Devletçilik uygulamaları, Türkiye'nin dünyadaki ekonomik krize verdiği bir cevaptı. Bir çeşit ekonomik savunma önlemi şeklinde planlanmıştı. Toplumsal etkileri ise ekonomi ile sınırlı değildi. Toplumsal bir nizama sokuş döneminde devletçilik, toplumun önceden kontrol edilemeyen alanlarına doğru kendini genişleten özel bir politik tarzı.¹²² Bu yıllarda, devletin kontrolü, her alanda artmıştı. Özellikle iktisadi politikalarda devletçilik, 1931 ve 1939'lu yıllara damgasını vurmuştur.¹²³

Romanın geçtiği 1930'lu yılların ortasında, köy hayatında da, toplumun diğer alanlarında olduğu gibi bir sıkı devlet denetimi söz konusu idi. Devletçilik yıllarının eşkıyalığın önünün kesilmesiyle ilgili bir anlamı vardır.

Romanda anlatılan eşkıyalık olayı savaşın sona erdiği döneme rastlar. Savaş sonrasında, özellikle otuzlu yıllarla beraber gittikçe artan bir merkezi denetim söz konusudur. *Eşkıyalık devrinde miyiz? Ben Ankara'ya yazmaz mıyım, Gazi Paşa'ya...*(111)¹²⁴

Artık Cumhuriyet'le birlikte zaman Gazi Paşa zamanıdır ve eşkıyalık için hiç de uygun bir zaman değildir. Yeni rejimle yeni bir toplumsal sınıf da güçlenmiştir. *Bu zamanda eşkıyalık söker mi?*(378) Romanda, Gazi Paşa zamanı eşkıyalığa izin vermez ama, köylü için eşkıyalıktan pek de farkı olmayan başka yapıların gelişip hüküm sürmesine izin verir.

- *Şimdi neden eşkıyalık yok?*

- *Kim demiş? Şimdinin eşkıyaları şehir yerinde, kasabaya inmiş. Kimi dükkân açmış, olmuş bir Çerçi Süleyman Ağa, kimi önüne bir makine uydurmuş olmuş bir arzuhalci Cemal Efendi, kimisi de zaptiye-memur...*(24)

¹²² BİRTEK Faruk, "Devletçiliğin Yükselişi ve Düşüşü, 1932-1950: Yarı Periferik Bir Ekonominin Yeniden Yapılanmasında Belirsiz Yol", *Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul 1995, Bağlam Yayınları, s.143

¹²³ BORATAV Korkut, "Devletçilik ve Kemalist İktisat Politikaları", *Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul 1995, Bağlam Yayınları, s.117

¹²⁴ Parantez içindeki numaralar Rahmet Yolları Kesti isimli romanın sayfa numaralarını gösterir.

Cumhuriyetten sonra eşkıyalık gibi yasadışı bir zorbalık söz konusu değildir. Ama sıradan halkın gözünde eşkıyadan doğan boşluğu başkaları kapatacaktır. Köylünün gözünde tüccar, zaptıye, memur bir ittifak halinde onun çıkarlarının karşısındadır. Aslında bu değinme ile Kemal Tahir, köylünün açısından eski zaman ile yeni zaman arasında pek de bir fark olmadığını sergiler. Sıradan halk için rejim değişikliği pek de bir şey ifade etmemektedir. Yeni rejimle beraber sadece, elinde silah ...*cebri soygun*¹²⁵ yapan insanların yerine, köylüyü harman zamanında ödemek koşuluyla borçlandıran ve yaptığı üretimle beraber üreticinin geleceğini de satın alan bir tüccar sınıfı gelmiştir.

Genç Cumhuriyetin meşhur sloganının "Köylü Milletın Efendisidir" şeklinde oluşturulması, bu dönemde köye ve köylüye yönelik ilgiyi belirtir. Özellikle 1935 sonrası uygulanan fiyat politikalarının etkisiyle slogan, zamanla inandırıcılığını kaybetmeye başlayacaktır.

*"Fiyatları hükümetçe denetlenen sanayi mallarına (dokuma gibi) zam yapılır, şeker ve gaz gibi ithal mallarına vergi konurken, tarımsal fiyatların yerinde sayılmasına göz yumulur. Savaş sırasında köylülerin büyük çoğunluğunun mutlak yoksunluğu gizlenemez ve savaş zenginlerinin edindikleri yeni servetin yanında fazlasıyla göze batar..."*¹²⁶

Savaş şartları, kendi zenginlerini yaratmıştı. Bu savaş zengini köy eşrafının yaşam standardı, köylünün durumuyla derin ayrılıklar gösteriyordu. Köylü üzerinde ekonomik tahakküm söz konusu idi. *Köylü, toprak sahibi ağalar tarafından sömürülüyordu. Köylü, tefecilerin ağına kısıtılmıştı. 1930 yılında en düşük tefecinin faizi % 50 idi. Ama sık sık bu oran iki kat yükselmekteydi. Tefeciye bağımlı hale gelen köylü, gayrimenkulünün ipotek edilmesi ve ürününün en düşük düzeyde 'göz kararıyla' değerlendirme esasına göre, aldığı kredinin faizlerini bile ödeyememekteydi.*¹²⁷

Yeni rejim hedefi ile pratiği birbirini pek tutmayan bir görüntü oluşturmuştu. Hatta kırsal alanın denetiminin sağlanmasında devlet, yerel eşrafı kullanarak, baskıyı bu zümre ile ittifak halinde yoğunlaştıracaktır. Eşrafın devletle kurduğu ilişki sayesinde, köydeki iktidarı ve gücü büyük ölçüde artacaktır.

*"Her şeyden önce eşraf, köylüyü, kendisine jandarma ve mahkeme gibi baskı araçları sağlayan devletin yardımıyla sömürüyordu."*¹²⁸

Romanda yeni zaman da denilen Cumhuriyet'le birlikte, kasaba zenginleri ile kasabadaki devlet görevlileri arasında bazı ilişkilerin olduğu hissettirilir. Bu ilişki romanda doğrudan dile getirilmese de varlığı inkar edilemez. *Ankara'dan yeni bildiriler geldi. Kaymakamlıkta senden iyi olmasınlar, bizim ahabımız çoktur. Ankara'dan*

¹²⁵ TAHİR, a.g.e. s.394

¹²⁶ KEYDER Çağlar, "Türkiye Demokrasininin Ekonomi Politikası", Geçiş Sürecinde Türkiye, İstanbul 1992, Belge Yayınları, s.52-53

¹²⁷ BAŞKAYA Fikret, Paradigmanın İfası, İstanbul 1991, Doz Yayınları, s.124

¹²⁸ AHMAD, a.g.e. s.111

buraya ne gelirse, isterse çift aylı gizli olsun, o gece bir örneği, Allah sayesinde bize ulaşır.(56)

Devletin denetimi arttıkça, eşrafın köylü üzerindeki otoritesi de katlanarak artıyordu. **Rahmet Yolları Kesti**'deki köyün yerel gücü de üçlü bir otoriter yapı sergiler. Roman boyunca net bir şekilde görüldüğü gibi yerel güç hem zengindir, hem de nüfuzu geniştir. Hükümetle olan ilişkilerini toplumsal saygınlığını korumada bir koz olarak kullanabilme imkanına sahiptir. Köyde bu bahsettiğimiz sisteme uygun bir düzen kurmuşlardır.

Rejim değişikliği ve kırım yeni hakim sınıfının ortaya çıkmasıyla birlikte, eşkıyanın silahının ve kaba kuvvetinin yerini başka şeyler almıştır: *Hemen aklınıza cebri götürmek gelir yani tüfek-tabanca işi... Hep eski fikir. Halbüysa bu zaman silah zamanı değil. Bugünün silahı iki satır yazı... İster muska olsun, ister dilekçe... Zaten dilekçe ne demek bakalım? "Cumhuriyet muskası" demek.(55-56)*

Bu yeni silahı da en iyi kullanan köy zenginleri ve onların ilişki içinde oldukları İstidacı Bilal Efendi gibi insanlardır. Devletle ilişki kurma imkan ve becerisine uzak köylülerin yaşadığı bir yerde dilekçe yazma bilgisine sahip olmak büyük avantaj olarak değerlendirilebilir.

İstidacı Bilal Efendi de kendine ve mesleğine pek güvenir: *Tıkar tıkar... Tıkar tıkar da tıkar tıkar... Sen o tıkartıyı bilir misin? Yedi buçukluk cebel topu yanında halt etmiş. Biz Sungurlu toprağında ağır makineliyle barınamazdık Ağa, lakin o tıkartıyla gül gibi geçinmekteyiz!(56)*

Şimdilerde Bektaş Emmi'nin tabiriyle bu şehir eşkıyalarının parası hüküm sürmektedir: *Eskiden mavzer tüfeği hüküm yürüttü. Şimdi, oyasına tükürdüğüm bankanot paranın fermanı okunuyor.(76)* Hatta şimdinin şehir eşkıyaları, ...silahlı, askerli dağ eşkıyası(24)ndan daha tehlikelidir çünkü ...*Kötü cızdan Alaman çıplağından, Osmanlı mavzerinden daha zorlu...(76)*dur.

2. RAHMET YOLLARI KESTİ'DEKİ YEREL GÜÇ İLİŞKİLERİ

Rahmet Yolları Kesti, yukarıda bahsettiğimiz savaş sonrası dönemin Anadolu'sunda geçer. Romanda yerel güç olarak görünen kişilerin arasındaki hakimiyet mücadelesi ve bu mücadelede eşkiyayı kullanma biçimleri anlatılır.

Köyün imtiyazlılar sınıfını oluşturan kişilere baktığımızda bu kişilerin, mücadele sırasında dayandıkları güç kaynaklarının birbirinden farklı olduğunu görürüz. Aslında hepsinin toplumsal konumları açısından ortak özelliklerinin olduğunu yadsıyamayız. Her üçü de zengin, toplumsal ilişki ağları güçlü ve geniş, sözü geçen insanlardır. Sıradan köylüden her türlü imkan açısından daha avantajlıdır. Her şeyden önemlisi devlet veya devlet temsilcileri ile olan yakınlıkları (özellikle Çerçi Süleyman ve Muhtar Arif Ağa açısından), konumlarını güçlendirici bir etkidir. Merkezi iktidar, gücünün doruklarına çıktıkça, bir şekilde onunla ilişki kuran çevreler de güçlenir.

Yerel güçler, köylü üzerinde kurduğu baskıda, bir yandan devlet kurumlarıyla ilişki kurabilme becerisini gösterirken, diğer yandan kaba ve fiziki baskı unsuru olarak da eşkiyayı kullanırlar. Bu durum karşısında köylü çoğu zaman çaresiz kalır.

Savaş ve sonrası dönem, köyün küçük çaplı girişimcileri için zenginliğin çok kolay elde edilebildiği yıllardır: "...bu Sungurlu toprağında Çerçi domuzuna güç yetirmenin zamanı çoktan geçti ihvanlar!"(14) Romanda, savaş sırasında veya hemen sonrasındaki yıllarda bazı fırsatlardan yararlanan kişilerin, bu toplumsal şartlarla zenginleştiğini söyleyebiliriz.

Romandaki, yerel zenginlerin ekonomik durumu köylüyle karşılaştırılmayacak kadar iyidir. Çerçi Süleyman, şartlardan yararlanan insanlara tipik bir örnektir. **Çıkrıklar Durunca**'daki Sıddıkzade'nin bir benzeridir. Servetini savaş koşullarına borçludur. Çerçi Süleyman "*seferberlikte askerden kaçmış, sonra nasılsa zaptiye yazılmayı becermiş, düşmanlarının anlattıklarına inanmak icab ederse, el altından eşkiyalara yataklık edip cephane satarak para yapmış.*"(62)

Roman boyunca Çerçi Süleyman örneğinde olduğu gibi, köy yerinde de olsa savaş zengini diyebileceğimiz kişilerin çıkar mücadelesini görürüz. Ama bu çıkar mücadelesinin içinde yer alan karakterler, sadece savaş sırasında zenginleşen tüccar sınıfına mensup kişiler değildir. Zenginliğinin kaynağını devletle olan ilişkilerine, muhtarlığına, dinsel otoritesine borçlu olan insanlar da bu çıkar mücadelesinin içinde yer alırlar. Bu mücadelede zenginliğin arttırımı ve paylaşımı, sözü edilen yerel güçler tarafından yapılmaktadır.

Sarıca köyünün romanda anlatılan çıkar mücadelesine katılan karakterleri, Çerçi Süleyman, Dede Kasım, Muhtar Arif Ağa'dır. Bunun yanında kasaba eşrafından Emrali Mustafa Bey, Tüfekçi Ferhat Usta, İstidacı Bilal Efendi de bu mücadeleye bir ucundan katılırlar. Bu kişiler romanda, eşrafın birbiriyle olan ilişkisinde bile çıkarıcılık anlayışını ön planda tuttuğunu göstermek amacıyla kullanılmışlardır.

Bu yönüyle **Rahmet Yolları Kesti**, bir eşkiya romanı olmasına karşılık, dönemin köy yaşantısının ayrıntıları üzerine de bize önemli bilgiler sunar. Her Anadolu köyünün

yaşantısı birbirine benzer. Bu benzerlik içinde insan ilişkileri, ekonomik ve ticari ilişkiler, dinsel ve örfi geleneğin etkisi ile biçimlenir. Bu köy kültürünün insan ilişkileri üzerindeki en önemli belirleyici unsurlarından birisi de dinsel ilişkilerdir.

A. Kasım Dede ve Dinsel Otoritesi

Rahmet Yolları Kesti'de hakimiyet mücadelesi yapan yerel güçlerin dinsel otorite sahibi üyesi Kasım Dede'dir. Romanda anlatılan Sungurlu çevresinin köyleri Alevi köyleridir. Aleviliğin toplumsal ve dinsel örgütleniş biçimi olarak da, köylülerin bağlı oldukları bir Alevi dedesi vardır. Çevre köylerin bağlı olduğu Dede, Sarıca'nın Kasım Dede'sidir.

Kasım Dede dinsel otoritesinden gelen gücüne, ekonomik gücü de eklemiştir. Kasım Dede'nin zenginliğini anlamak için yaşadığı yere bir bakmak yeterlidir. Evi, *"dağ gibi ekin ambarlarıyla Çorum'un askeriye kışlasına"*(225) benzemekte, *"Kasım Dede'nin silah ambarını görenin dudağı çatla"*(129)maktadır. Dede'nin evi sıkı korunan bir malikaneye benzer. Dede, *"avlu duvarlarını taştan ördürmüş, kale bedenleri gibi yükseltmiş"*(225)tir. Köylü için *"Dede evi ne demek? Köroğlu'nun Çamlıbel Kalesi demek... Kapısını açtıramazsın ki giresin de soyasın."*(129)

Savaş yıllarındaki Anadolu köylüsünün yaşadığı zor şartlara karşın, Kasım Dede'nin ekonomik gücü ve yaşam standardı büyük bir çelişkidir. Seferberlik yılları ve sonrasında kuru ot kaynatıp yiyen köylüye karşılık, Kasım Dede'nin ekin ambarı ağzına kadar doludur: *"Maraz Ali, Dede'nin ekin ambarlarına şaşkın şaşkın bakıyordu. Bunların vasfını Çerçi Süleyman Ağasından evvelce dinlemişti."* Dede'nin ekin ambarını gören Maraz Ali'nin kendi kendine: *"Sahi ulan! Tepesine bakanın fesi düşer!"*(227) demesi, zenginlik karşısındaki şaşkınlığının ifadesidir.

Kasım Dede'nin evinin içi, yoksul insanları imrendirecek ve zenginliğini belgeleyecek gibidir: *"Oda büyüktü. Tabanı, duvarları, sedirler silme halı... Hem de öyle kötü cinsten değil, besbelli Şiraz'ın ipek halıları... Raflara altun sırmayla işlenmiş örtüler serilmiş, eskiden kalma örtüler ki her birine beş banknot paha biçilse değer... Hele duvardaki silah armaları... Savatlı, mücevherli kılıçlar, Arap işi hançerler, gümüş kakma eski zaman tüfekleri, ağızdan dolma piştovlar... Besbelli bir şey, bu Dede padişah hazinesini Sarıca'ya toplamış da üstüne yanlamış..."*(230) Zenginliğin elbette başka göstergeleri de karşımıza çıkacak: Söz gelişi Dede'nin ahırında bağlı olan *"At, bin altun değerinde Arap atı..."*(227)dır.

İleride göreceğimiz gibi, Dede'nin bu göz kamaştırıcı zenginliği, soyguncuların hedefi haline gelmesine yol açacaktır.

Kasım Dede, zenginliğini ticaret yaparak veya çalışarak kazanmış değildir. Onun zenginliğinin kökeninde dinsel konumu vardır. Alevi cemaati yüzyıllardır sorunlarını dedelere danışarak çözer. Cemaatin lideri olan dede de, bireysel olarak emeğe dayalı bir iş yapmaz. Zenginliğinin kaynağında büyük ölçüde Alevi cemaatinin sunduğu hediyeler vardır: *"Dede'nin avanak Alevi milletinden topladığı armağanlar ki pahasına Mustafa Kemal Paşa'nın gücü yeterse yeter."*(248)

Kasım Dede'nin bunca zenginliğine ve saygınlığına karşılık cemaati içindeki etkisi eskisi gibi değildir. Etkisinin azalmasının nedenini hem Dede'nin kişiliğinde, hem de köyün geleneksel ilişkilerden yavaş yavaş sıyrılmasında arayabiliriz. Yukarıda Cumhuriyet rejimi ile birlikte devlet denetiminin, köylere ve köy yaşantısının içine kadar girmeye çalıştığını söylemiştik. Genel olarak toplumsal ve siyasal anlamda merkezleşmenin yaşandığı bir dönemde Dedelik kurumunun da merkezi bir denetime tâbi tutulduğunu anlıyoruz: "*Hükümet bu dedelik işini sıkı tutmakta... Fazladan köylü de yüz çevirmiş.*"(210)

Yeni rejimin etkilerinden birisi de dinsel cemaatler üzerinedir. Toplumun her alanında görülen sıkı denetim ve merkezileştirme anlayışı, bu alana da yansır. Hükümet Dedelik gibi geleneksel bir örgütlenme biçimi üzerinde denetim sağlarken, dinsel bağlanması da eski gücünden uzaklaştırmaya çalışır.

Bu anlayışın doğrultusundaki uygulamalar, romanda, Dede Kasım'ın konumunu sarsıcı uygulamalar olarak karşımıza çıkar. İşte bu özelliği ile Dede Kasım, mücadele içinde bulunduğu diğer karakterlerden ayrılır. Yeni rejimle birlikte küçük çapta ticaretle uğraşanlar ve kırdaki resmi temsilciler diyebileceğimiz muhtarlar, konumlarını güçlendirmeye başlarlar. Oysa cemaat liderleri için tersi bir durum söz konusudur. Kasım Dede de gün geçtikçe azalan dinsel gücünü, ekonomik olarak telafi etme uğraşı içine girer.

Romanda sıradan bir köylü olan Bektaş Emmi'nin gözünde bile Dede, basit bir olayı çözmek için başvurulacak merci olma özelliğini çoktan yitirmişti: "*Köye dede geldiği zaman bir uygun sırada hali keyfiyeti söylemeyi tasarladı. Ne fayda ki Alevilik de artık maskaralık olmuş, Dede'yi sayan kalmamıştı. Çerçi Süleyman, elin ırz ehli karısını resmen baştan çıkarıp kaçırdıca herkes: 'Tamam! Kasım Dede bunu derneğe komaz bitti' dedi de noldu? Dede: 'Şu sebeple ve de şu kitabın kavlince...' diyerek derneği o yıl da, her zamanki gibi, Çerçi'nin evinde toplamadı mı?'*"(25)

Alevi derneğindeki kararların da adalete uygun olmadığı, Çerçi Süleyman gibi zengin ve hatırlı kişilerin Dede tarafından kayırıldığı, köylüler tarafından bilinmektedir. Dedeye karşı olan güvensizlik henüz ulu orta söylenecek gibi olmasa da, hemen herkes üzerinde mutabıktır.

Yukarıda değindiğimiz gibi, Kasım Dede'nin geleneksel dedelik tutum ile davranışlarına uymayan hareket ve tavırları cemaatini kendisinden soğutmuştur. Cemaati üzerindeki otoritesini, saygınlığını kendi kişisel çıkarları doğrultusunda, kişisel servetini arttırmak yolunda kullanacaktır. Buna da mecburdur. Ekonomik ilişkilerin doğasında olan kâr ve kazanç mücadelesine, uhrevi kişiliğini göz ardı ederek bir tüccar gibi katılacaktır.

Dede köylülerden çok zenginlere yakın bir tutum sergiler. Bu nedenle de köylülerin gözünde Çerçi Süleyman, Muhtar Arif Ağa, Alevi dedesi Kasım'ın hiçbir farkı kalmayacaktır.

Romanda aynı zamanda modern ilişkilerle birlikte, geleneksel bir kurum olan dedelik kurumunun yapısının nasıl bozulduğunu görüyoruz. Zaten geleneksel

konumunda inanış gereği sıradan köylülüğün üzerinde bir makama sahip olan Dede, zenginliğini ticari olarak kullanmaya başlayınca, geleneksel köy sisteminde daha önce bu şekilde var olmayan sınıflaşmada, ticaretle uğraşanlarla aynı kategoride yer alacaktır. Romanda yozlaşan ilişkiler çağının dedesini temsil eden Kasım Dede, kişilik olarak bu yozlaşmaya uygun bir şekilde kurgulanmıştır.

Kemal Tahir'in romanda kurduğu planda, çıkar mücadelesine katılan bu kişiliklerin birbirlerine karşı olan tutumları yanılıcıdır. Aslında bu mücadele içinde üçünün de ortak özellikleri, kendi kişisel çıkar kavgalarına, bu kavgadan bir pay elde edemeyecek olan fakir köylüyü alet etmeleridir. Kasım Dede'nin ahlâkı, kâr mücadelesine giren tüccar ahlâkından farksızdır. *"Yahu Kasım Dede denilen deyyusu bana sen mi öğreteceksin bre Uzun Ağa? Ondaki namussuzluğun hakkından şeytan-iblis gelemez. Dede'nin sakalındaki her tel bir şeytan... Dede her nefes alıpta bir araba şeytan doğurur da dünyanın yüzüne salar. Dede Kasım ne domuzdur bana sormalı!.."*(70) *"Dede taş atmaz, cevizi çift görmese..."* Dede kişisel *"çıkartı olmayınca bir kimsenin avucuna Allah için işemez."*(71) Dede'nin kendine oyun oynayacak kadar düzenbaz olduğu da savunulur: *"Şu dünyada senin kadar avanak var mı? Dede Kasım icabında kendisine bile oyun eder. Dede'nin sağ eli sol eline, sol gözü sağ gözüne çok oyun oynamıştır."*(70)

Toplumsal yozlaşma ve değişim ile birlikte dini bağlılık zayıflar: *"Ben iyi yerden öğrendim. Siz Aleviler Dede'yi eskisi gibi iyi kollamaz olmuşsunuz. Kendisi kocadı... Karı dersen yirmi beşinde var yok... 'Dede'nin yükü gayetle ağır,' deniyor. Yeğeni de postuna sahip olacak gibi değil, marazlının biri..."*(210)

Dede'nin çizilen olumsuz kişiliği de bunda etkilidir. *"Dedeymiş... Dedelik geçti gitti. Dedelik eskidenmiş. Şimdi kendin demedin mi, bir kazı birine alamaz. Arif Ağayı muhtarlıktan atmak istemiş de atamamış. Dedelik sökse, fukara bu yaştan sonra işi çerçiliğe döker mi?"*(209-210)

Alevi cemaati üzerindeki otoritesi eskisi gibi olmayan Dede, geçer akçenin çerçilik olduğunu görür. Sarıca'nın yanısıra civar Alevi köylerine de yönelik, bir çerçi dükkanı açarak dinsel gücünü bu iş için kullanıp, zenginliğine zenginlik katmayı amaçlar: *"Çerçiliğe dökmesi güçsüzlüğünden değil, cümle Alevi köylerini yeni baştan dağarcığına dolduracak..."*(210)

Sonuç olarak, dedelik kurumu üzerindeki devlet denetimi ve değişen toplumsal ilişkiler Dede Kasım'ı tüccarlığa iter. Dede Kasım da geleceğini düşünecektir: *"İlerisini karanlık gördüğünden çerçiliğe girişecek..."* Bu kararı köylünün gözünde makamına yakıştırmaz: *"Aleviliğin düzeni bozuldu Ağa, çivisi çıktı..."*(210)

B. Muhtar Arif Ağa: "Resmi Otorite"

Muhtar Arif Ağa, köydeki yerel gücün çıkar mücadelesinin kahramanlarından birisidir. Bu mücadelede resmi otorite kanadını temsil eder. Sarıca'nın muhtarıdır: *"Hem de öyle beribenzer muhtar bellemeyeceksin! Dede köyü muhtarı diyeyim de sen anla!"*(221)

Dede ile aralarında, romanda ayrıntılı olarak üzerinde durulmasa da ciddi bir çekişme vardır: *"Dede'nin çerçi dükkanı açmasını Arif papasının gözü götürmemekte, Arif'in muhtarlığı bırakmaması Dede rezilinin canını sıkmakta..."*(121) dır.

" Muhtar Arif Ağa, Dede'yi hiç saymaz olmuş. Köyün ikinciye gelen zengini... Fazladan muhtar... Dede el altından Arif Ağayı muhtarlıktan indirmeye kalkmış. Birbirlerinin yüzlerine gelmediler ama, sen köy yerlerinin ince işlerini bilirsin. Arkadan bunlar kıyu kazar oldular, birbirlerinin yoluna..."(219)

"Bunlar biribirinin can düşmanları... Bunlar düşman ki, ben görmedim. İki de karşılıklı: 'Aman şunun bir ilmeği elime geçse de boğazını, Allah sayesinde sıkıversem,' demekteler."(121)

C. Çerçi Süleyman Ağa ve "Tüccar Ahlakı"

Çerçi Süleyman, romanda anlatılan köyün çerçisidir. Köyün zenginlerindedir. Romandaki mücadelede köyün ekonomik otoritesini temsil eder.

Kasım Dede'ye olan muhalifliğinin nedeni Muhtar Arif Ağa'ya göre daha anlaşılır bir sebeptendir. Aradaki sorun tamamıyla ekonomik çıkara dayanır. Köylü arasında Çerçi Süleyman'a göre daha nüfuz sahibi olan Dede'nin çerçiliğe başlamasıyla Süleyman'ın işleri bozulacaktır. Çerçiliğe soyunan Dede köylüye *...diyesiymiş ki: "Şimdiye kadar Dede'ye verdiniz kuzularım, şimdi devir değişti. Bu devir Kasım Dede devri. Bundan böyle Dede'niz size verecek," diyesiymiş.*(121)

Kasım Dede çerçilik işi için bütün parasını gözden çıkarmıştır. Mal almaya gelen bir kısım köylü: *"Bizim filanca filancayla aksatamız var. Harman ödemesine borçluyuz. Ne yapsak?" demişler.*(121) Bu köylülerin borçlu olduğu kişi de köyün çerçisi Süleyman'dır. *Heriflerin sana olan borçlarını Dede bir tamam ödeyecek. "Sizi hiç sıkınam, ferah olun" diyormuş, "ister bu yıl, ister üç yıl sonra ödeyin," diyormuş.*(121) Dede'nin bu girişimlerinin sonucu olarak da, *"Daha şimdiden otuz pare köyün adamını resmen deftere yazmışlar."*(121)

Böylece Dede, daha dükkanı açmadan müşterilerini bulmuştur. Fakir köylüye, ödeme kolaylığı sağlayacağı sözü verdiği gibi, Çerçi Süleyman'ın borçlularının borcunu bile ödemeyi taahhüt etmiştir. Yani ticaret hayatına, tam bir tüccar rekabeti anlayışıyla başlamayı düşünmektedir. Çerçi Süleyman'ın kendisine borcu olan müşterisini bile Dede'ye kaptırma riski vardır.

Dede'nin ticaret hayatına hızlı bir giriş yapacağı söylentisi, sadece Çerçi Süleyman'ı değil, kasaba esnafını bile tedirgin etmektedir: *Bu meseleyi geçenlerde Emrali Mustafa Bey'le de konuştuk. Dede'nin işine onun da canı sıkılmış. "Bu herif köy yerine tüccar mağazası mı konduracak? Ne hacet, gelsin Sungurlu'yu da tapulasın!" diye suratını astı.*(122) Esnaf için tehlike gerçekten büyük boyutlardadır: *"...Biz bu Dede'ye, salt Dede iken bu topraklarda güç yetiremez olduk. Bir de köyleri çerçi defterine geçirirse yandı millet!"*(122) İşlerine gelen kâr sistemlerinin bozulması tehlikesi, köyün ileri gelenleriyle kasaba esnafını bir araya getirecektir. Başta Çerçi Süleyman ve Muhtar Arif Ağa vardır: *Arif Ağa'yı kendin bilmez değilsin ya! Herifte laf*

çoktur. "Aman şu Dede'ye bir oyun!" dedi.(122) Ama yalnız değildir. "İcabında Emrali Mustafa Bey'de arkamızda..."(122)

Çerçi Süleyman, zenginliğini savaş koşullarından yararlanarak oluşturmuştur. Askerden kaçıp zaptiye yazılmış, eşkıyalara cephane satıp parasını çoğaltmıştır. İki karısı ve bir hizmetkârı vardır. Romanda çizilen portresi; girişken, komplocu, çıkarıcı bir karakter şeklindedir. Bunun yanında kindar olması ve kendisine yapılanı bir türlü unutmama özelliğini ekleyebiliriz: "İki yıl önce köyün birinciye gelen zenginlerinden Şükrü Ağanın kocalı kızını baştan çıkarıp resmen alması da kindarlığı yüzünden."(63)

Çerçi Süleyman'ın hayatındaki her işi gibi evliliği de, bazı çıkar hesaplamalarına dayanmaktadır: "Fazladan Şükrü Ağanın şu kadar mirasına da konu."(63) Çerçi Süleyman'ın hesapsız, plansız birine bir iyilik yaptığı görülmüş şey değildir. Bazen ahbaplık hatırı saymasına da aldanmamak gerekir: *Evet, bu Çerçi namussuzdur ama, ağalık satmamasını, ahbaplık hatırı saymasını ne yapmalı? Zorda kalanlara yardım eder. "Kârın var da ondan alçak" diyenlere güler de: "Almadan vermek Allahın işi! Ben Allah mıyım?" deyiverir.*(63) Girişkenliğinden olsa gerek "...bir de üşendiği hiç görülmemiştir."(63)

Çerçi Süleyman'ın romanda çizilen namus anlayışı aşağılatılmış kişiliğine paraleldir. Evli bir kadını baştan çıkarıp kendisine ikinci eş olarak almıştır. Bunun yanında sapkınlık sayılabilecek cinsel zaafı da vardır: "Bir keresinde Çerçi Ağasının apansız üstüne varmıştı. Kara Yusufun el kadar kızına... Töbe! On bir yaşındaki sabiyi, şu zamanın Çerçi'si bir yandan öpmekte, bir yandan da kızın karnını avuçlamış."(147)

Ahlâk anlayışı her ne kadar bireysel gibi gözükse de, o dönemdeki çerçilik mesleği mensuplarının ortak özelliği olarak da görülür. Tabii ki köyün eski eşkıyası Uzun İskenderin gözünde: "Köy yerinde çerçilik iyidir. Sakız, çerez, boncuk almaya kızlar gelir. Tezgahın arkasına çeker de tadına bakarsın."(38) "...Çerçilik para demek, kızlar ise can ilacı!"(38)

Çerçilik mesleği mensuplarının ticaret anlayışı, ahlak anlayışlarına benzer: "Çerçiliği bir tamam elde ettin mi? Terazide parmak oynatmasını belledin mi?"(38) Çerçi Süleyman ise mesleğinin örnek temsilcisidir: "Senin Çerçi Ağan yamandır, Kayseriliden beter. Çerçiliğin domuzluklarını kapı kapıver."(38)

Romanda, Çerçi Süleyman ile en büyük müttefiki Muhtar Arif Ağa'nın, gelişmeler üzerine Dede'yi alt etme uğraşları ve bu uğraş içinde eski eşkıya İskender ile arkadaşlarını kullanmaları anlatılır. İleride görüleceği gibi bu plan köyün emekli eşkıyası Uzun İskender ve eski eşkıyalık arkadaşları tarafından yürürlüğe konacaktır. Bu planda saf bir kişilik olan eşkıya Uzun İskender'in mükâfatı da, Arif Ağa'nın küçük kızıdır: "Amanı bilir misin Uzun oğlum, Dede'yi hakladın mı kız senin malın. Tepe tepe kullan..."(122) Uzun İskender plana göre sadece kızı almakla da kalmayacak, Muhtarın tek mirasçısı da olacaktır. "...Ve de benim senden başka kimim var? Kız da senin, malım mülküm de senin."(122)

3. RAHMET YOLLARI KESTİ'DEKİ EŞKIYANIN ÖZELLİKLERİ

Rahmet Yolları Kesti'nin eşkıyaları bütün yönleriyle, soylu eşkıyalığın tam tersi özellikler sergilerler. Onların kesinlikle çoğunluğun faydasına yönelik soylu hedefleri yoktur. Son derece bencil, korkak ve çıkarıcıdır. Kendi arkadaşlarının hakkını bile gözetmezler. Hepsi de eski eşkıya oldukları için, geçmişlerini soylu eşkıya ritüelleri çerçevesinde anlatmaktan ve öyle anılmaktan büyük haz duyarlar. Aslında çevrelerindeki herkes onların gerçek özelliklerinin farkındadır.

Romadaki eşkıyalık ritüelleri eskinin namılı eşkıyalarına ait hikayelerdir. Eski eşkıyaların yaptığı soygunlar abartılı bir dille anlatılır. Bu hikayelerin anlatıcıları, eşkıyalığı kullanmak isteyen kişilerle, hâlâ eski söylencelerin sayesinde, yüze karşı saygı gören eski eşkıyalardır. Romanda geçen eşkıyalığın yüceltilmesine ait kısımların bir çoğunda, bu hikayelerin etkisinde kalan ve yaşadığı imkansızlıklarla dolu hayat içinde, kısa yoldan nam yapmak isteyen Maraz Ali'yi görürüz. Eski eşkıyaları sadece Maraz Ali ciddiye alır. Herşeyi anlatıldığı gibi kabullenir.

Maraz Ali, Çerçi Süleyman'ın hizmetkârıdır. Çerçi'nin yanında getir götür ve ayak işlerine bakmaktadır. Babasını seferberlikte kaybetmiştir. Dul anasına Çerçi Süleyman'ın verdiği üç beş kuruşla bakmaktadır. *"Anası bizim kabilenin karısı... Seferberlik dullarından bir fukara ki sabahtan akşama yiyecek ekmeği yok..."*(375)

A. Nam ve Yiğitlik

Romanda Cumhuriyet öncesi eşkıyalarına ait ritüeller anlatılır demiştik. Bu bilinen eşkıyaların hayat hikayelerinden çıkarılan ideal eşkıya davranışına ait kalıplar, romanımızın eşkıyalarından Uzun İskender tarafından kişiselleştirilmeye çalışılır. İskender kendi kişiliğini efsanelerde anlatılan eşkıyalarla özdeşleştirmeye çalışsa da, pratikte hiç de bu çabasına uygun düşmeyen davranışlar sergiler. Fakat hayranı Maraz Ali'ye kendini soylu eşkıya modeline uygun olarak tanıtır. Sözde kendi kişiliği üzerinden de, Maraz Ali'ye ideal eşkıyalık konusunda tavsiyelerde bulunur.

Bu bölümde öncelikle İskender'in Maraz Ali'ye anlattığı ideal eşkıya tipinin davranış kalıplarını göreceğiz. Eylem sırasında ise bununla alakası olmayan davranışlarını görüp, eşkıyanın gerçek yüzünü tanıyacağız. Kemal Tahir'in çalışmamız açısından önemli olarak gördüğümüz, eşkıyaya eleştirel yaklaşımı da, romanın son bölümünde eşkıyaların eylem başarısızlığıyla doruğa çıkacaktır.

Romanda, eşkıyanın en büyük özelliğinin namı ve yiğitliği olduğuna dair birçok bölüme rastlıyoruz. Eşkıyaların kendilerinin, onları yüceltmek ve kullanmak isteyen kişilerin ağzından da, bu nam ve yiğitlik hikayeleri düşmez. Hikaye ve tavsiyelerin birçoğunu da eski eşkıya Uzun İskender, hayranı Maraz Ali'ye anlatır: *"Adam içine çık, nam al... Bu dünyada namsız yiğit, meyvesiz ağaca benzer."*(148)

Eşkıyalık yapmak için yiğitlik tabii ki önemli ve gereklidir. Ama nam tutulmadan yiğitlik kendi başına bir işe yaramaz. Yiğitliğin kendisi, romanın birçok yerinde söylendiği gibi doğuştan gelen bir özelliktir. Nam ise sonradan, ancak yiğit olarak

doğanların, eylemleri sonucu elde edilebilecekleri bir özelliktir. Nam ve yiğitlik ilişkisini ise bize en iyi biçimde Uzun İskender'in kendisi özetler: *"Nam iyidir oğlum, bu dünyada nam gibi yoktur. İyiliği şurada ki bileğinde bir altın bilezik... Atsan atamazsın, satsan satamazsın. Bir kez kazandın mı ölene kadar it gibi peşin sıra sürünür gezer. Say ki tarla sahibisin, toprağını ortakçıya vermişsin. Harmandan harmana ekinler, alnın terlemeden, nasıl ambarına gelir yığılırsa, namının karı da öylece kesene birikir. Yiğitlik hak vergisidir, bir vakit battal olmaz ve de yiğidin hakkı bir vakit zayı olmaz. Doğru... Lakin namsız yiğit vardır ki hakkı da battal olur, kanı da..."*(150)

Romanda nam ve yiğitlik meselesini bundan iyi tanımlayan başka bir bölüme rastlayamayız. Nam insanın bileğinde bir altın bileziktir; çünkü bir dönemin eşkıyası Uzun İskender, işi gücü olmayıp bu yaşında boş dolaştığı halde, namı sayesinde saygı ve hürmet görmektedir. Saygı ve hürmetin yanında bu yoldan maddi kazanç da sağlar. Nam sahibi, kendisini tarla sahibi ile bir tutacak kadar önemli görür. Tıpkı taria sahipleri gibi bedenen çalışmadan kazanır.

Yukarıda dediğimiz gibi yiğitlik doğuştan gelen bir özelliktir ve sonradan kaybedilmez: *"İnsanlık öldü mü büsbütün, yiğitlik battal mı oldu? Töbe! Yiğitlik bir vakit battal olmaz."*(129)

Namı ise sözü edilen yiğitler sonradan kazanır. Fakat belli bir yaştan sonra da nam kazanılmaz. Namı genç yaşta kazanmak gereklidir. İskender, Maraz Ali'ye bu şekilde anlatır: *"Bir mesele daha var yavrum, bu nam dediğimiz cenabet kocadıktan sonra kazanılmaz."*(150) *"Yiğit kısmı on altısında ağır ağır namlanmaya başlayacak."*(150)

Nam ve yiğitlik şüphesiz sadece eşkıyaların özelliklerinden birisidir. Kendi eylemleri sonucunda ulaştığı bir şeydir: *"Nam adamın ayağına gelmez. Gidip arayacaksın."*(149) Eşkîya için en büyük nimettir, onun en büyük silahıdır: *"Namin yaptığını sırasında ne para yapar ne silah..."*(149) Nam, ancak eşkıyanın eylemleri sonucu kazanacağı bir mükafat, bir ödül, meslekte ulaşacağı son noktadır. *"Peki, nam almasını n'apalım? Nam alıverir adam. Namı yedi vilayeti tutar da buradan Çin içine gider. Peşine müfrezeler çıkar. Valiler, kaymakamlar biner. Alaylar çekilir. Bunlardan birini, ikisini bozdun mu, tamam!"*(24)

İşte buradan da anlaşılıyor ki, eşkıyalık işinin en üst noktası, üzerine gelen devletin düzenli güçlerinden bir ikisini bozmaktır. Alıntıda görüldüğü gibi, devlet güçleri de, namı olmayan eşkıyanın üzerine öyle alay gibi büyük güçlerle gitmiyor.

Eşkîyalık yolunda nam alacak kişinin de bazı özelliklerinin olması kaçınılmazdır. Zaten nam da *"...her isteyenine eline geçebilemez yavrum, sen öyle mi belledin?"*(151) Onun da bazı şartları vardır: *"Bir kere eline, diline, beline sıkı olmak şart..."*(151)

Eşkîyalıkta namı bir kere edinen insanın her türlü eziyeti, caniliği, acımasızlığı yapmaya hakkı vardır. Onun için artık her şey mubahtır. Romanda, kıyıcılığı ve acımasızlığıyla ün yapmış olan ve efsanesi hala dilden dile anlatılan eşkıya Kanlı İlyas için söylenenler bizi haklı çıkarır niteliktedir: *"Bu İlyas pek kıyıcı bir herifmiş. Birine öfkelenmesiyle kulağını keser avucuna koyuverirmiş."*(20) Kemal Tahir böylelikle,

Hobsbawm'ın gereksiz şiddetten kaçan soylu eşkıyasının karşısına, şiddet düşkünü kıyıcı, zalim bir eşkıya modeli koymuş olur.

Şiddet; kıyıcı, zalim eşkıyanın en doğal hakkıdır: *"Yiğit kısmı bu dünyada nam için yaşadığından canı çekerse kulak burun kesiverir."*(20) Nam sahibi sıkıştı mı hiç düşünmez: *"Adam çekip vurmali... Adam bu dünyada nam için yaşar."*(148)

Eşküyayı sıradan insanlardan ayıran nam bir kere kazanıldı mı, korunması gerekir. O ünvanı kazanmış olmaya uygun davranmak gerekir. *"Bu yollarda namı almak kolay, taşımak zor..."*(154) Bu tehlikeden dolayı Uzun İskender, Maraz Ali'nin dikkatini çeker: *"Nam kuş olur uçar. Kuşa kurban olayım. Birini kaçırdın mı birini daha tut! Nam bir kere elden çıktı mı ölsen faydasız... Ne demişler?"* *"Nam tüccar malı değil ki, pazarda ucuz pahalı bir tane uydurasın..."*(154-155) Namı kaçırmak görüldüğü gibi hiçbir şeye benzemez. *"Böyle meselelerde nam almak olduğu gibi namı berbat etmek de var."*(138) İsteyerek ondan ayrılmak da zordur: *"Lakin ne fayda! Nam, para etmez ki inip Sungurlu pazarında satasın."*(85)

Köyün eski eşkıyaları olan Uzun İskender, Katir Adil ve Kuru Zeynel (son ikisi Dede Kasım'ın köyünde oturur), ellerinde avuçlarında eşkıyalık anılarından başka bir şey kalmayan insanlardır. Maddi olarak sıkıntıda oldukları gibi; ilginçtir, fiziksel özellikleriyle de sıradan insanlardır. Hatta birisinin zayıflığı kendisine lakap olarak kalmıştır. Anılarının yanında bir de namları vardır.

Aralarındaki konuşmada Kuru Zeynel bunu itiraf eder, aynı zamanda bunu bir öz eleştiri olarak da kabul edebiliriz: *"Doğru! Bak oğlum Katır, bu lafı senin İskender Ağan doğru söyledi. Nam aldık. Hem de biraz ziyadece aldığımızdan üstümüzde namdan başka bi şey kalmadı. Nam üstümüzde kaldı arkadaş! Sizi bilmem, lakin ben namdan yana fena değilim. Ne atabildim, ne satabildim. Nam boynumda bir zincir..."*(217)

Kuru Zeynel'i bu yaşında ve bu acizliğinde bile namı korumaktadır. Başına, dış görüntüsü ve garibanlığından dolayı gelebilecek her türlü belaya karşı, hala namına güvendiğini itiraf eder: *"Biri bir kötü söz edecek, yeni yetmelerden biri zebunluğumuzu gözüne kestirip bir şamar indirecek, diye yüreğim yarılmakta benim! Ellerde böyle bir nam olmadığından, "İte bulaşmaktansa çalıyı dolanmak yeğdir. Elleri kırılсын,"*(217) der.

Nam eşkıyanın çevresinde oluşturulan efsanenin en önemli unsurudur. Eşkuya namı olmadan bir hiçtir. Bu meşhur Köroğlu için de geçerlidir:

Bu Köroğlu günlerden bir gün bir çobana gitmiş, "Şurdan bir koyun ver, ben Köroğlu'yum," demiş. Çoban: "Hele namussuz..." diyerek Köroğlu'na bir sopa çekmiş ki sopa adına layık... Köroğlu canını güçle kurtarmış, kelle kulak kan içinde, kendini Çamlıbel'e zor atmış.(149)

Hikayede, Köroğlu Çamlıbel'e gelir ve bu duruma çok şaşırdığı halde, dayak yediğini kimselere söyleyemez. Köroğlu, namının gittiğinden şüphelenir. Olayı akıldanesi Köse Kenan'a açar. Köse Kenan'da ona:

"Bre Kör domuz...", *"namın olmadıkça sen kaç para edersin?"*(149) der.

Köse Kenan'a göre köylü, Köroğlu'nu "...izini Köroğlu'nun izine uydurmak isteyen bir kopuk"(149) zannetmiştir. "Koca Bolu Beyi'ne dünyayı dar getiren koç yiğit Köroğlu, yani Huruşan Ali Ağa bir çobanın ayağına gelip bir tek koyun istemeye tenezzül eder mi?"(149)

Daha sonra Köroğlu'nun yiğitlerinden en kötüsü seçilir ve köylüye gönderilir. Yiğit, Köroğlu adına yirmi koyun ister. On dakika içinde koyunlar Çamlıbel'e gelir.

Romandaki Köroğlu kıssasında da görüldüğü gibi, namın kullanıldığı durumlarda eşkiyanın işi kolaylaşır. Kemal Tahir böyle bir örneği vererek, Köroğlu'nun kendisinin de aslında, bilinen sıradan eşkiyalardan farksız olduğunu söyler.

Rahmet Yolları Kesti'de kullanılan Köroğlu kıssası, soylu eşkiya romanlarındaki Köroğlu kıssalarının tam tersidir. Bu durum bize, **Rahmet Yolları Kesti'**nin soylu eşkiya romanlarına tam karşıt özellik sergilediğini bir kere daha gösterir.

B. Türkü

Kemal Tahir romanda, nam konusunu "eşkiya türküleri"ne değinerek iyice somutlaştırır. Romandaki türkü teması, nam konusunda vurgulanan anlayışın bir devamı, onun tamamlayıcısıdır.

Eşkiya türküleri ve namlı eşkiyalar hakkında yakılan türküler romanın birkaç yerinde görülür. Uzun İskender'e göre, halkın nezdinde hakkında türkü yakılmış olan eşkiyanın eşkiyalığı onaylanır. Yani bizim bildiğimiz soylu eşkiya sıfatına kavuşur. Aslında, hakkında türkü yakılmış olan köyün "emekli eşkiyası" Uzun İskender, kişilik özellikleriyle hiç de soylu eşkiya geleneğine uyan birisi değildir. İşi gücü olmayan, sersefil dolaşan, saf, içkici bir zavallıya ne kadar soylu eşkiya diyebilirsek, türkünün ciddiyetine de o kadar inanırız.

Uzun İskender'in hakkında yakılan türkü şu şekildedir:

*"Kapılara karşı çıkın
Er İskender Ağam geldi
Kırk davullu düğün kurun
Er İskender Ağam geldi*

*Elde mavzer dilde süphan
Yiğitliği ayan beyan
Osmanlıyı bile soyan
Er İskender Ağam geldi.*

*Susayı tutmuş üç kişi
Kitap yazmaz böyle işi
Şu dağların müfettişi
Er İskender Ağam geldi”(79)*

Burada eşkiyanın sergilediği durum ile, türkünün abartılı yapısı arasında bir çelişki görülür. Aslında Kemal Tahir'in bu çelişkiyi göze batacak bir şekilde oluşturması, O'nun, yine eşkiya türküleri üzerine olan görüşleri ile yakından ilgilidir. Ferit Güneri'nin kendisiyle yaptığı bir söyleşide, eşkiya türkülerinin gerçek kaynaklarına ilişkin bazı tezler ortaya atar:

“Eşkiya lejandlarının, destanlarının, türkülerinin halk arasında yayılabilmesi, bunları ağalara, nüfuzlu zenginlere karşı fakir ve orta halli halkın tutmasıyla mümkün olamaz. Bu destanları, türküleri çalıp söyleyen şuradan şuraya gezdiren saz şairi denilen serseriler, bunları devlet otoritesinden bile korkmayan ağa, eşraf ve ayan odalarında çalıp söyleyebilirlerdi. Böylece ağa sofrasında geçinen saz şairi denilen bazı serseriler de ağa gölgesinde köylüye zulmeden küçük eşkiya çeteleri gibi ağaların ve soyguncu mültezimlerin köpekleri idiler. Bence bunları toplum şartlarımız içinde böyle değerlendirmek doğrudur.”¹²⁹

Kemal Tahir'e göre eşkiya türkülerinin ortaya çıkıp yaygınlaşmasının, halkın katkısıyla olması mümkün değildir. Türküler ancak ağalar tarafından desteklenen küçük eşkiya çetelerinin yakınında olan, hem ağaya, hem de eşkiyaya yaranıp onlardan menfaat sağlayan aşıklar tarafından meydana getirilen eserlerdir. Aşık denilen kişilerin de işinin gücünün olmaması, geçimlerini bu yolla sağlamaları Kemal Tahir'i doğrular niteliktedir.

Rahmet Yolları Kesti'nin saz aşığı Aşık Niyazi de, Kemal Tahir'in savunduğu gibi işsiz-güçsüz, kimsesiz, esrarkeşin birisidir. Uzun İskender'e ait olan ve mahpus damında pirlerin izniyle bir zorlu aşık tarafından yazılan yukarıdaki türküyü(94), sazı ile çalıp söyler. Aşık Niyazi'nin nereli olduğunu bilen yoktur: *“Bu Aşık Niyazi, esasında Alevi değildi. Ne olduğunu, nereden geldiğini de bir bilen yok. Kimi “Çingen takımı” diyor, kimi “Mahpushane kaçağı”...”(66)*

Aşık Niyazi, Kemal Tahir'in eşkiya türkülerine ait olan tezinde öne sürdüğü gibi, eşraf ve ağa takımı tarafından bazı işler için kullanılıyordu. *“Köye yerleşmesine Çerçi Süleyman Ağa sebep olmuştu. Herhal 'muhabbetlerde sarhoşlukla edilen lafları kendisine bildirsın' diye...”(66)*

Tüm yaşantısı ve alışkanlıklarıyla tam bir serseri hayatı sürer. *“Bir kulübede tek başına oturuyordu. Afyonu avuçla yutar, şarabı, bulursa, tenekeyle içer, sazı da yaman vurur bir besmelesiz.”(66)* Ağzının sıklığı da kendini kullananlar için son derece makbuldür: *“Baskan sarhoşluğunda bile dilini çözemzsın. Eski olmuşlardan laf alınmaz. Kiminden kimsesinden söz ettiğini, şimdiye kadar bir duyan olmadı. “Ağaç*

dalından düşmüş...” derler ya işte böyle bir herif... Dövseler aldırılmaz, sövseler aldırılmaz. Bıyığının altından gülüp geçer.”(66)

Fiziksel özellikleriyle de aciz bir kişiliktir. Kısacası kimsenin ilişmeyeceği bir insandır. *“Afyon yutanların bir oturuşta üç ekmek yedikleri söylenir... Oysa bu fakara serçe kuşundan boğazsız. Haftada bir dürüm ekmek tayını.”(66)* Romanda aşığın tasvirinde, afyon içmesi ile toplumdışılığı tamamlanmıştır: *“Demek ki afyona şuncacık bebekken başlamış.”(66)* Eşkiya Uzun İskender’in türküsünü çalıp söyleyen saz aşığının portresi romanda bu şekilde çizilmiştir.

Soylu eşkiya romanlarında halkın hayranı olduğu varsayılan eşkiyayı destekler nitelikteki yapıtların, yine halkın kendisi tarafından üretilip yaygınlaştırılması, Kemal Tahir açısından pek mümkün görülmez. Her soylu eşkiya romanında ağadan umacı gibi korkan halkın, bu şekilde taraf tutmasının sonucu da bellidir. Soylu eşkiya romanlarında ağaya karşı hiçbir girişimde bulunamayan halk, nasıl oluyor da onun düşmanı olduğu varsayılan birinin mücadelesini yücelten ve yaşatan eserler meydana getiriyor? Burada Kemal Tahir’in yaklaşımı ile romanı arasında tam bir tutarlılık olduğunu görüyoruz.

Kemal Tahir, eşkiya türkülerinin birçoğunun halka ait olmadığını savunur. Eşkiyanın kendisi namı ile bir bütündür. Türküleri dilden dile dolaşmayan bir eşkiyanın hiçbir yaptırım gücü olmaz. Yarattığı korku, ağalar tarafından, halkın üzerinde çağlar boyu kurumsallaştırılan bir baskı aracı olarak kullanılan bu kişilerin, bu tarz türkülere ihtiyacı vardır.

C. Para

Her insanın yaşamak için mutlaka paraya ihtiyacı vardır. Para bir değişim aracıdır ve bu amaç için kullanılır. Onu elde etmek için de çaba harcamak, genellikle çalışmak gereklidir. **Rahmet Yolları Kesti**’deki eşkiyanın paraya yaklaşımı ise, diğer insanlardan biraz farklıdır.

Her şeyden önce eşkiya, elinde parası olsa bile onu harcayabileceği ortamı her zaman bulamaz. İhtiyaçlarını genellikle para karşılığında gidermez. Hobsbawm, eşkiyanın parayı sadece polise rüşvet verdiği durumlarda kullandığını söyler. Eşkiya zor kullanarak birçok şeye sahip olabileceği gibi, onu kullanan kişilerce de ihtiyaçları karşılanabilir. Eşkiya soygunu sırasında para kazanabilir. Parayı kazanma biçimi onun paraya önem vermemesini beraberinde getirir. Paraya önem vermez, savurgandır, paranın kıymetini bilmez.

Rahmet Yolları Kesti’de de eşkiyaların paraya ve kıymetli olan diğer şeylere karşı bir savurganlığı göze çarpar. Bu saptama İskender’in sözleriyle doğrulanıyor gibidir: *“Yahu biz altunları, beşibiryerdeleri kemerde taşımaktan acizlik getirmiş babayiğitler değil miyiz? Yahu biz gümüş mecidiyeleri paradan saymayıp torbalarıyla Deliçay’a dökmedik mi?”(87)*

İskender çevresinde de bu şekilde tanınmıştır. Eşkiyalık yapmadığı dönemlerde, o günlerden kalmış olan alışkanlıklarını sürdürür: *“Hovarda adamdı. Parası olduğu zaman deli gibi harcar, yarını hiç düşünmez. Para sanki babasını öldürmüş de ondan oç*

alıyormuş gibi bir domuz öfke peydahlar. "Para kısmını gavur kazanır, Müslüman harcar", "Bu dünyada üç mahluka atiyen insaf etmeyeceksin: Bindiğin ata, sevdiğin karıya, bir de cebindekli paraya...", "Para Allahın kapı kethüdasıdır, ama kahpe avratlı bir kapı kethüdası..." laflarını sıralı sırasız sarf etmesi söz gelimi değil!.."(75-76)

Parayı hayatı boyunca çalışmadan, çuval dolusu elde edebilen bir insanın bu yaklaşımı son derece normaldir. Eski eşkıya Uzun "İskender Ağa paranın sözünü edecek yiğit midir yahu! Şimdi elini cebine atınca desteleri çıkarıp dost düşman önünde savurmamalı mı? Para dedikleri neyin nesi bakalım! Yiğidin el kiri değil mi? İstemezler, 'Bu Uzun herife milyon verilse tutmaz,' derler."(130)

Uzun İskender'in artık eşkıyalık yapmadığı günlerde yanında olan Çerçi Süleyman, İskender'in bu huyunu bilir ve ondan faydalanmaya çalışır. Kasım Dede'nin evinin soyulması işini örgütleyip, İskender'in aklına sokan da kendisidir. İskender'den farklı olarak paraya kıymet verir: "Uzun Oğlan, Kasım Dede'nin parasını getirecek, bundan sonrasına, zinhaar, karışmayacak. Evet yiğitliğin hak vergisi olduğundan ve de hak vergisi olduğundan bir vakit battal olmadığı meydanda bi şey... Geçenlerde Kavat İbrahim Efendi, istidacı Bilal Efendi burdayken İskender'in parasızlık, fakirlik üzerine söylediği laflar "şart olsun" gözlerini yaşarttı. Peki neden bakalım? Şu sebepten ki İskender Ağa paranın sözünü edecek yiğit midir yahu! Şimdi elini cebine atınca desteleri çıkarıp dost düşman önünde savurmamalı mı? Para dedikleri neyin nesi bakalım! Yiğidin el kiri değil mi? İstemezler, "Bu Uzun herife milyon verilse tutmaz," derler. Neden tutacakmış? Ciğeri beş para etmezler tutarak mı vurmuşlar parayı? Hayır, vurarak tutmuşlar."(130)

Çerçi Süleyman tarafından, eşkıyanın yaptığı birikimin para biriktirerek değil, cebren kazanıldığı vurgulanır. Köyde çerçilik yapan Süleyman, zamanında eşkıyanın kazandığı kadar parayı kazanamamıştır. Eşkıyanın parayı kazanma biçimine olan hayranlığını gizlemez. Dede evi soygununun başarılması halinde kendisi de yaptığı plan gereği paraya konacaktır. Böylece eşkıyanın para kazanma yöntemini kullanmasıyla harcama biçimi de değişecektir ki, biz bunu kurduğu hayallerden anlıyoruz: "Parayı öylesine kazanacaksın ki, canın çektikçe, "At şu yüz liraya... Ne gelirse..." diyeceksin, barbutun bir zarında yüz lira vereceksin de gene bitmeyecek..."(130) Zaten Dede'nin soyulmasından sonra kazanacağı parayı nasıl harcayacağını da planlamıştır: "Para da Dede parası oldu mu ve de kazanırken adamın alnı terlemedi mi padişahın kızını almak işten değil..."(130)

Eski eşkıya Uzun İskender'in savurgan tutumunu kendi malını kullanırken de görürüz. Çerçi Süleyman'ı ziyarete gelen Uzun İskender atını, evin önünde büyük bir saygı ile onu karşılayan Maraz Ali'ye teslim ederken: "Sittir et! Sırtına bir çul uydurursan uydurursun. Biraz da saman arpa elverir. Mal bizim değil. Gebersin varsın."(119) der. Bu büyük laflar Maraz Ali'yi derinden etkiler. Zaten "Maraz Ali eşkıya kısmının mala metelik vermediğini Çerçi Ağasından dıymıştu. İskender Ağa'nın sözlerini gayet beğendi."(119)

Eşkîyanın paraya olan tedbirli yaklaşımı, biraz da paranın yiğidi şımartacağı ve sonunu hazırlayacağı korkusuyladır. *"Gün gelecek para denilen mülevves, cihan pehlivanlarının sırtını yere getirecek"*(76)

Eşkîyanın paraya olan yaklaşımı kumar oynarken de gözlenebilir. Romanda kumarı sadece eşkıya oynamaz. Eşrafın bir çoğu kumar oynar. Bunlar eski eşkıyalardan farklı olarak zengin kişiler, yani romanın tabiriyle parayı tutmuş insanlardır. *"İşte Ağabey Kahraman'la Emrali Mustafa Bey göz önünde... Bunlar kumar mı oynamazlar? Vızır vızır oynarlar. Lakin biri umum köyleri tapulamış, ötekisi umum Sungurlu kasabasını heybeye doldurmuş da ayrıca Ankara'ya bile el atmış..."*(131)

Fakat bu insanlar eski eşkıyalardan farklı olarak herşeylerini gözden çıkarıp kumara yatırmazlar. Ama Uzun İskender hiç de öyle değildir: *"İskender'in cebinde para oldu mu alması kolay... Zaten kumarbaz... Kumarı da kahvenin arkasındaki odada oynarlar. Kazandığı bir gün: "Senin şu meseleden şu kadar borcun var Ağa," dedin mi, beş istedinse on verir."*(115)

Maraz Ali kumar oynanırken izlemesini sever. Kumarın özellikle eşkıyaya yakışan bir şey olduğunu düşünür: *"Zar kumarının seyrinden, evvel eski haz ediyordu. Bu kumar eşkıyaya pek yaraşır bir kumar... "İskender Ağam, rahmetli Kavlak Ali Ağamın kumarını vafedivermedi mi? İzmir zeybekleri, fukara Kavlak Ağamı, az kalsın ipten kuşağa indirecek olmuşlar ya, bereket Kürt Hamo Ağaya... Arkasında böyle yiğit askeri olmayınca bir eşkıya reisi dünyaya nasıl nam salabilirmiş bakalım?"*(196-197)

Aslında Maraz Ali'nin kumara olan hayranlığı kumarın doğasına ilişkin bir sebepten kaynaklanır. Kumarda insan elindekini kazanma hırsı uğruna acımadan harcar. *"...iş zara bindi mi, bi kez, babamın avradına atarım ve de alırım."*(197)

Kazanmak için gözü kararın insanın aldığı risk, kaybedecek birşeyleri olmayan insanlar için çekicidir. Dışarıdan olayları izleyen Maraz Ali, romanda kaybedecek birşeyi olmayan insanların başında gelir. Roman diliyle ifade edecek olursak bu noktada bir kıyıcılık söz konusudur. Maraz Ali bu kıyıcılığı en çok, "yiğit eşkıya"ya yakıştırır. Ama, *"Çerçi Süleyman Ağası da kumarbazdı. Hem de böyle beş on kuruşa zar yuvarlayan takımdan değil, en küçük posta beş on lira hesabı... Ay geçmez ki odalarında Sungurlu toprağının en zorlu kumarı kurulmasın. Bazı olur, gece gündüz kesilmeden bir hafta sürer. Ankara'nın Mustafa Kemal Paşa'sı gibi hüküm yürüten Kürt ağabeyin kumarı dersen dünyalarda görülmemiştir. Herif kumar parasını yanı sıra heybeyle taşır katır yüküyle..."*(197)

D. Eşkîyanın Donanımı

a) Silah

Eşkîyanın eylemi sırasındaki en büyük yardımcısı silahıdır. Birçok şeyini silahına borçludur. Namını çoğu zaman cesareti ve silahşorluğu sayesinde kazanmıştır. Eşkîyanın türlü donanımlarında olduğu gibi, silahın da bir kalite derecesi vardır. Şüphesiz zamanının en iyi silahı eşkıyanın eline yakışır. Romanda anılan dönemin eşkıyaya

yaraşan silahı "Alaman çıplağı" dır. Maraz Ali'nin rüyalarını süsleyen silah da bir Alaman çıplağıdır: "*Ruhsatın olursa sana bir şey danışacağım Ağa, silahlardan Alaman çıplağı zorlu, öyle ya?*"

- *Silahlardan mı? Alaman çıplağı, evet...*"(38)

Alaman çıplağının kalitesini bu konuda tecrübeli olan Uzun İskender de onaylar. Hemen ardından silahın önemli bir özelliği sayesinde övüldüğünü öğreniyoruz: *Alaman çıplağı "İnkuta yapmaz" dediler.*(38)

Yüzyılın başındaki silah teknolojisini göz önünde bulundurduğumuzda tutukluk yapmayan silahın önemini anlarız. Eşkıyanın silahı, kalitesi oranında pahalıdır da: "*Oğlum bir Alaman çıplağı bugün yüz kayma, bilemedin elli kayma...*"(39) Bütün bu silaha yapılan övgülerden sonra Maraz Ali kararını verir: "*Alaman çıplağı uyduracağız.*"(135)

Roman boyunca hayatını namılı bir eşkıya olabilmek için nizama sokmaya uğraşan Maraz Ali, ağasının kendisine verdiği silahı bir türlü beğenmez. Maraz Ali'nin sahibi olduğu silah, bir kötü lüverdir. Silah sahibi olduktan sonra Maraz Ali, diğer sıradan köylüye karşı kendisini üstün hisseder. Bir bakıma artık erkeklığe ve eşkıya çömezliğine adım attığını düşünür. Aslında "*...bu oğlanı böyle havalandıran Çerçi Süleyman alçağı...*"dır. "*İcabında düşmanlarından birini buna vurdursa gerektir.*"(25)

Romanın sonunda Bektaş Emmi'nin bu tahmininin ne kadar isabetli olduğunu görürüz. Çerçi Süleyman bir eşkıyanın nasıl yetiştirileceğini çok iyi bilmektedir: Kendisini şartlar sonucu ezik hisseden ve halinden şikayetçi olup, durumunu bir an önce, en kestirme yoldan değiştirmek isteyen bir delikanlıyı silah sahibi yapmak!

Aynı zamanda Kemal Tahir, Maraz Ali örneğinde, okuyucuya bir eşkıyanın nasıl ortaya çıktığını, kimler tarafından kullanıldığını çok net bir şekilde gösterir. Ona göre, soylu eşkıya romancıları tarafından bir umut olarak düşünülen eşkıyanın, sistemin söz sahipleri tarafından desteklenip ortaya çıkarılması da pekala mümkündür.

Maraz Ali silahından memnun değildir ama, yine de bir ehliyetli kişiye göstermeden edemez. Uzun İskender silahı inceler:

-*"Eski mal! Çorum toprağına seferberlikten evvel geldi bunlar. Biz bebeydik. Kısa tüfenk icat olmuş. Erbabı gizliden belinde taşıyormuş. Gayri dünya bozuldu, berbat!" dediler. Ağa takımında bulunurdu. Nişan atmaya çıkarlardı da millet: "Biz de görsek ne olacaksa..." diyerek hep koşardı. Bunlar çaptan düşmediyse kötü silah değildir. Bir de yivi aşınmamış olacak... Hiç denedin mi?"*(39)

Burada değinilecek önemli bir konu, zamanında ağa takımının sahibi olduğu silahların kimsede olmamasıdır. Romandaki eşkıyalar kendi hikayelerini anlatırlarken, başta silah olmak üzere, her türlü donanımın en iyisinin kendilerinde olduğunu söylerler. Burada ise eski eşkıya Uzun İskender zamanın iyi silahlarının ağa takımında bulunduğunu ve herkesin bu silahlara imrenerek baktığını itiraf ediyor. Demek ki silahın ve paranın asıl sahipleri her zaman için (verilen örnek eski zamanlar dediğimiz Cumhuriyet öncesi döneme aittir.) ağa takımındır.

Eşkîya, bu durumda neyi ile çevresinde böylesine bir mit oluşturabilecektir?

Dünyanın çeşitli toplumlarında, çeşitli zamanlarda görülen eşkıyalık olgusu yoksa, Kemal Tahir'in iddia ettiği gibi, çevresinde oluşturulan efsanesini, beslendiği kaynaklara mı borçludur?

Gözü eşkıyalık yolunda nam almakta olan Maraz Ali'nin, silahın tarihçesiyle ilgilenecek durumu ve sabrı yoktur. Onun merak ettiği şey silahın caydırıcılığının olup olmamasıdır. *"Adama işlemez" dedi biri... Adama işler mi?(39)* Cevabı alınca rahatlar: *"İşlemez mi? Bu mu? Adama değil, demire bile işler. Bunlar eski silah iyi mal..."(39)*

Romanda anlatılan eşkıyalığın silahla ilgili bazı gerekleri vardır. Her eşkıyanın da bu gereklere uyması mecburidir. En azından eşkıyalığı Maraz'a anlatan ve öğreten Uzun İskender'e göre... İyi silahın niçin övüldüğünü şuradan anlıyoruz ki: *"Silahın iyisi karının iyisine benzer, kahpelik etmez."*(50)

Önemli bir nokta daha vardır. O da: *"Silah kısmı gece gündüz dolu olacak."*(138) Bu gereklerin hepsi görüldüğü üzere eşkıyanın hayatta kalabilmesi için düzenlenmiş ve tecrübe edilmiş şeylerdir. Kurallara uymadığı takdirde eşkıyayı ölüm bekler. Her an uyanık olmak gerekir: *"Evet, silah işi talim işi... Bir de yürek işi. Kırk yıl taşıyacaksın bir dakika kullanacaksın. Strasında can kurtarır, nam aldırır. Strasında, canını da namla beraber alır götürür. Çünkü adama gaslet basar yeğen, sen nereden bileceksin!"*(40)

Böylece yukarıda değindiğimiz bir tema olan namın da silah sayesinde alındığını öğrenmiş oluyoruz. Silah eşkıya için, normal insanlar açısından çok önemli olan bazı şeylerden daha önemlidir. Aslında bu önem sırası, kesinlikle ihtiyaca göre belirlenmiş bir şeydir: *"Silah ne demek? Silah yiğidin namusu demek... Kavlak rahmetli: "Silah kaptıracağın yerde kartıyı ver, daha iyi..." derdi. Şu halde, silah avrattan muteber bir namus... Öleceksin, vermeyeceksin!.."*(161)

Uzun İskender'in, eşkıyalığın gerekleri üzerine verdiği öğütler kendi yaşantısı ve alışkanlıklarını da içerir. Silah konusundaki alışkanlığı ilginçtir. Eşkıyanın kimliksizliği ve güvensizliği üzerine bize önemli ipuçları sunar: *"Silahsızsam kulak asma! Mal gibi olurum. Beni, nereye çekseler o yana götürürler. Elimin para tutmaması da bundan... Lakin benimki lüver müver değil, halisinden mavzer tüfeği, yani ya uzun silah olmalı..."*(161)

Aslında ilk bakışta sürekli silahla yaşamaya mecbur ve her an tetikte olmak zorundaki bir insanın bu itirafı normal karşılanabilir. Anormalliği, eşkıyanın bu özellikleri nedeniyle, en azından eylemi sürdüğü müddetçe bir türlü sosyalleşememesidir. Kemal Tahir'in çizdiği eşkıya örneğinde, donanımı olmadan yaşayamayan ve toplumsal kimliğini bu donanımına borçlu olan bir insanla karşı karşıya kalıyoruz.

Uzun İskender'in silah alışkanlığına dair savunusu ise şöyledir: *"Silah iyidir. Lakin alışmayacaksın."*(161) *"Silaha alışmak öyle değil... Silaha alışmış yiğit silahsız"*

kaldı mı bitti."(162) Bu itirafı bir bireyin yani işini bırakan eşkıyanın dramı olarak kabul edebiliriz. Şöyle bitirebiliriz: Eşkîya, ne sebeple kullanırsa kullansın silahına mecburdur.

b) At

Eşkîyanın bineği attır. Kırsal alanı kendine mesken edinen eşkıyanın iyi bir ata mutlaka ihtiyacı vardır. *"İyi at iyidir. Herhal eşkıya kısmına da bir tane lazım."*(168)

Köroğlu gibi bir eşkıya efsanesinde bile atın rolü çok büyüktür. Bu efsanede Köroğlu atı ile bir bütündür. Aslında sözlü geleneğimizde de ata büyük önem verilmiştir. Göçebe kökenli bir halk olan Anadolu halkının ata olan ilgisini çeşitli efsanelere konu olmuştur.

Bu efsanelerin bir ayağı da dinsel hikayelere kadar dayanır. Olağanüstü meziyetleri olan bir diğer at da İslam kahramanı Hz.Ali'nin atı Döldül'dür. **Rahmet Yolları Kesti**'nin eşkıyaları ise her iki ata da göndermeler yaparlar.

Rahmet Yolları Kesti'deki eşkıyaların idealindeki at, Köroğlu'nun kır atıdır. Maraz Ali romanda Uzun İskender'e at konusunda da danışır:

"- Rahmetli Kavlak Ali Ağamın askeri hep mi atlıydı ağa?

- Hep.

- Şu halde eşkıya kısmı atsız hiç mi olmaz?

- İyi bildin binek ister. Lakin kötü binek değil. Köroğlu'nun kanatlı kır atı olacak. Burasını şimdi vurdun diyelim, Yozgat toprağını iki saatte fırtına gibi tutacaksın."(163)

Köroğlu efsanesinde kır atın hızına hiçbir at yetişememektedir. Bu yüzden efsanede atın kanatlı olduğu benzetmesi yapılır. Uzun İskender de herşeyiyle abarttığı eşkıyanın, bineğini tarif ederken de aynı abartıyı kullanır. Söylediklerinin birçoğunun yalan olduğunu sonradan göreceğimiz Uzun İskender, bu laflarına ancak Maraz Ali gibi, İskender'in kişiliğini gözünde yücelten birisine inandırabilir. Bir halk efsanesinden gerçek yaşama dair göndermeler yapar.

Efsanede Köroğlu'nun atının denizden geldiği söylenmektedir. Uzun İskender, gerçek yaşamda görülemeyecek bir olayı inandırma kaygısı olmayan birisinin önünde rahatça savunur. Maraz Ali sorar:

- Rahmetli Kavlak Ali Ağamın atı zorlu muydu ağa?

- Kavlağın atı da yamandı ama ille de Kanlı İlyas'ın altındaki hayvan! İlyas bunu Bafra taraflarından getirmiş. Bafra tarafları deniz sahilidir. "İlyas'ın atı deniz atı dölündendi" dedilerdi.

- Deniz atı ayrı mı?

- Bildiğimiz ata benzer, lakin balık gibi denizin içinde yaşar. Denizin dibinde. Köroğlu'nun kır atı da deniz atı dölündendi. Bunlar say ki kanatlanıp uçar. Sonunda da Köroğlu'nun kır at göğe çekilmedi mi?(163)

Uzun İskender, Katil İlyas isimli eşkıyanın atının olağanüstü özellikleri anlatmakla bitiremez:

“Katil İlyas rahmetli, pusu yerine otuz kırk adım yaklaşmış yaklaşmamış, altındaki at ne yapsa iyi? İrkilmesiyle geri durmuş. Dedim ya, atı gayet fena, atı Hazreti Ali Efendimizin Döldülü... “Eşkialığı bu Kanlı İlyas değil atı yapmakta” derlerdi. Gecenin karanlığında pusuyu sezen atlar vardır. Böylesine gececi at denir. İlle tütün kaçakçılarına mahsus bir at. Kolcu pususuna katiyen uğramaz! İlyas’ın altındaki hayvan da böyle bir mübarek... Pusudan hiylelendi mi kulağını kessen faydasız. Bir adım attıramazsın. At velhasıl dayanmış.”(166)

c) Giyim - Kuşam

İdeal eşkıya; giyim kuşamı ve davranışlarıyla diğer insanlardan farklı olmalıdır. Aslında eşkıya eylemine başlamadan önce sıradan bir köylüdür. Yaşantısı ve sahip oldukları bir köylününkinden farksızdır. Yaptığı soygunlar neticesinde elde ettiği mallara el koyar. Giyim kuşamın en iyisine sahip olur. Hareket tarzındaki ihtişam da ününe, namına dayalıdır. Yaşadığı hayat ona bu özellikleri kazandırmıştır.

Maraz Ali’nin gözünde, İskender’in durumu da tıpkı böyledir: *“Bir kere bu Uzun İskender Ağanın bağdaş kurup oturmasındaki “debdebe”ye bayılıyor, seyrine doyamıyordu. Köylü milleti yediden yetmiş bağdaş kurar. Ne fayda ki İskender Ağanın heybeti birinde yok... Belli bir şey İskender Ağa bu oturuşu çetelikten almış. Töbe, yalnız çetelikten değil, mahpus damından... Herife yaraşıyor ne olacaksa... Herif yiğit...”(37)*

Eşkıya, köylü arasında oturuşuyla bile hemen göze çarpıp ayırt edilen kişidir. Böylece Maraz Ali gibi eşkıyayı yücelten insanların, eşkıyaya saygısı ortaya çıkar. Uzun İskender, Maraz Ali’nin olmak isteyip de olamadığı kişiyi temsil eder. Romadaki eşkıyayı tavır ve davranışlarıyla yücelten kısımların çoğunun, Maraz’ın gözünden, Uzun İskender ve diğer eşkıyalara olan bakış olduğunu görürüz. Uzun İskender, Maraz Ali’nin bir idolüdür. Maraz Ali, İskender’in korktuğu ve hainlik edip kaçtığı ana kadar, onu gözünde yüceltir.

Yukarıda eşkıyalığın en debdebeli çağının bir toplumsal karışıklık dönemi olan, Cumhuriyet öncesi dönem olduğunu belirtmiştik. Dolayısıyla eşkıyanın görünüşündeki azametinin en büyük olduğu dönem de, o eski eşkıyalık çağlarının yaşandığı yıllardır. Özellikle Uzun İskender’in üyesi olduğu çetenin üyelerinde bu durum görülür.

“Sürdük atları Yozgat’a indik. Yozgat eşkıya seyrine yollara dökülmüş. Öyle bayram ben Ankara’nın onuncu yılında bile görmedim. Koca Yozgat teknil boşalmış. Karı-kız, oğlan-uşak yol boyuna sıralanmış. Kemal Paşa gelse o kadar olur. Bizim altımızda biner altunluk Arap atları yeğen, omzumuzda birer Osmanlı filintası... Armada beş kol fişek... İkişer el bombası. Belimizde halisinden Alaman çıplakları, Dağistan kamaları... Elimizde sapı şışli gümüş kırbaçlar... Eğer-kantarma, takım dizgin teknil gümüş savat... Güneş vurdukça Allah göstermesin, ışılmaktayız ki parılıya değme gözler bakamaz. Kocakarılar, “Hak kazadan, beladan saklasın!” diye ağlaşmakta. Kızlar, gelinler iç çekmekten, yutkunmaktan bir halde ki hiç sorma!”(46)

Eşkiyanın donanımı hakkında roman boyunca yapılan en geniş anlatım yukarıdaki biçimdedir. Anlatılanlara bakacak olursak, sözü edilenin bir eşkiya çetesi değil de, padişahın muhafız alayı olduğunu zannedebiliriz. Bu tip görünüşlü insanların Yozgat şehrine girmesiyle halk sokaklara dökülür. Eski zamana ait bu hikayede de, her şey anlatıcı Uzun İskender'in olmasını istediği gibidir. Eşkiyaların şehri ziyareti ile bayram yerine dönen ortam Cumhuriyetin onuncu yılında bile görülmemiş bir şekildedir.

Eşkiya kendisini, yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi, kimi yerlerde Kemal Paşa ile aynı kefeye koyar. Bu bölümlerde, eşkiyalık üzerine olan anlatılardaki abartıyı bir kez daha görmemiz mümkündür. Kemal Tahir aslında tüm eşkiyalık efsanelerinin bu ve buna benzer biçimlerde oluştuğunu savunur. Roman boyunca sık sık benzetme yapılırken, Atatürk'ün kendisine gönderme yapılması bize abartının boyutları hakkında bir fikir verebilir.

Aslında Kemal Tahir'in **Rahmet Yolları Kesti**'deki eşkiyaları bu yönleriyle güce tapan insanlardır. Benzetmelerinden de anlaşılacağı gibi Cumhuriyet zamanının güçlü devletine ve onun temsilcilerine karşı gizli bir hayranlık duyarlar.

Romandaki bir bölümde, devlet memurunun eşkiyaya olan saygılı yaklaşımı anlatılır.

Kavlak iki tarafa selam vererek mutasarrıfı doğruladı, on adım kala attan atladı : "Küçükten kusur, büyükten af..." diyerek eline davrandı. Bu mutasarrıf Ankara'dan yeni gelmiş. Başındaki sarı kalpak iki yüz altuna dediler. Gençten bir herif. Gözleri ateş gibi, fıldır fıldır... Meğerse eskiden jandarma yüzbaşısı imiş... Takipçi bir yüzbaşı ki Haymana toprağında "Eşkiyalar Ezraili" diye namı var. Mutasarrıf: "Aman yiğit, kerem et!" diyerek Kavlak Ali'yi kucaklayıp alnından öptü. Sonra bize döndü: "Hoş geldiniz efeler, dedi, benim misafirimsiniz, safa geldiniz!"(46-47)

Eşkiyanın kendi kurgusunda devlet memurunun ağzından kendini övdürmesi ilginçtir.

Eşkiyanın nelere sahip olması gerektiğini Maraz Ali anlatır: *"Eşkiya kısmına kehribar tespih, kehribar ağızlık, gümüş kösteği yarım okka Serkisof saat, Çerçi Süleyman Ağanın askerlik ederken kumardan kazandığı yirmi kaymalık altın yüzük gibi bir yüzük lazım... Bir de halisinden Arap atı... Bir de Osmanlı mavzeri, bir de Alaman çıplağı... Çizme... Sırmalı Laz başlığı..."(37)*

Eşkiyanın ideal donanımının bu şekilde olmasına karşılık Uzun İskender'in elindeki tespih Maraz'ın hoşuna gitmez: *"İskender Ağa tesbih çekiyordu. Elindeki tesbih siyah Eskişehir taşından... Hem de taneleri kaybola kaybola şuncacık kalmış bir tesbih... Koca parmaklarında yuvarlanı yuvarlanıvermekte... Şanına layık bir şey değil."*(37)

Romanda genel olarak eşkiyanın üstü başı ve tavrı üzerine anlatılanlar bu kadardır. Bunun yanında eylem sırasında eşkiyanın hareket ve davranışlarının nasıl olması gerektiğine ait bölümler de geniş bir yer tutar.

E. Eşkıyanın Eylem Sırasındaki Davranış Kalıpları

Sözü edilecek olan hareket tarzı ve davranış kalıpları, daha önce de bahsettiğimiz gibi eşkıyanın hayatta kalabilmesi için yapmak zorunda olduğu şeylerden ibarettir. Bu bölümlerde pusunun nereye kurulup kurulamayacağından, uyanık olma zorunluluğuna, kişilik özelliklerine kadar her şey anlatılır. Anlatıcı tamamıyla Uzun İskender'in kendisidir. Dinleyici de Maraz Ali olduğundan, anlatıcı belli bir konuşma serbestisi kazanır.

Uzun İskender, roman boyunca kendisi ve çetesini, soylu eşkıya efsanelerindeki gibi tanıtmaya çalıştığını belirtmiştik. Eşkıyanın iç yüzü, ileride göreceğimiz gibi eylem anında ortaya çıkacaktır.

Aslında romandaki eşkıyaya olan yaklaşımın düğümü, eşkıyalar eylem sırasındayken çözülür. Uzun İskender'in kendisi ve çetesine ait anlattığı her şeyin ters yüz olduğu görülecektir. Bu bölümde, eşkıyanın cesaret bakımından sıradan bir insandan farksız olduğu, basit hırsızlık eylemlerine giriştiği, devletin güçlü olduğu bir ortamda da başarısının imkansız olduğu anlaşılacaktır. Kısacası eşkıyaların balonu bu bölümde söner. Eşkıyalar, küçümsedikleri Maraz Ali'nin bile içlerinde en yürekli kişi olduğunu görürler. Çünkü Maraz Ali eşkıya efsanesine gönülden inanır ve efsaneye layık davranışlar göstermeye çalışır.

İdeal eşkıyanın soygununu başarılı bir şekilde yapabilmesi için hazırlanması gerekir. Bunun için de eşkıyanın yapacağı şey, pusu kurmak olacaktır. Pusu kurmanın da bazı gerekleri vardır: *"Pusu kısmını çoğunluk boğazlarda, köprü başlarında kuracaksın. Attın, vurdun pekala! Vuramadın, dereye hoplamak, meşeye karışmak lazım. Zira pusuya giren çarıklı köylü değil, zorlu eşkıya..."*(165)

Pusu kurarken eşkıya avını görüldüğü gibi iyice sıkıştırabileceği yerleri seçer. Bir de ava giderken avlanmak vardır. Ona karşı da bazı önlemler almak gereklidir. *"Orak zamanı. Orak zamanı eşkıya kısmına hem iyidir, hem kötü. Gizleneceksen sap yığınlarının, kalkmış ekinlerin arasına giriverirsin. Kötüdür, işte böylece pusuya uğrarsın..."*(165)

Pusu kurmak da görüldüğü gibi eşkıyalıkta bir hünerdir. Tabi ki iş sadece pusu kurmakla bitmiyor. Eşkıyanın eylemi boyunca pür dikkat kesilmesi gereklidir.

Uzun İskender'in eşkıyalıktaki hocası ve çetesinin reisi Kavlak Ali'nin alışkanlığı buna somut bir örnektir: *"Rahmetli Kavlak cin gibiydi, şuraya bakarken şurayı görürdü. Esasında eşkıya kısmına dalgınlık iyi değil. Uyurken de bir gözünle uyuyacaksın..."*(40)

Eşkıya kısmının bu dikkati, aslında tüm ömrü boyunca kendisini bırakmamalıdır. Eşkıya düze indiğinde bile tedbiri elde bırakmaz: *"Eşkıya milleti köyünde serbest de olsa tetik üstünde durur. Akli İstanbul'daysa gözü çalılarda, kulağı rüzgar fısıltısındadır..."*(85)

Eşkıyanın eylemini yaptığı alan kırsal alandır. Gizlenme, kolay baskın yapma, pusu kurma, kaçma gibi yeri geldiğinde uygulanması gereken taktikler için kırsal alanın buna uygun olması gerekir. En uygun bölgeler de dağlık alanlardır.

Romanda da Kuru Zeynel, yaptıkları soygundan sonra dağa ulaşmaları gerektiğini söyler: "*Haydi arkadaşları kaldıralım da suyu ağır ağır geçelim. Dağı tutmaya bakalım. Dağı tutmak iyidir. Dağ gibi yar olmaz.*"(308) Uzun İskender önce itiraz eder: "*...Buradan vurur, Yüksek Oluk'a çıkarız. Altımıza birer hayvan... Bi kez atlandık mı, ister dağı tutalım, ister Ankara'yı, Samsun'u...*"(308) Kuru Zeynel'in yanıtı nettir ve bir eşkiyanın önceliği hangisine vermesi gerektiğini açıklar: "*Dağ başında at beladır. Keselerden, çoban izlerinden gitmek gerekir. Hayvan her yana işlemez. Mesele dağı tutmak, Uzun Oğlan! Ama senin Ağa gönlün ille atlanalım derse can baş üstüne... Biz dağı tutmaya bakalım. Uşaklar kaldırılınsın da, vakit geçirilmeden yola çıkalsın.*"(308)

Dağ eşkiyayı aynı zamanda saklar. Tıpkı **Komünist İmam**'daki dağ temasında olduğu gibi. Eşkiyanın yerinin öğrenilmemesi güvenliği için önemlidir. "*Gelen giden bilinmeyecek bu bir, bir de eşkiya kısmının sırtı ille dağa yakın olacak.*"(171)

Çatışma sırasında eşkiyanın yapacağı bazı işler vardır. Cephaneyi nasıl kullanması gerektiği de önemlidir: "*Aklında kalsın yeğen! Eşkoyalıkta sonuna kadar vuruşmadan teslim olmak icap etmez. Cephaneyi tekmil yakacaksın.*"(151)

Maraz Ali, kendisine verilen bu öğütleri tutmaz. Soygun sonrasında köylünün kendilerini sıkıştırdığı çatışma sırasında cephaneleri azalır. O sırada kendi kendine söylenir: "*Ulan eşek adam paraya kıyıp on mermi daha almaz mı? Eşkoya milletinden paraya acıyan hiç görülmüş mü bakalım? Erkek gibi erkek bir yola girdi mi, o yolun töresini sıkı tutacak. Sen dünyanın yüzüne mermisiz eşkiya icadı mı çıkaracaksın rezil haa?*" İki yüzlü bir kama uydurmaltı her ne olacaksa. Diye düşündü. İki yüzlü bir kama eşkiya kısmına her zaman lazım!(347)

Eşkiyanın çatışma sırasında vurulabilme ihtimali de vardır. Böylesi bir durumda yarayı doktora gösterme ihtimali, içinde bulunan şartlar bakımından azdır. Böylesi bir durumda da "*...Doktor kısmına yara işinde kulak vermeyeceksin.*" Doktor, eşkiyanın görüşüne göre ancak, "*...burun tutukluğunu, karın ağrısını belki bilse bilir.*"(153) Zaten eşkiyanın da zor durumlar için kendisine özgü çözümleri vardır: "*...yaraya ille de eşkiya merhemi...*"(153)

Çete üyesi birisinin çatışma sırasında öldüğü durumlarda da yapılacak şeyler vardır. Uzun İskender eski çetesinde gelişen böyle bir olaydan örnek verir. Çete üyelerinden Kürt Hamo: "*Namaz surelerinden yalan yanlış bir şeyler okudu, vurduğu oğlanın surat derisini belindeki Çerkez kamasıyla yüzüverdi.*"(152) Bu uygulamaya Maraz Ali şaşırır: "*Yüzdü mü? Neye?*" Uzun İskender cevabını verir: "*Sen nereden bileceksin? Deriyi yüzdü ki oğlanı zaptiyeler tanımayacak. İlerde bir belalı işe girersin de rahmetlinin adını verirsin.*"(152) Eşkiyaların kimliklerinin gizli kalmasının bir yöntemini de böylece öğrenmiş oluyoruz.

Eşkiyanın diğer davranış kalıpları arasında ağız sıklığı da vardır: "*Yiğitlikte birinciye ağız sıklığı gelir.*"(154) Ayrıca "*eşkoya kısmına para fazla iyilik getirmez.*"(43) Eşkiyanın bu kurallara uymasının yanı sıra, çevresindeki insanların da bazı şeyleri çok kurcalamamaları gerekir: *Gülerekten: "Adını bağışlar mısın ey umum*

dağların müfettişi bey?" demesin mi? Eşkiyadan doğruca ad sormakta.(93) Eşkiya güvenliği açısından adını da gizler.

Eşkiyalık yapan kişinin yaşayış tarzına ait bazı karakteristik özellikleri de vardır. Bu özellikler Uzun İskender tarafından, doğuştan yiğit bir insan olan eşkiyanın kesinlikle uyması gereken kurallar olarak anlatılır. Alışkanlıklar arasında sigara kötü, içki iyi olarak vaaz edilir.

Uzun İskender, sigaradan başlamak üzere anlatır: *"Bana sorarsan, alışma daha iyi... Bu cenabet, dağda bayırda adamın soluğunu keser. Halbüysa eşkiya kısmı soluklu olacak. İcabında seğirteceksin. İcabında Köroğlu'nun kır atı gibi dağı taşı yel misali aşmak var. Lakin şaraba geldin mi, şarap başka... Şu şarabı ben iyi gördüm."*(145) Neye iyi geldiğini ise hemen açıklar: *"-Göz kırptı- : Hovardalığa faydası ayrıca yaman... Beline tetik olmak istersen şaraba kuvvet vereceksin. Biz bunun sayesinde çok gelinlere alnımızı öptürdük ve de "olursa bu kadar olsun" dedirdik. Haydi doldur, bir sen iç, bir de bana ver."*(145)

Muhabbet artarak devam eder. Bu sırada Uzun İskender Maraz'ı önemli gördüğü konular üzerinde sınava tutar. *"Bu gece şarapta denemekteyim. İleride vuruşmanı, kumarını sinayacağım. Vuruşmada birinciye korku alameti: Çişin seni durmadan sıkıştırır. Fazladan boğazın kurur."*(157) Şarap aynı zamanda yiğitliğin de bir göstergesidir. *Yiğit delikanlı şaraba, rakıya dayanıklı olacak. Adamın mihengi rakı-şarap... Bir de kumar...Kavlak rahmetli, bizim gibi yeni yetişme kopukları şarapta sınırdı.*(151)

İçki ve özellikle de şarabın eşkiyanın kimliği ile doğrudan bir ilişkisi olmalıdır. Kumar ve kadına olan düşkünlükle beraber, eşkiyanın karakter haritası tamamlanır. Yalnız bunlardan kadına olan düşkünlük, bir zaaf meselesi olarak algılandığından ve güvenliği tehdit eden bir davranış halini alabileceğinden eşkiyalığın ilk yıllarında itibar edilmemesi gerekir. *"Sen yaştaki yiğit, karı meselesine düşkün olmayacak... Herif ne demiş bakalım? Herif demiş ki: "Yahu ben bu marifeti yavaşça aşınacak sandımdı. Meğer namussuz dibinden devrilmiş." Demiş. Eşkiyalığa yeni başladığın demlerde, ille uçkuruna sağlam olacaksın. Koynuna dünya güzeli Züleyha'yı koysalar nefsin uyanmayacak."*(170) Yiğitin tanımı bu kurallarla yakından ilgilidir. *"Bu dünyada yiğit kısmı bir işrete, bir avrat cilvesine, bir de para denilen cenabet gavur icadına dayanacak..."*(156)

Eşkiyalardan Katır Adil'in garip bir huyu vardır: *"Bir de kılıbık, bir de yalaka. Koca Tanrıyı dinlemez de kötü bir karı bir laf söylese padişah fermanı gibi tutar. Lakin karısından korkup üzerine vardın mı yandın. Erkek kısmına gelince, orduyu çek gözünü kırpmaz. "Peki Katır oğlum,"derim, "karıdan bu korku nedir?" "Bilmem" diye gülüverir, "hele güzelcesindense karı milletinin karşısında benim elim ayağım kesilir. Uzun Ağa! Tedbirim şaşar."*(84)

Eşkiyanın kadın zaafının kendisi için bir tehlike olduğuna yukarıda değinmiştik. Böyle bir zaafı olan Katır Adil'in itirafı bu tezi haklı çıkarır niteliktedir: *"Karı meselesinde beni bitirmek oyun yahu!.. Ben bunca zaman senin sayende yaşadım*

İskender Ağa, sen beni evvelden beri gütmeseydin, oynak karıların boynuzlu kocaları beni çoktan yedilerdi.”(84)

Roman boyunca Uzun İskender anlatır, Maraz Ali dinler. İskender delikanlıyı sınar. Kendisi eski zamanın büyük eşkıyalarının rolündedir. Fakat romanın sonunda da görüldüğü gibi, Maraz Ali'nin inancı ve bu davranış biçimlerine bağlılığı Uzun İskender'den kat be kat fazladır.

4. SIRADAN BİR KÖYLÜ: “EŞKIYANIN REEL DURUMU”

A. Eşkîya: “Fakir Köylü”

Rahmet Yolları Kesti'de çizilen eşkıya tipi; ruh hali, karakteri ve dış görünüşü ile sıradan insanlardan farksızdır. Eşkîya; fakirdir, çelimsizdir, “Kuru”dur, “Maraz”lıdır. Yaptığı eylemin içten içe soygun olduğunu bildiğinden korkaktır. Korktuğu için acımasızdır.

Kemal Tahir eşkıyanın sıradan bir soyguncu olduğunu düşünür. Böyle sıradan bir soyguncunun eylem sırasındaki ruh halinin nasıl olacağını romanın son bölümünde kanıtlamaya çalışır. Biz de eşkıyanın ve eşkıyalığın gerçek yüzünün ne olduğunu bu bölümde görürüz.

Eşkîyalık her şeyden önce üyelerini fakir köylülerden seçer. Eşkîya, köyün dışında kalmış üyesidir. Eşkîyalığı sırasında, bazı örneklerde görüldüğü gibi zenginleşse bile, hayatı, bu zenginliğini kullanacağı bir toplumsal alandan uzakta geçer. Bunun için de eşkıyalığı bıraktığında eğer öldürülmezse, eski zenginliğinden geriye pek bir şey kalmaz.

Rahmet Yolları Kesti'nin artık eşkıyalığı bırakmış üç kişisi vardır: Uzun İskender, Katır Adil, Kuru Zeynel. Bunların eşkıyalığı, romanda eski zaman olarak anılan seferberlik sırasında, devlet otoritesinin olmadığı döneme denk gelir. Eski zamanın çete arkadaşları, romanda Kasım Dede'nin evini soyarlar. Aralarında Çerçi Süleyman'ın hizmetkârı Maraz Ali de vardır. Maraz Ali'nin gözünde bu üç eşkıya, efsanelerde anlatılan eşkıyalardır. Maraz Ali, bunun böyle olmadığını, eşkıyaların sıradan insanlardan farksız olduğunu romanın sonundaki kaçış bölümünde anlar.

Peki Maraz Ali niye bu eşkıya efsanelerinin etkisine girmiştir?

Bu soruyu Maraz Ali'nin günlük yaşamına bakarak bir ölçüde cevaplandırabiliriz. Yukarıda babasının savaşta öldüğünü, fukara annesi ile birlikte yaşadığını söylemiştik. Çerçi Süleyman'ın yanında çalıştığını ve onun hizmetini gördüğünü de eklemiştik. Bu hizmet anlayışının sınırları çok geniştir. Çerçi Süleyman'ın hesabına yapılan eşkıyalığa kadar uzar.

Maraz Ali aynı zamanda, eşkıyalıkla kısa ve kolay yoldan zenginliğe ulaşmanın mümkün olduğunu düşünür. Böylesi fakir bir insanın da, inanacak hayallerinden başka bir şeyi yoktur. Var olan durumundan kurtulması, ancak bu hayallerin gerçekleşmesi halinde mümkündür.

Romanın başında, köylüsü Bektaş Emmi, bu fukara çocuğun geçmişini okuyucuya özetler. Maraz Ali herşeyden önce inatçıdır. Hem de imkanlarını aşan bir şekilde.

Bektaş Emmi'den dinliyoruz: *"Köy yerinde delikanlılar güreşir oynasırken mutlaka kendilerinden çelimsizine dalmak isterler... gelgelelim bu fukara ille de kendisinden irisini, kuvvetlisini tutacak. Onlar da, Haddini bilsin! diyerek insaftı bi yana bırakırlar, alta düşürüp bütünü vururlar, it leşi gibi yüzü üstüne sürerler. Gözleri yumuk gibi dışarı uğrar, burnunun derisi ağzına toplanır da pes etmez, hırlar durur."*(13)

Bektaş Emmi'nin şimdilerde onaltı yaşına gelen bu çocuğa karşı oluşan düşüncesi hâlâ olumsuzdur: *"...bu Maraz Ali'nin deliliğine yemin edemezdi ama, serseriliğinden kıl kadar şüphesi yoktu."*(13) Çelimsiz bir vücuda karşılık, Maraz Ali'nin inatçılığı çelişir: *"İşte belli bir şey zebun... say ki anası ölmüş buzağı. Boynu kiraz çöpü bir sıkımlık canı var yok... Bir sıkımlık ama gözünün karalığına ne demeli? Çerçeye sorarsan bir bulaştın mı öldürmedikçe kurtuluş ne mümkünmüş."*(13)

Maraz Ali'nin fakirliği gerçekten de fiziksel özelliklerini yansıtacak biçimdedir. İsminin önündeki "Maraz" yakıştırmasını da bu sayede almış olmalıdır. Maraz'ın annesi, *"seferberlik dullarından bir fukara ki sabahtan akşama yiyecek ekmeği yok..."*(375) Karşıdan gelişi Bektaş Emmi'nin gözünde acınacak bir haldedir: *"Rengi uçmuş, yamalı kasketinin önünde bir tutam sarı saç vardı. Hava serin olduğu halde ceketsizdi. Astar bezinden yelege, yırtık mintanı perişan... Yün çoraplarının tabanı geçmiş gitmiş, konçları askeriye tozluğuna dönmüş. Çarıkları ham deriden. Bütün bu derbederlik içinde avurdu avurduna çökmüş renksiz suratu, incecik boynu, çöp gibi bilekleri, oğlana hakikatte on altı yaşında olduğu halde, on iki on üç yaşında hasta bir çocuk hali veriyordu."*(25)

Acınacak haldeki fiziksel özellikler, sadece Maraz Ali'de değil, diğer eşkıyalarda da görülür. Kemal Tahir'in eşkıyalık yapan insanları okuyucuya bu şekilde sunmasının ardında, eşkıyalık olgusunu, karakterlerinin görüntüsünde de mahkum etme düşüncesi vardır. Böylelikle okuyucuya, eşkıyaların kendi ağızlarından anlattıkları nam ve yiğitliğe ait abartılı işlerin, dış görünüşleri bu kadar acınacak haldeki zavallı insanlar tarafından nasıl yapıldığı sorusu sorulur.

Uzun İskender'in avanaklığı, Kuru Zeynel'in fakirliği, Maraz Ali'nin acınacak hali, romandaki eşkıyaların hiç de efsanelerdeki gibi olmadığını anlatır okuyucuya. İşin garibi eşkıyalar da bu durumlarının farkındadırlar. Uzun İskender, kendisi için *"laf arası sık sık: "Ben pek safımdır, yüreğim temiz olduğu için biri kuşağından bir kaat çıkarsa da gündüz güneşinde, 'Şimdi gecenin tam yarısı' dese inanırım. Çünkü biz avanağız yahu!"*(72) der.

Uzun İskender, ancak elinde silahı olduğu durumlarda avanaklığının üzerinden gittiğine inanan birisidir. Maraz Ali, Dede'nin evini soymak üzere Uzun İskender'le beraber Kuru Zeynel'in evinde Zeynel'i ilk gördüğünde hayrete düşer ve şöyle der: *"Koca bir eşkıya Zeynel Ağa böyle olduktan sonra gerisi kolay! Biz maşallah Zeynel Ağanın yanında Sungurlu doktoru gibi besiliyiz."*(175)

Maraz Ali'yi de sayarsak, bu dört eşkıya arasında gerek ekonomik durum, gerek fiziksel özellik olarak en iyi durumda olanı Katır Adil'dir. Katır Adil'in de diğerlerinden bazı farklılıkları vardır. Katır Adil, eşkıyalar arasında tek sünni olanıdır. Bu yüzden soygundan sonraki kaçış bölümünde onun diğerlerinden daha çok korktuğunu görürüz. Hepsi Alevi olan köylüler tarafından kovaladıkları zaman, kendisini özellikle cezalandıracaklarını düşünmektedir. Bir de soygunu Dede'nin evinde yapmış olmaları, korkusunu bir kat daha arttırmaktadır.

Bunun yanında eşkıyaların eylemi sırasında sadece Katır Adil öldürülür. Aslında silah arkadaşı Uzun İskender'in gözünde Katır Adil'in huy olarak Kuru Zeynel'den bazı farklılıkları vardır. Kuru Zeynel'in kurnazlığı ile ilgili olarak İskender: *"Peki Kuru herifin sonunda planı keşfetmesi neyin nesi? Herif it oğlu it... Şu halde planı sonradan sezmenin hiçbir faydası yok... Faydası olsa Zeynel'in iki yakası bir araya gelmez mi?"*(296-297) der. Oysa aynı yerde Katır Adil için: *"Şu Adil, köy yerinde eski çarık bile çalar. Hiç bakmaz. İnsafsızdır ki... Dul karıların on kuruşunu vurur alır."*(297) diye düşünür. *Buna karşılık Zeynel bu yoksulluğunda borca girip misafirine tavuk yedirir. Çünkü hanedan yerin evladı..."*(297) diye her iki arkadaşı arasındaki farkın kökenini kendine göre belirler.

Öncelikle Uzun İskender'in fakirliğine bir bakalım. Maraz Ali'nin yukarıda gerçek bir eşkıyada olması gereken donanımı anlattığımızı gösterdik. Oysa eşkıya Uzun İskender'de bu donanımdan eser yoktu: *"...İskender Ağanın ağızlığı kiraz çubuğundandı. Saati hiç yoktur. Parmağına incecik bir gümüş halka geçirmişti. Başında eski bir kasket, sırtında kötü bir ceket, bacağına lacivert şayaktan bir kilot pantolon... Fukara, aşınmasın diyerek bunun dizlerine suvarilik vurdurmuş. Gömleği de kırmızı bezden, rengi soluk bir gömlek... Yeleğinde gümüş kaplama düğme bile yok..."*(37) Eline bir zaman geçen paranında kıymetini bilememiş, hepsini kumarda harcamış olan İskender'in üstü başı da bir eşkıyaya yakışmayacak biçimdedir.

Romanda, eşkıyalar arasında asıl fukaralığı, Kuru Zeynel ve ailesinin çektiği birçok kere vurgulanır. Zeynel, Dede köyünün bekçiliğini yapar. Aslında babası ağadır ama, Zeynel babası ile kavgalıdır. Diğer eşkıyalardan farklı olarak onun geldiği toplumsal ortam biraz değişiktir. Ama içlerinde en fakiri de O'dur. Fakirliği bize ilk tarif eden yine Maraz Ali'nin kendisidir. *"Maraz Ali yıldız alacağı bile bulunmadığı halde Kuru Zeynel Ağasının ne kadar fakir olduğunu görmeye değil, sanki kokuyla anladı. İskender Ağanın hane dediği şey, bir göz oda... "Nah şu yumruğum kadar bile..." Çürümüş ot yığınından farksız... Bunun avlusunu mutlaka, bakımsızlıktan ayırık kitlemiştir. Mal davar şurda kalsın, bakalım bir uyuz eşiği var mı?"*(171)

Maraz Ali bu sefalet karşısında çok şaşırır. Çünkü hayalindeki eşkıya ile gerçek, birbirinden o kadar uzaktır ki. Aslında Maraz'ın annesiyle yaşadığı yerin de bundan pek farkı yoktur: *Ali, anasının bakımsız, harap evini gözüntün önüne getirdi.*(171) Maraz'ın aklı yine de Zeynel'in fakirliğine ermez. Kendince bazı sebepler bulmaya çalışır: *Evet, bu Zeynel Ağa her nedense kendini derbederliğe kaptırmış. Tarlası tabanı olsa, reçperliği kendine elverse korucu durur mu? Korucu, köy tellalı, çoban moban ne demek? Azap-yanaşma demek...*(171)

Zaten roman boyunca eşkıyalardan sadece Zeynel'le, Adil'in evlerine girilir. Bu evlerin içi tasvir edilir. Zeynel'in evinin içinin tasviri, tamamıyla fakirliği gözler önüne sermektedir. Karısının durumu da içler acısıdır. *Zeynel'in karısı, parmak gibi is salıveren bir gazyağı kandili yakmıştı. Başı hizasında tutuyor, kılığına hiç aldirmiyordu. Saç baş perişan... Sirtına acele bir gömlek geçirmiş. Gömleğin göğsü karnına kadar açık. Tüm çıplak olsa ne lazım gelir? Fukaralıktan, bir de her yıl çocuk doğurmaktan kocamış ki adamlıktan çıkmış... Zeynel'in üstünde paraladığı sopalar, dersen, eşek yükünden çok...*(172)

Yukarıda eşkıyaların kendine ait mallar üzerindeki kıyıcılığından, hor kullanmalarından bahsetmiştik. Burada da eşkıyanın kendi karısına karşı olan zorba tutumunu görüyoruz. Kuru Zeynel'in evinde çoluk çocuk perişan bir haldedir. Çoğu zaman yiyecek ekmeği bile zor bulurlar. *"Kış başından bu yana eve giren et, İskender'in aldığı işte bu oğlak... Yağın kendisinden vazgeçilsin, tahta kutusunu karı iki kere kaynar suya atıp sızdırdı. Yağsız ayranı komşular arada vermeseler kuru madımak çorbasına ağartı bile yok."*(211)

Giyecek yönünden de durum kötüdür: *Üst baş dersen Kuru Zeynel tayfasının yanında, Çingenler, baloya giden memur takımı...*(211) Doğal olarak parasızlığın sözü bile edilmez. *İki aydır eline geçen para, bu gece İskender'den alıp kumarda Katır Adil'e üttüğü on kayma...*(211) Borçları da almış başını gider: *Biz bu köyde uçan kuşa borçluyuz. Kimseye hacete gidecek yüzümüz kalmadı. Bu yılın bekçi hakkını yedik de öteki yılın hakkına başladık bile...*(176-177) Tek para umudu, ağa babasıyla da arası iyi değildir: *Babam denecek namussuzla aram dersen fenadan fena...*(177)

Eşkıyalar karınlarını Kuru Zeynel'in evinde bir güzel doyururlar. Evden çıkarırken kapının kilitlenmediğini gören ve uyaran Uzun İskender'i Zeynel azarlar: *"Hele yürü! Bizim hırsızlarla aramız iyidir. Biri şaşırda da uğrasa fukaralığımızı görüp korkudan dudağı yarılır ve de hamiyetinden şuraya iki çeyrek bırakıp gider."*(216)

B. "Korkak Eşkuya!"

Eşkuya ekonomik açıdan sıradan bir insan olduğu gibi, psikolojik olarak da sıradandır. O da her insan gibi korkulacak anlarda korkar. Özellikle de can güvenliğinin olmadığı anlarda... Gerçi korku O'na ve efsanesine hiç de yakışan bir şey değildir ama: O, sıradan bir insan olduğu için korkar!

Rahmet Yolları Kesti'deki eşkıyaların korktuğu anlar, soygundan sonra, köylünün peşlerine düştüğü anlardır. Kendilerinin ne olduklarını bildikleri için birbirlerine pek şaşmazlar. Ama çetenin yeni üyesi Maraz Ali, onların bu korkularına bir türlü anlam veremez. Başta inanmak istemez, kabullenemez.

Köylü, Yüksekökolük geçidinde eşkıyaları sıkıştırır. Eşkıyalar birbirlerine baktıklarında, yüzlerine vuran korkuyu görebilmek için çaba sarf etmezler. Uzun İskender korku belirtilerini önce kendinde bulur: *Uzun İskender Ağanın yüreği, ele gelmiş kuş yüreği gibi vurmaya başlamıştı. Arada bir sıcak bir şey boğazına tıkantıyor, aynı zamanda sırtını soğuk ter ürpertiyordu.*(314)

Daha sonra yılların silah arkadaşı Zeynel'i inceler: *Yan gözle Zeynel'in yüzüne baktı: Kuru herifin suratı berbat... Kararmış ki kazan karasıyla sıvanmış.*(314) Köylünün karşısında pazarlık sırasında sinmiş beklerlerken, bozulan sinirleriyle korkuları daha da artar.

Uzun İskender, Kuru Zeynel'dekinin benzeri belirtileri Katır Adil'de de görür. *Uzun İskender, şaşkınlığı artarak Adil'in suratına baktı. Katır oğlanın yüzü tekmil değişmiş, fukaranın gırtlığına bir korku sarılmış ki bombok... Çenesi alakarga kıyruğu gibi inip çıkmakta, ayrıca takır takır diş sesi vermekte... Gözlerinin fildir fildir dönmesini, göğsünün körtük gibi hırıldamasını ne yapmalı?*(326)

Katır Adil'in korkusu da had safhadadır: *Herif korkudan çene atıyor. Hayır töbe! Çene atması değil... Hıçkırığa tutulmuş, korku hıçkırığına... Bu korku hıçkırması gayet domuzdur. Adamın gövdesini işte böyle yumruk yemiş gibi sarsalar.*(341)

Ama Katır Adil'in korkusunun aslında her eşkiyada olan bir nedeni vardır: *Bu Katır Adil bir bakama hain bir herif olduğundan... Bu kadar korkması hainliğinden... Ne demişler? "Hain adam ödleğ olur" demişler.*(341)

Katır Adil, Uzun İskender'e bakar; ama kendi durumu ondan daha beterdir: *Uzun İskender'den beş beterd. Birkaç kez dua okumak istemiş, "kulhuvallah" tan ötesini getirememişti. Alnından göz çukurlarına, ordan ağzına süzülen terleri yaladıkça bir yandan susuzluğu artıyor, bir yandan midesi bulanıyordu. Avuçları da su gibi terlediğinden tüfeği zapt edemez olmuştu. Boynu, sırtı, beli, bacakları sızlamakta, karnının etleri sanki kerpetenle çekilmekteydi. Arkadaşları konuşursa başına bir felaket geleceğinden korkmuştu. Şimdi onlar seslerini kesince İskender'i darılttığını zannederek ödü koptu.*(346)

Yine de içlerinde en sakini Kuru Zeynel'dir. Bu zor anda kararları O verir. O da diğerleri gibi arkadaşlarına baktığında, yüz ifadelerindeki ve hareketlerindeki korku yansımalarını görür. Aslında bu bölümde eşkiyaların birbirine olan bakışları bir değerlendirme ve sorgulamayı da beraberinde getirir. Kemal Tahir eşkiyaların siperdeki durumunu anlatırken, onların sıradanlığını ve nasıl zavallı bir hale düştüklerini gösterir.

Kuru Zeynel, İskender'e bakar ve bir yandan da iyi tanıdığı arkadaşını değerlendirir: *Uzun İskender'in çenesi de yorgun eşek çenesi gibi sarkmış titriyordu. "Tamam! Korku bastırdı mülevvesi," dedi. "Bunu bir kere korku bastırdı mı bitti!"*(345)

Eşkiyayı da diğer insanlar gibi bir kez korku sardı mı, kontrollü hareketlerinden eser kalmaz. Çevresindekileri korkudan titreten eşkiyanın bu duruma düşmesi, onun diğer insanlardan hiçbir farkı olmadığını bize kanıtlar. *Eski devrin namına türküler yakılmış meşhur eşkiyası Uzun İskender Ağayı korku bastırmıştı gerçekten... Hem de apansız değil, yavaş yavaş...*(345)

Korku, İskender'in hissedeceği gibidir: *Bu korku, romatizma sancısı gibi dizlerinden başlayıp karnına çıkmış, yüreğine buz gibi çöküp burnuna tıkanmıştı.*(345)

Bu korku eşkiyalar için yeni bir şey değildir. Yaşlandıklarından ötürü başlarına gelen bir şey de değildir. Eski günlerindeki soygunlarında da, İskender'in birçok kere

korktuğu hatırına gelir. *Ankara-Samsun şosesini kestikleri günü hatırladı. O gün ille inat etmiş, ortaya kendi çıkmıştı. Ortaya kendi çıkmıştı ama, akşama kadar dere balığı gibi durmadan sağa sola koştu. Bazı dururken naralar atmış, bazı karşısında hasmı varmış gibi mekanizma oynatmış, sövüp sayarak, telaşla sıçrayarak oyun bırakmamış çıkarmıştı. Neden mi? Korkusundan... Bir adam hem o kadar korkar da, hem bir vilayet adamını gündüz gözüne soymayı nasıl becerir bakalım? Hele muhafız candarmalarını hiçe alıp Osmanlının yaylısını dev gibi çevirmesini n'apmalı?(342)*

C. Eşkîyanın Akıbeti

Romanda, eşkıyalık çağları denilen “eski zamanın” ve Cumhuriyet sonrası döneme ait olan “yeni zamanın”, eşkıyalığın akıbeti konusunda ortak bir noktaları vardır. Her iki dönemde eşkıyalık yapan kişilerin sonu aynıdır. Bunun nedenleri çeşitlidir.

Devletin adaleti ve asayişini sağlayamadığı savaş koşullarına benzer şartlar ortadan kalkınca, eşkıyalığın da büyük ölçüde ortadan kalktığını görürüz. Otoritenin varlığı eşkıyalığın önündeki en büyük engeldir. Otorite, sistemin işlemlerini engelleyen kontrolsüz zorbalıkların üzerine kararlılıkla gider.

Eşkîya çok nadir olarak eylemine tek başına ve desteksiz olarak devam eder. Genellikle kaderi, O’nu saklayan, besleyen ve silahlandıran kişi veya zümreye bağlıdır. Bir amaç için O’nu kullanan bu kişi, ya da zümrenin desteği çekildiği veya dengeler değiştiği anda, eşkıya zor duruma düşer. Kendisi ve eylemi sistemin dengeleri içindedir ve ona bağımlıdır. Eşkîya bir anlamda sonu olmayan bir yoldadır.

Uyuyan Maraz Ali’yi gözleyen Uzun İskender, kendi iç hesaplaşmasında bunu itiraf eder. *Sanki Maraz Ali’yi değil, bebek gibi uyuyan oğlanın halinde kendi çocukluğunu seyrediyordu. “Kaç yaşında ola? On beş, bilemedin on altı... Biz bu yaşta Rahmetli Kavlak Ali’nin azık torbasını sırtımızda dağ taş sürter olmuştuk. Peki sonu? Sonu yok evet!”(297-298)*

Bu bölümde değerlendirdiğimiz, Kemal Tahir’in eşkıya temasına sahip romanı **Rahmet Yolları Kesti**’de de eşkıyanın zor duruma düşmesi, arkasındaki desteğin çekilmesi ile birliktedir. Aslında romandaki eşkıyalarımızın arkasında baştan beri destek yoktur. Eşkîyaların, anlatılan yörenin nüfuzlu kişilerince düzenlenen bir plan çerçevesinde kullanılması söz konusudur. Fakat eşkıyalar bu planı ancak geri döndüremez bir noktaya geldiklerinde fark ederler.

Sonlarını hazırlayan içinden çıkılmaz durumda, silahlanan köylünün rolü büyüktür. Eşkîyalarımızı zor duruma düşüren kitle de, Uzun İskender’in Maraz Ali’ye anlattığı nam ve yiğitliğe ait bölümlerde, sıradan insanlar olarak değerlendirilen köylünün ta kendisidir. Daha önce: *“Ayağı çarıklı köylü takımını dağıtmak kolay. Sen o işi bana bırak! Yol açar savuşuruz. Dağ gibi yiğitliğimizle ve de göklere sığmaz ünümüzle çoluğa çocuğa teslim olacak değiliz ya...”(336)* diyen eşkıyalarımızın kalabalık karşısında, köylü ile ilgili değerlendirmeleri de değişir.

Üstelik eşkıyaları yakalayan bu köylü kalabalığının içinde küçük çocuklar bile vardır. Ama eşkıya korkusundan uzak büyümüş olan yeni nesil, eşkıya için daha büyük

bir tehlikedir. *Çoluk çocuk daha kötü... Bunlar eşkiyayı türkülerden, bir de Köroğlu masallarından bilirse bilirler. Vurmak, vurulmak şimdinin köylü milletine şaka gelmekte...*(336)

Bu köylü topluluğu, tamamıyla kahramanlardan oluşmadığı gibi, o sırada eşkiya takibinde olmalarının da değişik nedenleri vardır. *Yüksek Oluk milletine: "Kalkan, oturmanın zamanı geçti. Dede'mizi soydular. Eşkiya bu tarafa yüz çevirdi. Baş yukarı geliyor," denildiyse, avanak köylü yediden yetmişe davranmıştır. Kimi "seyrolur" diyerek... Kimi "Acep birkaç para da bize düşer mi bu yağmada..." diyerek... Kimi "Eşkiya tutmuş desinler," diye yığıtlenerek...*(330)

Köylü içinde de, eşkiya yakalayarak nam almak isteyenlerin sayısı bir hayli fazladır. Burada, köylü kalabalığı ile, onun içinden çıkan eşkiyanın dünya görüşünün ve olayları değerlendirme biçiminin ne kadar birbirine benzediğini görüyoruz. Kuru Zeynel'e göre bu maksatta olanların, eşkıyalığı kendi hayal aleminde yaşatan Maraz Ali'den pek bir farkı yoktur. *Köy yerinde şu Maraz Ali misali akalsız kopuk kıtlığına kıran mı girdi bakalım?*(330)

Eşkıyalık yaptığı kişiler de Maraz Ali'yi, Bektaş Emmi'nin yukarıdaki yaklaşımı ile değerlendirirler. Maraz Ali, eşkıyalara olan güvenine ve eşkıyalıkla ilgili kurduğu hayallere hala devam eder. İskender'in kendilerini köylü ile pazarlık bahanesiyle bırakıp gitmesinde bile bir hikmet olduğuna inanır. *Eski eşkiya koca İskender Ağa, iki paralık köylü kalabalığına karşı, bunca senelik namını şurda bırakmış gidiyordu. "Bir oyunu var mutlaka," dedi, "bir oyunu olmamış olmaz!"*(353)

Kemal Tahir romanın bu bölümünde, köylünün bu eylemini yüceltmeden sergiler. Bunun görülebilir iki nedeni vardır. Birincisi: Zaten romanın eşkıyaları son derece sıradan insanlardır, ikincisi: Köylü bu eyleminde bilinçli bir topluluk değildir.

Bu çalışmamızda Türk romanındaki eşkiyaya yaklaşımı ele alıp tanıtmaya çalıştık. Çalışma sırasında gördük ki, Türk romancılarının eşkiyaya yaklaşımını iki ana grupta toplayabiliriz. Genel olarak eşkiya temasının işlendiği romanlarda eşkiyaya yaklaşım olumludur. Bunun yanında eşkiyalık olgusunu tüm yönleriyle eleştiren tutum sadece Kemal Tahir'in **Rahmet Yolları Kesti** isimli romanında görülür.

Eşkiyaya olumlu yaklaşan, eşkiyada olumlu bir kahraman görüntüsü yaratmaya çalışan romanların eşkiya kurgularının da, Hobsbawm'ın soylu eşkiya tanımına uyması dikkatimizi çekti. Bu tür romanları Türk edebiyatındaki soylu eşkiya romanları olarak değerlendirip bir başlık altında topladık.

Hobsbawm kendi soylu eşkiya tanımının, hepimizin bildiği Robin Hood efsanesi ile somutlaştığını söyler. Tüm soylu eşkiyalar da Robin Hood gibi; zenginden alıp fakire verir, güçsüzlerin yanındadır, efsunludur, ölümsüzdür, nedensiz şiddet kullanmaz ve halk da eyleminde onu destekler.

Benzer karakteristik özelliklerin Türk romanlarındaki eşkiyalarda da kullanıldığını gördük. Genel olarak Türk romanının soylu eşkiyası da; ağanın karşısında köylünün tarafını tutar, merhametlidir, kendinin ve içinden çıktığı halkının intikamcısıdır, iyilerin dostu-kötülerin düşmanıdır.

Bunun yanında Türk romanlarındaki bazı soylu eşkiya örneklerinin düzeni değiştirme çabası içinde olduğunu anlattık. Hobsbawm'ın soylu eşkiyası muhafazakar bir reformcu iken, Türk romanlarının soylu eşkiyası devrimcidir. Biz, eşkiyanın bu tutumunun en uç örneğini Hasan Kıyafet'in **Komünist İmam**'ında görürüz.

Bize göre devrimci yönü ile Hobsbawm'ın tanımının dışına taşan Türk romanındaki soylu eşkiyanın bu şekilde kurgulanmasının bazı toplumsal nedenleri vardır.

Soylu eşkiya romanlarının belli bir dönemde yayınlandığını söyleyebiliriz. Bizim ele aldığımız romanlar arasında, Yaşar Kemal'in "**İnce Memed**"i 1955'de, Hasan Kıyafet'in "**Komünist İmam**"ı 1969'da; çalışmamızda incelenmeyen fakat Berna Moran'ın eşkiya romanları arasında değerlendirdiği Timur Karabulut'un "**Çepel Dünya**"sı 1971'de¹³⁰ ilk olarak okurlarıyla buluşmuştur.

Bunun yanında 1955'den 1975'e kadar, aynı onbeş senelik süreç içinde, Refi Cevad Ulunay'ın kendi deyimi ile *romandan ziyade romanlaştırılmış tarih*¹³¹ olan, "**Dağlar Kralı**" isimli eseri, dördüncü baskısını 1973 senesinde yapar.

Yine tipik olarak, soylu eşkiya edebiyatı içinde değerlendirdiğimiz, fakat tarih olarak diğerlerinden daha önce yayınlanmış olan, Ömer Seyfettin'in "**Yalnız Efe**"si (1918) ve Sadri Etem'in "**Çıkrıklar Durunca**"sı (1930), yukarıda bahsettiğimiz grubun öncüsüdür.

Bize göre soylu eşkiya romanlarındaki eşkiyaya yönelik ilginin **Yalnız Efe** ve **Çıkrıklar Durunca** hariç, yukarıda bahsettiğimiz yirmi senelik dönemde

¹³⁰ MORAN, a.g.e. s.81

¹³¹ ULUNAY, a.g.e. s.7

yoğunlaşmasının Türk düşünce dünyasının o dönemdeki genel durumuyla bağlantısı vardır.

Peki eşkıyalık olgusuna yönelik ilgi, bu yıllarda niçin yoğunlaşmıştır?

1960'lı yıllarla beraber Türk düşünce hayatında bir zenginlik görülür: "...temel sorunlar 1960'lı yıllarla birlikte Türk toplumunda tartışılmaktadır."¹³²

Bu dönemde toplum sorunlarımız çeşitli çevrelerce, çeşitli düzlemlerde tartışılmıştır. Sorunlarımızın kaynağını bulma amacıyla çeşitli konulara ilgi duyulmuştur. Bu dönemde batılılaşma, Osmanlı toplum yapısı, ATÜT, feodalizm, toprak reformu, işçi sorunları ve sosyalizm, Türkiye'nin müttefikleriyle olan ilişkileri gibi konulara yoğun bir ilgi gösterilmiştir. Yukarıdaki bazı kavram ve yaklaşımlar ilk olarak bu dönemde ortaya atılmıştır. Bu arayış aynı zamanda bir hoşnutsuzluğun da ifadesidir. Söz konusu dönemde, ağır toplum sorunlarımız karşısında öne sürülen çözüm önerilerinin sınırlı değil, tüm toplumu kuşatan özellikte olması ilginçtir.

Bu tartışmalarda, toplumsal sorunların çözümü için öne sürülen dayanaklar birbirinden farklıdır. Tartışmalar, çözümün hangi toplumsal sınıfa veya güce dayanarak elde edileceği konusunda yoğunlaşır. Sürekli olarak düzen değişikliği talepleri önerilir. Çözüm için Türkiye'nin dış bağlantılarının ve Cumhuriyet'le başlayan batılılaşma tercihinin yeniden gözden geçirilmesi, sendikalaşma, yeni parti oluşumları, toplum tarihinin yeniden değerlendirilmesi gibi öneriler ve girişimler gündeme gelir.

Aynı dönemde karşımıza Türk romanında soylu eşkıya teması çıkar. Bu romanlarda köylüyü ezen, sömüren, devletle işbirliği halindeki ağa ve mültezimlerle roman kahramanı soylu eşkıyanın nasıl mücadele ettiğini görürüz. Soylu eşkıya romanlarında, kahramanımızın yaşadığı mekanda da olsa toplumsal sorunları çözme iddiasındadır. **Komünist İmam'da** görüldüğü gibi, toplumsal sorunları çözme uğraşı, Türkiye'nin müttefikleriyle olan ilişkisini sorgulama boyutuna kadar genişler.

Soylu eşkıya romanları, içlerinde toplumsal çözüm önerileri taşırlar. Bu romanlarda, köy toplumunun karşılaştığı güçlükler karşısında çözüm önerisi olarak, isyan eden köylünün, yani eşkıyanın eylemleri gösterilir. Eşkıyaya toplumsal çözüm konusunda bir misyon verilir.

Romandaki soylu eşkıyanın gündeme getirdiği ve çözmek için mücadele ettiği sorunlar, aslında çok önceden beri bilinmektedir. Bu romanlarda eşkıyanın ortaya attığı çözümün özelliği, yukarıda bahsettiğimiz dönemde gündeme getirilen tartışmalardaki gibi, tüm toplumu kuşatacak özelliktedir. Bu benzerlik bize, roman yazarlarının da 1960'lı yıllardaki tartışmaya bir ucundan katılmak istediğini gösterir.

Eşkıyalık, köyde yaşayan ve yaşadığı şartların bilincine sahip olan bireyin isyanıdır. Peki bu isyan, toplumsal çözüme öncülük edebilir mi? Eğer soylu eşkıya romanlarında eşkıyaya böyle bir rol veriliyorsa, toplumsal sorunların çözülmesi

¹³² TAHİR Kemal, **Notlar 14** bkz. önsöz, YAZOĞLU Cengiz - SEZER Baykan, İstanbul 1993, Bağlam Yayınları, s.6

konusunda ne derece yararlı olacaktır? Böyle bir maceranın önerilmesi bile, bir acizliği ve çaresizliği ifade etmiyor mu?

Bu soruların karşılığını sadece **Rahmet Yolları Kesti**'de olduğu gibi eşkıyalık konusunda değil, diğer konulardaki tartışmalara yaklaşımıyla da Kemal Tahir'de buluyoruz. *En değerli ve en önemli Türk romancılarımızdan biri olan Kemal Tahir'in, Türk tarihini öğrenmek ve Türk insanını tanımak için verdiği saygılı emek bilinmektedir.*¹³³

Kemal Tahir sadece romancı değil, önemli konularda bizce önemli sorular sormuş olan bir düşünce adamıdır. Kemal Tahir'in temel tasası, Türk toplum yapısının biçimi ve sorunlarıdır. Bu çabası sırasında hazır açıklamalarla uyuşmamış ve yetinmemiştir: *...bu tutumu eşkıya övgülerine değer vermemesi nedeniyle olumlu-olumsuz kahraman tartışmalarında eleştiri konusu olmuştur.*¹³⁴

Kemal Tahir, soylu eşkıya romanlarında eşkıya övgüsü yapıldığını düşünmüş; ve bu övgüye cevabını **Rahmet Yolları Kesti**'deki eleştiri ile vermeye çalışmıştır. Kemal Tahir'e göre eşkıyalık olgusu toplumlar için bir çözüm olamaz. Basit bir soyguncu olarak gördüğü eşkıyaya, olumlu yaklaşan yazarların da bu çabalarını yanlış bir tutum olarak görür. Bu yaklaşımı toplumsal sorunlarımıza kolaycı yollardan çözüm bulma olarak değerlendirir.

Romanında sıradan bir köylü olan eşkıyanın dünyasının sınırlarını iyice çizer. **Rahmet Yolları Kesti**'deki eşkıyanın eylem yapması kendi istencine bağlı bir şey değildir. Eşkıya toplumsal kimliğini kıracak gücü hiçbir zaman kendinde bulamayacağı için başkalarına bağımlı çalışmak zorunda kalacaktır. Kişisel özellikleri de, soylu eşkıya da olduğu gibi toplumsal bir misyon taşıyacak nitelikte değildir. Fakir, çelimsiz, korkak, saf, kıyıcı, zavallı bir insandır. Kemal Tahir eşkıyanın kendine bile bir çözüm getiremeyeceği bu şekilde anlatmaya çalışmıştır.

Tekrarlayacak olursak, soylu eşkıya romanlarında görülen eşkıyadan yana tutumu ve eşkıyaya yüklenen toplumsal misyonu biz, Türk düşüncesinde belli bir dönemde sık rastlanan toplumsal sorunların acil ve kolay yoldan çözümünüyle ilgili bir girişim olduğunu düşünüyoruz. Toplumsal sorunlarımızın çözümü bizim dışımızda olmadığı gibi, eşkıyada hiç değildir.

İşte bir sosyolog olarak romanlarda da olsa, bu ve buna benzer her türlü toplumsal çözüm önerisi bizim ilgimizi çekiyor. Bu konunun bizce asıl önemi, yukarıdaki sorulara soylu eşkıya romanlarında getirilen cevap arayışlarının gerçekten doyurucu olup olmadığıdır.

Günümüzde eşkıyalığı andıran oluşumlara şehirlerde de rastlanıldığı söylenmektedir. Mafya veya çeteleşme adı ile anılan bu oluşumların da kökeninde,

¹³³ ERGUN Doğan, **Türk Biröyü Kuramına Giriş**, İstanbul 1991, Gerçek Yayınevi, s.150

¹³⁴ TAHİR Kemal, **Notlar 6** bkz. önsöz, YAZOĞLU Cengiz - SEZER Baykan, İstanbul 1991, Bağlam Yayınları, s.8

eşkıyalığa ait olan ritüelleri rahatlıkla görebiliriz. Çalışmamızın bu açıdan günümüzle de bağlantısı kurulduğunda, daha anlaşılabilir olacağını umuyoruz.

- 1- AHMAD, Feroz: **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, İstanbul 1995, Sarmal Yayınevi
- 2- AKDAĞ, Mustafa: **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, İstanbul 1995, Cem Yayınevi
- 3- BAŞKAYA, Fikret: **Paradigmanın İflası**, İstanbul 1991, Doz Yayınları
- 4- BAYRAK, Mehmet: **Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri**, Ankara 1996, Baran Ofset
- 5- BİRDOĞAN, Nejat: **Köroğlu**, İstanbul 1996, Kaynak Yayınları
- 6- ENGELS, Friedrich: **Köylüler Savaşı**, Ankara 1990, Sol Yayınları
- 7- ERGUN, Doğan: **Türk Bireyi Kuramına Giriş**, İstanbul 1991, Gerçek Yayınevi
- 8- ETEM, Sadri: **Çıkrıklar Durunca**, İstanbul 1930, Resimli Ay Matbaası
- 9- HOBBSAWM, Eric J.: **Devrim Çağı: 1789-1848**, Ankara 1989, V Yayınları
- 10- HOBBSAWM, Eric J.: **Eşkıyalar**, İstanbul 1997, Avesta Yayınları
- 11- KEMAL, Yaşar: **Çakırcalı Efe**, İstanbul 1997, Adam Yayınları
- 12- KEMAL, Yaşar: **Üç Anadolu Efsanesi**, İstanbul 1997, Adam Yayınları
- 13- KEMAL, Yaşar: **İnce Memed 1**, İstanbul 1997, Adam Yayınları
- 14- KEYDER, Çağlar: **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul 1995, İletişim Yayınları
- 15- KIYAFET, Hasan: **Komünist İmam**, Ankara (tarihsiz), Doruk Yayınları
- 16- MARX, Karl: **Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı**, Ankara 1993, Sol Yayınları
- 17- MARX, Karl - ENGELS Friedrich: **Alman İdeolojisi (Feuerbach)**, Ankara 1987, Sol Yayınları
- 18- MORAN, Berna: **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İstanbul 1994, Cem Yayınevi
- 19- SEYFETTİN, Ömer: **Yalnız Efe**, Ankara 1996, Bilgi Yayınevi
- 20- SEZER, Baykan: **Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları**, İstanbul 1988, Sümer Kitapevi

- 21- TAHİR, Kemal: **Rahmet Yolları Kesti**, İstanbul 1992, Adam Yayınları
- 22- TAHİR, Kemal: **Notlar 1**, İstanbul 1989, Bağlam Yayınları
- 23- TAHİR, Kemal: **Notlar 7**, İstanbul 1990, Bağlam Yayınları
- 24- TUNA, Korkut: **Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine**, İstanbul 1993, İÜEF Yayınları, No:3747
- 25- ULUNAY, Refi Cevad: **Dağlar Kralı**, İstanbul 1995, Arba Yayınları
- 26- YETKİN, Sabri: **Ege'de Eşkıyalar**, İstanbul 1996, Tarih Vakfı Yurt Yayınları

MAKALELER

- 1- BİRTEK, Faruk: "*Devletçiliğin Yükselişi ve Düşüşü, 1932-1950: Yarı Periferik Bir Ekonominin Yeniden Yapılanmasında Belirsiz Yol*", **Türkiye'de Devletçilik**, İstanbul 1995, Bağlam Yayınları
- 2- BORATAV, Korkut: "*Devletçilik ve Kemalist İktisat Politikaları*", **Türkiye'de Devletçilik**, İstanbul 1995, Bağlam Yayınları
- 3- KEYDER, Çağlar: "*Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası*", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, İstanbul 1992, Belge Yayınları
- 4- MORAN, Berna: "*İnce Memed ve Eşkiya Öykülerinin Yapısı*", **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2**, İstanbul 1996, İletişim Yayınları
- 5- TÜFEKÇİOĞLU, Hayati: "*1950'de Türk-Amerikan İlişkilerinin Türkiye'de Geniş Çevrelerce Algılanış Biçimi*", **500. Yılında Amerika**, İstanbul 1994, Bağlam Yayınları
- 6- YAZOĞLU, Cengiz - SEZER, Baykan: "*Önsöz*", TAHİR, Kemal: **Notlar 6**, İstanbul 1991, Bağlam Yayınları
- 7- YAZOĞLU, Cengiz - SEZER, Baykan: "*Önsöz*", TAHİR, Kemal: **Notlar 14**, İstanbul 1993, Bağlam Yayınları

TEZLER

1- EĞRİBEL, İ. Ertan: “*Kemal Tahir’in Üçlemesi Üzerine Ön Çalışma (Yediçınar Yaylası-Köyün Kamburu-Büyük Mal)*”, İstanbul 1980, İÜEF, Sosyoloji Bölümü, Mezuniyet Tezi

2- EREN, Hıdır: “*Başlangıç Dönemi Türk Romancılığında ‘Katibim’ Tipi*”, İstanbul 1999, İÜSBE, Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans Tezi

3- TÜFEKÇİOĞLU, Hayati: “*Cumhuriyet İdeolojisi ve Türk Basını*”, İstanbul 1988, İÜEF, Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans Tezi

